

Bu proje Avrupa Birliği tarafından finanse edilmektedir.

EĞİTİM MATERYALI

TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI, HAK TEMELLİ İZLEME YAKLAŞIMLARI VE TEKNİKLERİ

PROF. DR. AYÇA KURTOĞLU
DR. GÖKÇE BAYRAKÇEKEN-TÜZEL

2021

Türkiye'de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi Faz II

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı, Hak Temelli İzleme Yaklaşımları ve Teknikleri

Eğitim Materyali

**Prof. Dr. Ayça Kurtoğlu
Dr. Gökçe Bayrakçeken Tüzel**

Mart 2021

CEİD YAYINLARI

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı, Hak Temelli İzleme Yaklaşımları ve Teknikleri

Eğitim Materyali

Kaynak gösterilmek kaydıyla yararlanılabilir.

ISBN: 978-625-7666-07-7

Yıldızevler Mah. 721. Sokak, No:4/9 Çankaya, 06690

Ankara, Türkiye

Tel: 0 312 440 04 84

www.ceid.org.tr

www.ceidizler.ceid.org.tr

Kapak Fotoğrafı: Canva Pro Stock Media

Kapak/İç Tasarım: Hasan Kürşat Akcan

Bu yayın Avrupa Birliği'nin maddi desteği ile hazırlanmıştır. İçerik tamamıyla Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği'nin sorumluluğu altındadır. Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.

PROF. DR. AYÇA KURTOĞLU Acıbadem Mehmet Ali Aydınlar Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Sosyoloji Kuramları, Toplumsal Cinsiyet ve Toplum, Metodoloji, Barış Kültürü halen verdiği lisan ve yüksek lisans dersleri arasındadır. Marmara Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümünden lisans ve yüksek lisans, ODTÜ Sosyoloji Bölümünden doktora derecelerini aldı. 1994-95 yıllarında MEAWARDS bursuyla Warwick Üniversitesi Irk ve Etnisite Araştırmaları Merkezinde ziyaretçi ve Oslo Barış Araştırmaları Enstitüsünde ziyaretçi araştırmacı olarak bulundu. Goldsmiths College’da (2017) görsel sosyoloji kursuna katıldı. Marmara Üniversitesinde Sosyal Bilimler Enstitüsünde araştırma görevlisi (1988-1993), Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünde öğretim görevlisi (1999-2007) olarak çalıştı. 2007-2016 yılları arasında Kadın Dayanışma Vakfı’nda çalışmalar yürüttü ve ODTÜ Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları yüksek lisans programında ek görevli olarak dersler verdi. Ayrıca, kurucu üyesi olduğu CEİD’de Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Mekanizması (2013-14) ve Türkiye’de Hak Temelli İzleme (2014-15) projelerinde çalıştı.

DR. GÖKÇE BAYRAKÇEKEN-TÜZEL Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı da dahil olmak üzere uluslararası ve ulusal kuruluşlarla toplumsal cinsiyet eşitliği alanında uzman olarak çalışmaktadır. Gökçe Bayrakçeken Tüzel, lisans ve yüksek lisansını Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji bölümünde tamamlamış, doktora derecesini Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji bölümünden almıştır. Bayrakçeken Tüzel, akademik olarak kadınların çalışma yaşamına katılımı, profesyonel meslekler ve toplumsal cinsiyet eşitliği, feminist yöntem ve sözlü tarih alanlarına odaklanmıştır. CEİD çatısı altında toplumsal cinsiyete dayalı ve hak temelli izleme ve değerlendirme ile ilgili teorik ve uygulamalı bilginin oluşması ve yaygınlaşması için çalışmalar yürütmüştür. Bunlara ek olarak toplumsal cinsiyeti gözetken sosyal hizmetler, kadına yönelik şiddetle mücadele, kadın sığınma evleri, insan ticareti, sürdürülebilir kalkınma, tematik ve kurumsal alanda toplumsal cinsiyet eşitliği ana çalışma alanlarıdır.

İçindekiler

Giriş.....	7
1. Bölüm Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Hak Temelli İzlemenin Temel Kavramları	8
İnsan Hakları ve Hak Temelli Yaklaşım	8
Ortak Anlayış	22
İnsan Hakları Normlarının Tarafları	24
İnsan Hakları Normlarını İşler Kılmak: Standartlar.....	29
Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Normu.....	30
İzleme.....	34
Küresel ve Bölgesel Sözleşmelerin İzleme ve Değerlendirme Mekanizmaları.....	34
CEDAW'a Bireysel Başvuru Mekanizması	37
2. Bölüm: Toplumsal Cinsiyete Duyarlı ve Hak Temelli İzleme ve Değerlendirme Ne İçin, Kimler Tarafından Yapılır?	38
İzleme ve Değerlendirmenin Üç İşlevi	38
Bilgi Üretme ve Öğrenme.....	39
Toplumsal Gelişme/Değişim İçin Yol Haritası	42
Savunuculuk ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Anaakımlaştırma	45
İzlemeyi Kimler Yapar?.....	52
Uluslararası Kuruluşlar	52
Devlet Kuruluşları.....	53
Sivil İzleme	55
Akademi.....	58
3. Bölüm: Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Hak Temelli İzlemede Ana Bileşenler.....	61
Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Hak Temelli İzlemede Farklı Yaklaşımlar	61
Hak İhlallerine Yönelik İzleme Çalışmaları	63
Mevcut Duruma Yönelik İzleme ve Değerlendirme.....	66
İlerlemeye Yönelik İzleme Çalışmaları: Aşamalı Gerçekleşme, Etkinlik ve Geçerlilik ...	67
Toplumsal Cinsiyete Duyarlı ve Hak Temelli İzleme ve Değerlendirmede Yöntemler.....	70
Oluş Temelli İzleme	70
Gösterge Temelli İzleme Nedir?.....	72
Hak Temelli İzlemede Göstergelerin Nitelikleri	74
Hak Temelli İzlemede Gösterge Türleri	75
4. Bölüm: Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Hak Temelli İzleme Nasıl Yapılır?	78
Neyi İzleyeceğiz?	78
Odağın Belirlenmesi	78
İzlemede Yapıya Odaklanmak.....	79
İzlemede Sürece Odaklanmak	80
İzlemede Sonuca Odaklanmak	80

Amacın Belirlenmesi.....	81
Kapsamın Belirlenmesi.....	82
Hangi Araçlarla İzleyeceğiz? Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Yönelik Hak Temelli İzleme ve Değerlendirme İçin Referans Sistemi.....	83
Normlar ve Standartlar.....	83
Ölçüt.....	84
İyi Uygulamalar ve Hak Talepleri.....	85
Deneyimin Çeşitliliğini ve Yerelin Niteliklerini Hesaba Katmak.....	85
İzlemeyi Mümkün Kılan Pratik Araçlar.....	86
Özkaynaklar ile Uyumlu Planlama.....	86
İzleme ve Uzmanlık Bilgisi.....	88
Ekip Çalışması ve Ekibin Nitelikleri.....	89
Katılımcı Yaklaşım.....	91
İzleme İçin Gerekli Bilginin Toplanması.....	95
Doğrulama.....	98
5. Bölüm: İzlemeden Toplumsal Değişime Giden Yolda Tamamlayıcı Süreçler.....	99
İzlemeye Dayalı Değerlendirme.....	99
Raporlama.....	100
Geribildirim.....	101
Süreklilik.....	101
Kaynakça.....	103

Giriş

Bu eğitim modülü toplumsal cinsiyete duyarlı hak temelli izleme yürütecek aktörlere eğitim verecek olan eğiticilerin donanım kazanmalarına destek olmak amacıyla tasarlanmıştır. Modülün ana hedefi toplumsal değişim/dönüşüm sürecine hizmet eden, toplumsal cinsiyete duyarlı hak temelli izlemeye ilişkin kapasitenin, bilgi ve kavrayışın geliştirmesi, uygulama becerilerinin kazanılmasıdır.

Bu kapsamda modülün hedeflediği öğrenme kazanımları:

- Toplumsal cinsiyet eşitliği hakkında, insan hakları ekseninde ortak anlayışın gelişmesine katkı sunmak;
- Toplumsal cinsiyete duyarlı hak temelli izleme aracılığıyla toplumsal cinsiyet eşitliğinin mevcut durumu ve değişimler hakkında bilgi edinilmesine aracılık etmek;
- Bu bilgi ve beceriler doğrultusunda yaygın olarak yürütülecek toplumsal cinsiyete duyarlı hak temelli izleme aracılığıyla toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığın tasfiye edilmesi için kazanımların korunmasına, kazanımlarda geri gidişlerin ya da geri gitme eğilimlerinin, somut veriye dayalı olarak göz önüne serilmesine ve engellenmesine aracılık etmek;
- Toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinin toplumsal cinsiyete duyarlı hak temelli izleme yoluyla anaakımlaştırılması;
- Toplumsal değişim için toplumsal cinsiyete duyarlı hak temelli izlemenin yaygın ikna veya savunuculuk aracı olarak kullanılmasına ilişkin farkındalığın ve bilginin geliştirilmesidir.

Bu hedef çerçevesinde, toplumsal cinsiyete duyarlı hak temelli izleme ve değerlendirmenin dayandığı temel kavramlar ve yaklaşımlar hakkında kavrayışın geliştirilmesi ve toplumsal cinsiyete duyarlı, hak temelli izlemenin toplumsal dönüşüm için uygulanabilir, yaygın bir araç olmasını sağlamak amaçlanmaktadır.

1. Bölüm Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Hak Temelli İzlemenin Temel Kavramları

Bu bölüm, toplumsal cinsiyete duyarlı hak temelli izlemenin gerçekleştirilebilmesinde gerekli olan temel kavramların anlaşılmasını sağlamak için tasarlanmıştır. Bölümün amacı; hakların toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayacak şekilde gerçekleşmesi için yapılacak bir izlemede gerekli temel kavramların anlaşılır kılınmasını sağlamak ve ortak anlayışın pekiştirilmesine katkı sunmaktır.

Modülün yukarıda işaret edilen ana hedefi doğrultusunda bu bölüm sona erdiğinde aşağıdaki konularda bilgi sahibi olacağız:

- Hak temelli yaklaşımın temel kavramları,
- Hak temelli izlemenin, hak temelli olmayan izlemeden farkı,
- Hak temelli yaklaşım içinde izlemenin yeri,
- Toplumsal cinsiyete duyarlı hak temelli yaklaşımın önemi.

İnsan Hakları ve Hak Temelli Yaklaşım

Michel Foucault (2000), çağdaş dünyayı kurumların ve kurumların uygulamalarının sınırlarını gösterme ve bunları aşma anlamında eleştiri çağı olarak betimler. Foucault’nun gözünde eleştiri çağı “yapabilme ehliyetinin elde edilmesi”nin ve “özgürlük mücadelesi”nin ürünüdür ve özgürleşme mücadelesi bizlerin de uzun bir süredir parçası olduğu geniş coğrafyanın tarihinin kalıcı özelliğidir. Bu tarih, aynı zamanda bu eğitim programı içinde ele aldığımız anlamda hakların ve eşitliğin talep edilmesinin, tanınmasının, kurumlaşmasının ve gerçekleşmesinin tarihidir.

Bu çalışma bağlamında eşitlik ve özgürlük mücadelesi olarak ifade ettiğimiz yapabilme ehliyetinin elde edilmesi ve özgürlük mücadeleleri 18. yüzyıldan itibaren hızlanırken 20. yüzyıla gelindiğinde kurumsallaşma bakımından küresel, köklü ve kalıcı gelişmeler olmuştur.

- Özgürlük mücadelelerinin talepleri “hak” talepleri olarak ifade edildi
- Birleşmiş Milletler’in kurulmasıyla küresel ve daha sonra aşağıda bir listesi sunulan bölgesel insan hakları mekanizmaları kuruldu
- İnsan hakları küresel olarak meşruiyet kazandı. Bugün dünyanın hiçbir yerinde insan haklarının tamamı bütünüyle gerçekleşmiyor olsa da dünyanın her yerinde insan hakları ihlal ediliyor olsa da insan haklarına bütünüyle karşı olma sadece ifade özgürlüğü kapsamında kabul edilebilirdir, insan haklarına bütünüyle karşı olmanın her hangi bir siyasi meşruiyeti yoktur.

Bölgesel İnsan Hakları Mekanizmaları

Afrika

- Afrika İnsan ve Halk Hakları Komisyonu
- Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Uzmanlar Komitesi
- Afrika İnsan ve Halk Hakları Mahkemesi
- Doğu Afrika Adalet Divanı
- Batı Afrika Devletleri Ekonomik Komisyonu (ECOWAS) Mahkemesi
- Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (CEEAC)
- Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC) Mahkemesi

Amerika

- Amerika İnsan Hakları Komisyonu
- Amerika Kıtası İnsan Hakları Mahkemesi (IACtHR)
- Karayip Adalet Mahkemesi (CCJ)

Arap

- İslam Ülkeleri Teşkilatı (İİT) Bağımsız Daimî İnsan Hakları Komisyonu (IPHRC)
- Arap İnsan Hakları Komitesi

Asya

- Güney Asya Bölgesel İş Birliği Derneği (SAARC)
- Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN)

Avrupa

- Avrupa Konseyi (CoE)
- İnsan Hakları Komiseri
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)
- Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı
- AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi

Kaynak: <https://www.ohchr.org/EN/Countries/NHRI/Pages/Links.aspx>

Mücadeleyi yürüten aktörlerin başında toplumsal cinsiyet eşitliği temelli toplumsal hareketler gelmektedir. Aynı nedenle, örneğin kadınların 18. yüzyıldan bugüne uzanan eşitlik ve özgürlük taleplerinin küresel ve bölgesel tarihleri yakından bilinmektedir.

Özgürlük mücadeleleri halen devam etmektedir. Bu mücadele bir yandan elde edilen hakların gerçekleşmesinde ilerleme, durma, geri gitmeler nedeniyle tekrar ilerleme hedefiyle devam etmektedir. Bu nedenle, hak ve özgürlüklerin genişlemesini, derinleşmesini veya dönüşmesi olumlu değer olarak görenlerin ve bu yönde çalışan kişi, kurum ve örgütlerin, ilgilendikleri veya faaliyetlerini yürüttükleri hak alanında neler olup bittiğini takip etmeleri, bu aktörlerin sorumluluğudur. Öte yandan “yapabilirlik” ve “özgürlük” sözcüklerinin anlamlarının derinleşmesi nedeniyle yeni hak talepleri ve yeni yaklaşımlar “yapabilme ehliyetinin elde edilmesi” veya özgürlükler mücadelelerine yön vermektedir. Bu süreçte 1970’lerden başlayarak, yapabilirlik bir yaklaşım olarak Amartya Sen tarafından 1970’lerde kavramlaştırılmıştır. Yapabilirlikler yaklaşımı insan hakları gibi insan onurunun korunması normuna dayanır.

Amartya Sen'in İnsani Gelişme Endeksinin geliştirilmesine temel olan yapabilirlikler konuları:

Yaşam: Yaşam beklentisi süresince hayatı sürdürme.

Sağlıklı beden: Sağlıklı olma ve bunun için yeterli barınma.

Beden bütünlüğü: Güvenli hareketlilik, şiddete maruz kalmama, cinsel doyum ve üreme kararını verme.

Duyuları kullanma, hayal etme ve düşünme: Okuma-yazma, matematik ve bilimi öğrenme, dini, edebi, sanatsal öğrenme yoluyla hayal etme ve düşünceyi sanatsal ve politik olarak ifade özgürlüğü, keyifli deneyimleri yaşayabilme.

Duygular: Duygusal olarak sevme ve özen hissetme ve hissettirebilme.

Akıl yürütme: İyi kavramını oluşturabilme ve yaşamına eleştirel bakabilme.

Toplumsal ilişkiler içinde olabilme: Bireysel ve örgütsel olarak.

Diğer türlerle ilişkili olabilme: Hayvanlar, bitkiler ve doğal dünya ile ilişkili ve ilgili olabilme.

Oyun: Gülme, oynama ve canlandırıcı faaliyetlere katılma.

Çevremizi maddi ve politik olarak kontrol edebilme:

Politik olarak: Kararlara katılım, ifade ve örgütlenme özgürlüğü

Maddi: Mülk edinebilme, çalışabilme, irademizin dışında kapatılmama, akıl yürütebilme ve sosyal çevre ile ilişki kurabilme

Hakların gerçekleşmesinin takip edilmesi veya izlenmesi bugün artık küresel, bölgesel, ulusal ve yerel kurumsal yapıların ve örgütlerin işleyişinin de doğrudan veya dolaylı parçasıdır.

Örneğin:

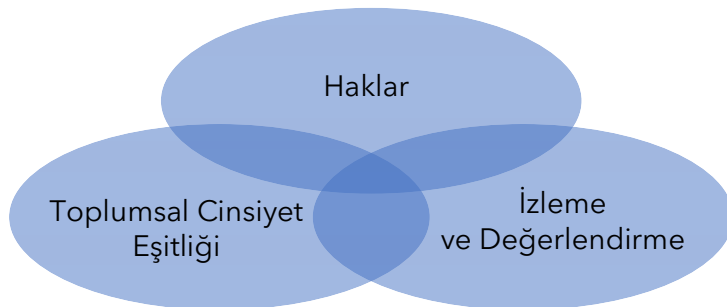
Her birimizin aldığı eğitimin uzunluğu, okuduğumuz okulların türü, seviyesi gibi bilgiler kayıt altındadır ve eğitim istatistiklerinde her birimiz temsil ediliz. Bu verilerin kayıt altına alınması ve kurumlarda toplanması, basitçe toplumun etkin idare edilmesi ile ilgili değildir. Eğitim istatistikleri eğitim hakkıyla doğrudan ilgilidir.

Toplumların gelişmişlik düzeyi sadece ekonomik kriterlerle değerlendirilmemektedir. Gelişmişlik düzeyinin toplumun refahı ve kadınlarla erkeklerin kendilerini gerçekleştirmeleriyle de ilgili olduğunun küresel olarak kabul görmesi üzerine **İnsani Gelişme Endeksi** geliştirilmiştir. 1990 yılından beri İnsani Gelişme Endeksi bağlamında devletlerin gelişmişlik düzeyi, insanların kapasitelerini ne kadar gerçekleştirebildikleri ile ölçülmektedir. Bu kapsamdaki ölçümler toplumsal cinsiyete ayrıştırılmış istatistikler aracılığıyla yapılmaktadır. İnsani gelişmenin ölçülmesinde anlamlı kriterlerden ikisi eğitimle ilgilidir. Bunlardan biri, eğitim almaya başlayan bir çocuğun kaç yıl okumasının beklendiği; diğeri genel nüfus içinde ortalama eğitim süresidir.

Gelişme bakımından eğitim süresi beklentisi örneğin, ülke nüfuslarının eğitim bakımından kapasitelerinin ne olduğunu ortaya koyar. Bu ve diğeri kriterler aracılığıyla ülkeler toplumun genel refahı bakımından gelişmişlik kategorilerine ayrılır. Diğeri göstergelerle birlikte eğitim süresi beklentisinin ülke geliri içindeki oranı ülkelerin insani gelişmişliğini göstermektedir. **İnsani Gelişme Endeksi** hak temelli olduğu için toplum refahını ortaya koyan göstergelerden biri eğitim olarak seçilmiştir. **İnsani Gelişme Endeksi**'nin eğitim göstergesi aynı zamanda eğitim hakkının ne kadar gerçekleştiğini görmemize aracılık eder. Ayrıca her gelişmişlik düzeyinde kadınlarla erkekler arasında eğitim beklentisi farkları, kadınlarla erkeklerin eğitim hakkından eşit şekilde yararlanmadığını ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık olduğunu gösterir.

Her yıl güncellenen İnsani Gelişme Endeksindeki değişimleri takip ederek eğitim hakkının gerçekleşme düzeyi ve değişimin yönü hakkında bilgi edinebiliriz.

Hakların gerçekleşmesi çeşitli araçlarla izlense de yürütülen hak temelli izleme çalışmaları her zaman toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı değildir. Toplumsal cinsiyete duyarlı hak temelli izleme, uygulama olarak birbirlerinden ayrıştırılmış üç alanın kesişiminde yer alır. Bu üç alan haklar, toplumsal cinsiyet eşitliği ve izleme olarak sıralanır. Bu bölümde söz konusu üç alanı sırasıyla ele alacağız.

Eğitimin bu bölümünde söz konusu üç alanı sırasıyla ele alacağız.

Etkinlik: Hakların gerçekleşmesinin izlenmesine doğru ilk adım

Haklar

Katılımcılara bu bölümün sonunda hak temelli izlemenin bir tanımını yapacağınızı söyleyin. Bunun için önce "insan hakları"nın ne olduğu konusunda ortak bir anlayış olması gerektiğini söyleyin. Daha sonra katılımcılardan insan hakları hakkındaki bildiklerini ve fikirlerini paylaşmalarını isteyin.

Katılımcıların ifade ettiği fikirleri herkesin göreceği şekilde tahtaya veya panoya yazın, hakların içeriğine dair ifadelerle hak alanlarına ilişkin ifadeleri ayrı sütunlara gelecek şekilde listeleyin. Ardından linkteki videoyu izlettirin.

<https://www.bmdergi.org/tr/insan-haklari-evrensel-bildirgesi/>

Videoyu izledikten sonra panoya yerleştirilmiş fikirlerden de yararlanarak aşağıdaki bilgileri sunun.

Etkinlik kazanımı: Eğitimin sonraki bölümleri için katılım sağlamak, merak uyandırmak ve zihinsel bir zemin hazırlamak

İnsan hakları, insan olarak var olduğumuz için sahip olduğumuz haklardır. İnsan hakları yaşam, yemek, eğitim, çalışma, sağlık gibi hayatı yaşamaya değer kılan haklardan oluşur. İnsan haklarına doğuştan sahibizdir, herhangi bir devlet tarafından verilmemiştir. Bu yönüyle insan hakları evrenselidir ve bu evrensel haklar, milliyet, cinsiyet, ulusal veya etnik köken, renk, din, dil veya başka herhangi bir statüye bakılmaksızın hepimizin doğasında vardır.

Haklar özgürlüklerle doğrudan ilgilidir. Bugün insanların özgür ve eşit vatandaşlar olarak doğduğu evrensel bir kabuldür. İnsanların özgür doğduğunu kabul etmek, aynı zamanda insan eylemlerinin kendi iradesiyle gerçekleştiğini kabul etmektir. İnsanların serbest olarak veya kendi iradeleriyle giriştikleri fiillerin toplumsal evreni genişler. Serbest fiillerin bazıları özgürlükler olarak ifade edilir. İfade kapasitesi olan herkesin, iradesi doğrultusunda kendini ifade edebilmesi, bireyin serbest fiilidir. Serbest fiillerin haklar ve özgürlükler olarak tanımlanması, bu fiillerin haklar hukuku alanına girmesiyle, özgürlükler ve hak olarak tanınmasıyla mümkün olur. Aynı nedenle haklar alanına giren özgürlüklerin, ilgili fiilin ne olduğuna dair bir tanımı ve nerede başlayıp nerede bittiğine dair sınırı vardır.

Örneğin:

İfade edebilme kapasitesi olan herkesin, iradesi doğrultusunda kendisini ifade edebilmesi, bireyin serbest fiilidir. Serbest fiillerin haklar ve özgürlükler olarak tanımlanması, bu fiillerin haklar hukuku alanına girmesi, özgürlükler ve hak olarak tanınmasıyla mümkün olur. Aynı nedenle haklar alanına giren özgürlüklerin, ilgili fiilin ne olduğuna dair bir tanımı ve nerede başlayıp nerede bittiğine dair sınırı vardır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 18. ve 19. maddeleri düşünce ve ifade özgürlüğü hakkındadır. Ayrıca Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 19. ve 20. maddelerinde ifade özgürlüğü aşağıdaki gibi tanımlanır.

Madde 19 - İfade özgürlüğü

1. Herkesin, bir müdahale ile karşılaşmaksızın fikirlere sahip olma hakkı vardır.
2. Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir; bu hak bir kimsenin ülke hudutlarıyla sınırlanmaksızın sözlü, yazılı veya basılı veya sanatsal ürün şeklinde veya kendi tercih ettiği başka bir iletişim vasıtasıyla her türlü bilgi ve düşünceyi arama, edinme ve ulaştırma özgürlüğü de içerir.
3. Bu maddenin ikinci fıkrasındaki haklar özel bir ödev ve sorumlulukla kullanılır. Bu nedenle bu hak, sadece hukuken öngörülen ve aşağıdaki sebeplerle gerekli olan sınırlamalara tabi tutulabilir:

- a) Başkalarının haklarına ve itibarına saygı;
- b) Ulusal güvenliği veya kamu düzenini veya sağlık ve ahlaki koruma.

Madde 20 - Savaş propagandası ve düşmanlığı savunma yasağı

1. Her türlü savaş propagandası hukuk tarafından yasaklanır.
2. Ayrımcılığa, kin ve nefrete veya şiddete tahrik eden herhangi bir ulusal, ırksal veya dinsel düşmanlığın savunulması hukuk tarafından yasaklanır.

Özgürlüklerin sınırlandırılmaz olduğu izlenimimiz olabilir. Ancak yukarıdaki tanımda görüldüğü gibi haklar alanı özgürlüğün sorumlu kullanımını öngörür. Bu bağlamda ifade özgürlüğü bireylere başkalarının haklarına ve itibarına saygı gösterme, kamu düzenini ve halk sağlığını tehlikeye sokmama sorumluluğu verir. Düşmanlığı ve savaşı teşvik etmekten başlayarak ifade özgürlüğünün sınırları çizilir ve başkalarının itibarına saygısızlık etme, savaş propagandası yapma ve düşmanlığı savunma ifade özgürlüğü kapsamında görülmez. Ayrıca, sorumlulukların hukuk süreçlerinde tanımlanması ve sınırların hukuk içinde çizilmesi öngörülür. Bunun anlamı, özgürlüklerden hangi konularda ve nasıl vazgeçileceği veya ilgili serbest fiilin sınırlarının ne olacağına ortak bir anlayışa dayanmasıdır. Ancak haklar alanındaki ortak anlayış; hakların gelişiminin teşvik edilmesi, hakkın korunması, hakların herkesçe kullanılmasına saygı gösterilmesi temeline dayanır. Aynı nedenle sınırlar, hakkın kullanımını ortadan kaldıracak şekilde çizilemez.

Aynı fiilin herkes için serbest olması, serbest fiillerin özgürlük olarak tanınıp haklar alanına girmesi, basitçe masabaşı çalışmanın bir ürünü veya birkaç akil insanın bir araya gelmesi ve tanımlar yapmasıyla herkese kabul ettirdiği bir durum değildir. Haklar ve özgürlükler, ilgili

hak alanlarında verilen özgürlük ve eşitlik mücadelelerinin ve bunların sonunda kabul gören mutabakatların ürünüdür.

Örneğin:

Eğitim kurumlarında öğrenim görmek 19. yüzyıla kadar sadece nüfusun küçük bir bölümü için mümkündü. Öğrenme, yaşamımızın her aşamasında gerçekleşir ancak her bireyin eğitim kurumlarında öğrenim görmesini mümkün kılan bir özgürlük alanı olarak tanımlanıp daha sonra hukuk süreçlerinde tanınmasıyla birlikte bir hak haline gelmiştir. Başlangıçta sadece erkekler için tanınan eğitim hakkı, kadınların yüzyılı aşkın eşitlik talepleri sonucunda elde edilmiştir. Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin tarihi için bkz. (Göğüş Tan, 2018, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/182>).

Hak temelli izleme bağlamında "haklar" ifadesi İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinde yer alan küresel veya bölgesel insan hakları enstrümanlarının konusu olan hakları tanımlar. Uluslararası insan hakları enstrümanları, uluslararası sözleşmeler ve insan haklarının korunmasına hizmet eden bildirgeler, genel tavsiyeler gibi diğer uluslararası hukuki metinleri içerir.

İnsan hakları, uluslararası insan hakları hukukunun temelidir. İnsan hakları hukukunun ana ilkesi hukukun üstünlüğüdür (TBB, 2012). Hukukun üstünlüğü ilkesi dört ana norma dayanır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

Kapsayıcılık	Devlet, devlet görevlileri ve diğer özel kişiler (bireyler) ve tüzel kişiler (hükümet dışı kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları, şirketler gibi) kanun karşısında hesap verebilmelidir.
Eşitlik ve açıklık	Kanunlar kamuya açık, istikrarlı ve adil olmalı, herkese aynı şekilde uygulanmalı ve temel hakları korumalıdır.
Erişilebilirlik	Kanunlar anlaşılabilir, adil ve etkili olmalıdır.
Yetkinlik	Adalet yetkin kişilerce ve zamanında sağlanmalıdır.

İnsan hakları çerçevesi, hükümetler için yasal, siyasi ve ahlaki açıdan bağlayıcı bir ilkeler dizisi olacak şekilde tasarlanmış olmakla birlikte, uluslararası insan hakları hukuku, sözleşmeler, protokoller gibi bağlayıcı enstrümanlardan ve bildirgeler, ilkeler veya iyi uygulama örnekleri gibi bağlayıcı olmayan enstrümanlardan oluşur. Örneğin CEDAW bağlayıcı bir enstrümanken, Yogyakarta İlkeleri bağlayıcı olmayan enstrümandır. Bağlayıcı olmayan enstrümanlar insan haklarının gelişmesine, hayata geçirilmesine veya daha iyi anlaşılmasına aracılık eder ve insan hakları sisteminin hakları geliştirmek için tasarladığı izleme organları ve özel raportörlükler gibi bir dizi organ tarafından desteklenir. Bağlayıcı olmayan enstrümanlar insan hakları sisteminin içinde gelişmeleri nedeniyle, bunların bir kısmı daha sonra Kadınlara Yönelik Şiddetin Tasfiye Edilmesi Bildirgesi (1993) örneğinde olduğu gibi

bağlayıcı enstrümanlara dönüşebilir. Bilindiği gibi CEDAW içinde ayrı bir başlık olarak yer almayan kadınlara yönelik şiddet, ilk olarak 1989 yılında kabul edilen CEDAW 12 Sayılı Genel Tavsiye ile CEDAW periyodik gözden geçirme raporlarına içerilmiş, 1992 yılında kabul edilen 19 Sayılı Kadınlara Yönelik Şiddet konulu Genel Tavsiye çıkarılmış, 1993 yılında Bildirge kabul edilmiş, 1994 yılında Birleşmiş Milletler Kadınlara Yönelik Şiddet Özel Rapörtörlüğü kurulmuş, 2011 yılında Avrupa Konseyi İstanbul Sözleşmesi imzaya açılmış ve 2017 yılında CEDAW 35 Sayılı kadınlara yönelik toplumsal cinsiyet temelli şiddet konulu Genel Tavsiye kabul edilmiştir.

İnsan Hakları Enstrümanları:

Küresel İnsan Hakları Enstrümanları

- **Birleşmiş Milletler Sözleşmeleri ve Sözleşmelerin Seçmeli Protokolleri**
  - o Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Ek İhtiyari Protokol
  - o Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşme ve Ek İhtiyari Protokol gibi
- **Emek sözleşmeleri**
  - o 100 No'lu Eşit Ücret Sözleşmesi gibi
- **Adaletin idaresi ve devletin gözetimi altındakilerin korunmasına ilişkin sözleşme ve belgeler**
  - o Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme
  - o Avukatların Rolüne Dair Temel Prensipler
  - o Mahpusların Islahı İçin Asgari Standart Kurallar gibi
- **Hassas Gruplara Yönelik Enstrümanlar**
  - o Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme
  - o Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1325 Sayılı Kararı
  - o Din veya İnanca Dayanan Her Türlü Hoşgörüsüzlüğün ve Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Bildiri gibi
- **Prosedüre İlişkin Enstrümanlar**
  - o Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 41/121 Sayılı İnsan Hakları Alanında Uluslararası Standartların Konulması Kararı
  - o Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 60/251 Sayılı İnsan Hakları Konseyi [kurulması] Kararı
  - o Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey'in Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin Hükümlerinin Sınırlandırılması ve İstisnaları Hakkında Siracusa İlkeleri gibi
- **Genel Enstrümanlar**
  - o UNESCO Eğitimde Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi
  - o Çevre ve Kalkınma Hakkında Rio Bildirgesi
  - o Evrensel Olarak Tanınan İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması ve Geliştirilmesinde Toplumsal Kuruluşların (Organların), Grupların ve Bireylerin Hakları ve Sorumlulukları Üzerine Bildirge
  - o Ulusaşırı Şirketlerin ve Diğer İşletmelerin İnsan Haklarına Dair Sorumlulukları Üzerine Normlar gibi
- **Uluslararası İnsani Hukuk Enstrümanları**
  - o Harb Halindeki Silâhlı Kuvvetlerin Hasta ve Yaralılarının Vaziyetlerinin Islahı hakkında 12 Ağustos. 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesi gibi

- **Afrika Birliği (Türkiye gözlemci statüsünde)**
  - o Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı ve Ek Afrika Kadın Hakları Protokolü
  - o Afrika'da Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bildirgesi gibi
- **Amerikan Devletleri Örgütü (Türkiye daimi gözlemci statüsünde)**
  - o Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi
  - o Amerikan Kadınların Tabiiyeti Sözleşmesi gibi
- **Avrupa Konseyi (Türkiye Kurucu Üye Statüsünde)**
  - o Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
  - o Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi
  - o Avrupa Sosyal Şartı
  - o Viyana Bildirgesi gibi
- **Avrupa Birliği (Türkiye Aday Ülke Statüsünde)**
  - o Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı
  - o Avrupa Parlamentosu İnsan Hakları Diyalogları ve Üçüncü Ülkelerle İnsan Haklarına Hakkında İstişareye Dair 2007/2001(INI) Sayılı Kararı gibi
- **Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı**
  - o Avrupa Güvenlik Şartı
  - o Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı gibi

Uluslararası İnsan Hakları Hukuku, insan hakları enstrümanlarının yapımı değildir. Tıpkı Anayasa Hukukunun anayasa yapmayı nasıl yapılacağına kurallarını düzenlemesi veya Ceza Hukukunun Ceza Kanununu yapmayı nasıl yapıp uygulanacağına kurallarını düzenlemesi gibi, İnsan Hakları Hukuku da devletlerin saygı göstermesi gereken yükümlülükleri koyar ve insan hakları enstrümanlarının nasıl yapıp uygulanacağına kurallarını düzenler. Uluslararası İnsan Hakları Hukuku, bağımsız devletlerarası ilişkileri düzenleyen kurallardan, etkili ilkelerden, uygulamalardan ve bildirimlerden oluşan uluslararası hukukun bir parçasıdır. Uluslararası ilişkilere yasal bir düzen getirmek için ortaya çıkan uluslararası hukuk, uluslararası aktörlere (devletlere ve uluslararası kuruluşlara) mekanizmalar ve yöntemler sunar. Uluslararası Hukukun temeli etik normlara dayanmaz ancak uluslararası insan hakları hukukunun gelişmesiyle ve etkili olmasıyla, uluslararası aktörlere normatif rehber ilkeler sunar.

Hukuku oluşturan sözleşmelerin, kanunların ve diğer belgelerin bir hiyerarşisi vardır. Örneğin, ulusal hukukta yönetmelikler kanunlara, kanunlar da anayasaya uygun olmalıdır. Eğer değilse, kanunlar anayasaya, yönetmelikler de yasaya göre değiştirilir. Uluslararası hukukta hukuk metinlerinin hiyerarşisi gereği, bir devletin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler yerel kanunların üstündedir. Devletler, uluslararası hukukun kendi yerel hukuklarına üstünlüğünü kabul ve taahhüt ederek uluslararası hukukla bütünleşirler.

Uluslararası Hukukta Belgeler Hiyerarşisi ve Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği:

Türkiye; Birleşmiş Milletler’e 1945’te kuruluşundan hemen sonra üye olduğu, Avrupa Konseyi’nin (1949) ise kuruluş sürecinde yer aldığı için hem Birleşmiş Milletlerin hem de Avrupa Konseyinin kurucu üyesidir.

(<http://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?23a3fc26-4f3b-47dd-943e-d8934cdad97e>).

Dolayısıyla Türkiye Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ile bütünleşmiştir. Bu nedenle, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda bunu ifade eden bir madde bulunmaktadır.

T.C. Anayasası (1982) Madde 90 paragraf 5:

“Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalarkanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. (Ek: 7.5.2004-5170/7 md.) Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır.”

1982 Anayasası’nın 90. Maddesi’nin yukarıda yer alan paragrafına 2004 yılında yapılan ek, toplumsal cinsiyet eşitliği için önemlidir. Burada da belirtildiği gibi uluslararası hukuk kuralları ve hiyerarşisi gereği uluslararası sözleşmeler yerel kanunların üzerindedir. Ancak, CEDAW’ın öngördüğü “geçici özel önlem”in 1982 Anayasası’nın 10. Maddesi’nde tanımlanan eşitlik anlayışında içerilmemesine gerekçe olarak, Anayasa’da bunu mümkün kılacak bir maddenin bulunmaması gösterilmekteydi.

MADDE 10 - Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. (Ek fıkra: 7/5/2004-5170/1 md.) Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür.

Anayasa’nın 90. Maddesi’nde yapılan bu değişikliği takiben 10. Madde’de yapılan değişiklik Birleşmiş Milletler Cedaw Komitesine Sunulmak Üzere Hazırlanan Altıncı Periyodik Türkiye Raporu’na şöyle yansımıştı:

“Kadın erkek eşitliği eskiden beri Türk Anayasasının temel nitelikleri arasında olmakla birlikte, Sözleşmenin tanımladığı biçimde ‘kadınlara karşı ayırım’ tanımı Türk Anayasasında yer almamaktadır. Kadın erkek eşitliğine ilişkin Anayasa maddeleri 2000’den bu yana daha açık ve vurgulu hale getirilmiş olup, bu ilke ilgili tüm yasalara yansıtılmaktadır.

2004 yılında Anayasanın 90’ıncı maddesinde yapılan değişiklik ile usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla ulusal kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümlerinin esas alınmasının önü açılmıştır” (CEDAW Ülke Raporu, 2008, s. 2)

İnsan hakları sözleşmeleri uluslararası hukuk kurallarına uygun olarak hazırlanmış hukuki sözleşmelerdir, ancak diğer hukuki sözleşmelerden farklıdır. Örneğin, kira

sözleşmelerinin tarafları vardır ve kiraya konu olan mülkün nasıl kiralanacağına kurallarının taraflarca kabul edilmesiyle geçerli olur. İnsan hakları sözleşmelerinin de tarafları vardır ve tarafların sözleşmenin maddeleri üzerinde anlaşmaları süreci sonucunda imazyaya açılır ve sözleşmeye taraf olan devletler için bağlayıcılık olur. Süreç benzer olsa da insan hakları sözleşmelerinin diğer hukuki sözleşmelerden ahlaki/etik değerler üzerine inşa edilmiş olmaları bakımından bütünüyle ayrılırlar.

İnsan hakları enstrümanlarının ahlaki/etik değerlere dayanmasının temel nedeni, genel olarak 20. yüzyılın ilk yarısında yaşanan iki dünya savaşı, özel olarak da İkinci Dünya Savaşı'dır. Hem insan hakları enstrümanlarının oluşturulmasında yer alan Birleşmiş Milletler veya Avrupa Konseyi gibi uluslararası kuruluşların doğuşunun hem de İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinin kaleme alınmasının arkasında yatan tarihsel gerekçe ve motivasyon, İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan acıların tekrar yaşanmaması arzusudur.

Etkinlik.

İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinin Önsöz'ünü katılımcı sayısı kadar çoğaltın.
Her bir katılımcıya bir adet dağıtın. (Eğitimin uzaktan olması ya da çevrimiçi araçlarla desteklenmesi durumunda belgeyi gönderebilir ya da ekrana yansıtabilirsiniz)
Katılımcılardan Önsöz'ü okumasını isteyin.
Her bir katılımcının sırasıyla bir cümle okumasını, sağındaki katılımcının devam etmesini isteyin. Diğer katılımcılardan da ellerindeki metinden takip etmelerini isteyin.

Etkinlik kazanımı: İnsan hakları belgelerinin dayandığı temeller hakkında farkındalık kazanmak. Bu belgelerin normatif yapısını tanımak.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi: Önsöz

İnsanlık ailesinin bütün üyelerinde bulunan haysiyetin ve bunların eşit ve devir kabul etmez haklarının tanınması hususunun, hürriyetin, adaletin ve dünya barışının temeli olmasına,

İnsan haklarının tanınmaması ve hor görülmesinin insanlık vicdanını isyana sevk eden vahşiliklere sebep olmuş bulunmasına, dehşetten ve yoksulluktan kurtulmuş insanların, içinde söz ve inanma hürriyetlerine sahip olacakları bir dünyanın kurulması en yüksek amaçları olarak ilan edilmiş bulunmasına,

İnsanın istibdat ve baskıya karşı son çare olarak ayaklanmaya mecbur kalmaması için insan haklarının bir hukuk rejimi ile korunmasının esaslı bir zaruret olmasına, Uluslararası dostça ilişkiler geliştirilmesini teşvik etmenin esaslı bir zaruret olmasına,

Birleşmiş Milletler halklarının, Antlaşmada, insanın ana haklarına,

insan şahsının haysiyet ve değerine, erkek ve kadınların eşitliğine olan imanlarını bir kere daha ilan etmiş olmalarına ve sosyal ilerlemeyi kolaylaştırmaya, daha geniş bir hürriyet içerisinde daha iyi hayat şartları kurmaya karar verdiklerini beyan etmiş bulunmalarına,

Üye devletlerin, Birleşmiş Milletler Teşkilatı ile işbirliği ederek insan haklarına ve ana hürriyetlerine bütün dünyada gerçekten saygı gösterilmesinin teminini taahhüt etmiş olmalarına,

Bu haklar ve hürriyetlerin herkesçe aynı şekilde anlaşılmasının yukarıdaki taahhüdün yerine getirilmesi için son derece önemli bulunmasına göre,

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu,

İnsanlık topluluğunun bütün fertleriyle uzuvlarının bu beyannameyi daima göz önünde tutarak öğretim ve eğitim yoluyla bu haklar ve hürriyetlere saygıyı geliştirmeye, gittikçe artan milli ve milletlerarası tedbirlerle gerek bizzat üye devletler ahalisi gerekse bu devletlerin idaresi altındaki ülkeler ahalisi arasında bu hakların dünyaca fiilen tanınmasını ve tatbik edilmesini sağlamaya gayret etmeleri için işbu İnsan Hakları Evrensel Beyannamesini ilan eder.

Kaynak: Resmî Gazete. 1949. Sayı. 7217. 27 Mayıs 1949.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin ahlaki/etik olarak temel aldığı ana değer, insan onuruna saygıdır; en temel ahlaki/etik norm ise, insan onurunun korunmasıdır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’ni kabul eden uluslararası toplumlar ve taraf devletler Önsöz bölümünün ilk paragrafında “[İ]nsanlık ailesinin bütün üyelerinde bulunan haysiyetin ve bunların eşit ve devir kabul etmez haklarının tanınması hususunun, hürriyetin, adaletin ve dünya barışının temeli olmasına” cümlesinde vurgulanan şu normlara uymayı taahhüt eder:

- Hukukun üstünlüğü: Hukuksallık normu
- Herkesin onurunu koruma: İnsan onurunun korunması normu
- Hiç kimseye ayırım yapmama: Ayrımcılık yapmama normu
- Herkes için adaleti sağlama: Eşitlik ilkesi

Değerler ve Normlar Arasındaki İlişki

Değerler ve normlar soyut kavramlar gibi görünse de her birimizin toplumun birer üyesi olma sürecinde içselleştirdiğimiz toplumsal etkileşimin gramerine ilişkin bilgileri ifade eder. Değerler, dünyayı anlamlandırmamıza aracılık ederken normlar davranışlarımızı yönlendirir.

Normlar; kişilerle grupların, düşünce ve davranışlarının nasıl olması gerektiğini belirleyen ve olması gerekene uymayan düşüncelerle davranışları yaptırımlarla destekleyen ortak toplumsal kurallardır. Normlar, “yalan söylememeli”, “öldürmemeli”, “şiddet kullanmamalı” örneklerinde olduğu gibi yapmamak üzerine kurulu olumsuz (negatif) emir cümleleri biçiminde olabildiği gibi, “misafire saygı göstermeli”, “namuslu olmalı”, “adil olmalı” örneklerinde olduğu gibi yapmak üzerine kurulu olumlu (pozitif) emir cümleleri de olabilir.

Olumlu veya olumsuz olmasına bakılmaksızın kural olarak normları bizler için anlamlı kılan, değerlerdir. Değerler, neyin doğru veya yanlış, neyin kabul edilebilir veya edilemez, neyin değerli veya değersiz olduğu hakkındaki kültürel bilgidir.

Aynı toplum içindeki farklı toplulukların aynı konu hakkında farklı değerleri olabilir. Örneğin, kız çocuklarının 14’ten daha küçük yaşta evlendirilmeleri veya berdel aynı toplumdaki kimi topluluklarda olumlu bir değer olarak görülürken, kimi başka topluluklarda olumsuz bir değer olarak görülebilir. Keza Türkiye’de her 100 kadından yaklaşık 5’i 14 yaşın altında evlenmiştir. Toplumun genel değerleri ile yerel mevzuatın değerleri farklı olabilir. Örneğin, Türkiye’de yaklaşık olarak her 4 kadından 1’i 18 yaşından önce evlenmiştir (Beşpınar, 2014, s. 121). Bu, kız çocuklarının 17 yaşından önce evlendirilmelerinin toplumda genel kabul gören bir değer olduğunu göstermektedir. Ancak bu değer mevzuatla uyumlu olmayabilir. Benzer şekilde, yerel mevzuatın benimsediği bir değer uluslararası insan hakları hukukunun benimsediği değerle uyumlu olmayabilir. Örneğin, Türk Medeni Kanunu 17 yaşındakilerin ailelerin, 16 yaşındakilerin ise hâkim kararı ile evlenmelerini mümkün kılmaktadır. Bu düzenlemeler gerek CEDAW ile gerekse Çocuk Hakları Sözleşmesi ile uyumlu değildir. Yukarıda bahsedilen kadınların evlenmelerine ilişkin her bir değere dayalı norm, yani kural farklıdır. Uluslararası insan hakları sözleşmelerinin etik normu “18 yaşından küçük kadınlar ve erkekler evlendirilmemelidir” şeklindedir.

İnsan onuruna saygı tarihsel olarak bütün kültürlerde ve inanışlarda bulunan bir değerdir. Değerler ile normlar arasındaki ilişkinin sunulduğu yukarıdaki örnekte gösterilmeye çalışıldığı gibi, insan hakları enstrümanları ve hukukunda geçen insan onurunun ahlaki/etik değeri ve insan onurunun korunması normu kültür içindeki aynı değer ve normdan farklıdır. Bu farklar aşağıdaki tabloda özetlediğimiz şekilde açıklanabilir.

Alan/Temel değer, norm	Kültürler	İnsan hakları
Değer: İnsan onuru	Genel ve farklı anlam kazanabiliyor	Hak sahipleri ve yükümlülük sahipleri belirli
Norm: İnsan onurunun korunması	Genel ve farklı anlam kazanabiliyor	Hak sahipleri ve yükümlülük sahipleri belirli
Değer: Eşitlik	Genel ve/veya hiyerarşik katmanlar var ve her bir katman kendi içinde eşit	Hak sahipleri ve yükümlülük sahipleri belirli
Norm: Eşitliği sağlama; Ayrımcılık yapmama	Genel ve/veya hiyerarşik katmanlar var ve her bir katman kendi içinde eşit	Hak sahipleri ve yükümlülük sahipleri belirli

Kaynak: (Clapham, 2007, s. 5-6)

Sosyologlar ve antropologlar arasında onur kültürüyle hukuk kültürünü karşılaştırmak yaygındır. Hukuk kültüründe insanlar, özgürlüklerinin bir kısmından vazgeçerek toplumsal sözleşme olarak kabul ettikleri hukuka dayanır. Hukuk kapsamında tanınan toplumsal normlar çiğnendiğinde, toplumsal sözleşme aracılığıyla toplumun, normlara uymayanların cezalandırılması dahil olmak üzere düzeni sağlayacağına güvenirlir. Onur kültüründe ise onur şerefle iç içe geçmiştir. Şeref kişinin ve kişi aracılığıyla da ailenin şanı anlamına gelir. Onurun ve dolayısıyla şerefin korunması utanç ve korku ile bağlantılıdır. Onurun şerefle ilişkilendirilmesi nedeniyle kimin onurunun korunacağı belirli değil kişiseldir. Şeref sahibi olanlar veya olduğunu iddia edenler kendi onurlarını kendileri korurlar. Modern öncesi toplumlarda egemen olan bu anlayış, toplumsal eşitsizliklere dayalı bir toplumsal düzen tarafından desteklendiğinden bu anlayışta toplumsal hiyerarşi içinde üstün olanın şeref sahibi olması söz konusudur. Eşitlik ise aynı katmanlar arasında mevcuttur. Aynı nedenle, eğer eşitsiz ilişkide üstün olanın şerefi altta olanlar tarafından ihlal edilmiş ise şerefi ihlal edilen ihlal edeni öldürmeyi içerecek şekilde cezalandırarak onurunu korur. Eğer şerefin ihlali eşit ilişkide olanlar arasında gerçekleşirse öç alma mekanizması çalışır. Kan davası, düello veya namus cinayetlerinin işleyişi bu mantığa dayanır.

Hukuk kültürüne dayalı insan hakları hukukunda hak sahipleri belirlidir ve bütün insanlardır. Sorumluluk sahipleri ise aşağıda daha detaylı sunulduğu gibi, başta devlettir. Ancak insan hakları hukuku, kimi sorumluluk ve yükümlülük sahibi olarak gördüğünü açıkça belirtir. Bütün insanlar hak sahibi oldukları gibi onur sahibidir, eşitliği koruyacak veya sağlayacak şekilde, diğerlerinin hakları çiğnenmeksizin hakları ihlal edilenlerin onuru korunur. Bu nedenle, haklar çerçevesinde onurun korunması, onur kültürlerinde olduğu gibi cezalandırıcı değil, tazmin edicidir.

Etkinlik

Bir sözleşmede benimsenmiş olan normları nasıl bulabiliriz?

Eğitim verdiğiniz grubu beşer kişilik masalara ayırınız. Her bir masaya bir sözleşme vererek normu bulmasını isteyiniz.

Şu sözleşmeleri seçebilirsiniz:

- Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
- Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme
- CEDAW
- İstanbul Sözleşmesi

Sözleşmelerin dayandığı normlar, sözleşmelerin giriş ve ilk maddelerinde ortaya konur. Örneğin, Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi (CEDAW) iki temel norma dayanmaktadır: Eşitliğin sağlanması ve ayrımcılık yasağı. CEDAW ve Genel Tavsiyeleri hem bu iki norma dayanır hem de bu iki normu geliştirir. Bu iki norm CEDAW’ın Madde 1’den ve Madde 4’ün sonuna kadar olan bölümü bu iki normun sunumudur.

Etkinlik kazanımı: Bir sözleşmede benimsenmiş olan normları bulmak, sözleşme ile norm arasındaki ilişkiyi anlamak.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin dayandığı ana normlar içinde eşitlik yer almakla birlikte, toplumsal cinsiyet eşitliği ayrıca sayılmamıştır. Aşağıda daha uzun ele alındığı gibi, beyannamenin kabulünden 1990’lara kadar uzanan bir mücadele süreci sonunda toplumsal cinsiyet eşitliği, insan hakları sözleşmelerinin temel normlarından biri haline gelmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliği normunun süreç içinde insan hakları hukukunun bir parçası olmasına ilişkin tartışmaya “Toplumsal cinsiyet eşitliği normu” başlığı altında değinmekteyiz.

Ortak Anlayış

Normlara uymayı taahhüt etmek, aynı zamanda tıpkı toplumsal normları çevreleyen kültürlerde olduğu gibi normların bir temelini ve normlar hakkında ortak bir toplumsal-kültürel anlayışın olmasını gerektirir. Aksi takdirde hakların gerçekleşmesi mümkün olmaz.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, insan hak ve özgürlüklerinin tanınması ve korunmasını toplumsal barışın ve dünya barışının garantisi olarak görür. Dolayısıyla, hakların gerçekleşmesi için bir ortak anlayışın geliştirilmesi son derece önemlidir. Bu nedenle, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin Önsöz bölümünde geçen,

- “Bu haklar ve hürriyetlerin herkesçe aynı şekilde anlaşılması” ve
- “İnsan topluluğunun bütün fertleriyle uzuvlarının bu beyannameyi daima göz önünde tutarak öğretim ve eğitim yoluyla bu haklar ve hürriyetlere saygıyı geliştirmeye, gittikçe artan milli ve milletlerarası tedbirlerle gerek bizzat üye devletler

ahalisi gerekse bu devletlerin idaresi altındaki ülkeler ahalisi arasında bu hakların dünyaca fiilen tanınmasını ve tatbik edilmesini sağlamaya gayret etmeleri için”

ifadeleri burada bahsedilen ortak anlayışın önemine işaret ederek hakların ve normların neler olduğunu ve haklara saygı göstermeyi vatandaşlarına öğretmeyi devletlerin yükümlülüğü olarak tanımlamaktadır.

Ortak anlayışın geliştiğinden emin olmak ve bunun için gerekli tedbirleri almak en başta devletlerin yükümlüğüdür. Ancak, konuya başlarken yaptığımız video etkinliğinde izlediğimiz İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi konulu videonun (Etkinlik 1) sonundaki beyannamenin herkese anlatılmasına ilişkin davet, hak sahiplerini ve devlet dışı kuruluşları da bu konuda sorumluluk sahipleri olarak ifade etmektedir.

İzlediğiniz İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi konulu video ortak anlayışın temelini atılması ve geliştirilmesine yönelik olarak hazırlanmıştır. Bu tür çalışmaların yanı sıra, aynı amaçla örgütsel yapılar kurulabilir ve okullara dersler konulabilir.

Örneğin:

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu bu amaçla kurulmuştur ve görevlerini aşağıdaki gibi tanımlamıştır.

Görevlerimiz: İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonunun kabul ettiği 1992/54 sayılı Paris Prensiplerine göre, ulusal insan hakları kurumlarının insan haklarının korunması, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması görevlerine sahip olmalıdır. Bunun yanında ulusal insan hakları kurumları hükümete, parlamentoya ve diğer ilgili bütün organlara, bunların talebi üzerine veya kendi inisiyatifleriyle, insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasına ilişkin konularda görüş bildirir, tavsiyelerde bulunur, öneriler ve raporlar sunar; insan haklarının ulusal düzeydeki genel durumu ve daha özel sorunlar üzerine raporlar hazırlar; ulusal düzeyde yürürlükte olan yasaların, mevzuatın ve uygulamaların, insan haklarına ilişkin uluslararası belgeler ve mekanizmalarla uyumlu hale getirilmesini ve hayata geçirilmesini teşvik ederler ve sağlarlar; insan hakları eğitimi-öğretimi ve araştırma programlarının geliştirilmesi için ilgili kuruluşlarla işbirliği yaparlar ve bu programların okul, üniversite ve meslek çevrelerinde uygulanmasına katılırlar; insan haklarını bilgilendirme ve eğitim yoluyla kamuoyunu duyarlı hale getirerek ve bütün kitle iletişim araçlarına başvurarak tanıtırlar; ülkede olup biten insan hakları ihlalleri vakalarına hükümetin dikkatini çekerler, bu ihlallerin son bulması için hükümete her türlü girişimi önerirler ve gerektiği takdirde hükümetin tavır ve tepkilerine ilişkin görüş bildirirler.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, 6701 sayılı Kanun ile insan onurunu temel alarak insan haklarının korunmak ve geliştirilmek, kişilerin eşit muamele görme hakkının güvence altına alınmasını sağlamak ile hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada ayrımcılığın önlenmesini temin etmek, işkence ve kötü muameleyle etkin mücadele etmek ve bu konuda ulusal önleme mekanizması görevini yerine getirmek amacıyla kurulmuştur.

Kaynak: <https://www.tihek.gov.tr/insan-haklarinin-korunmasi-ve-gelistirilmesi/>

İnsan Hakları Normlarının Tarafları

İzlediğiniz İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi konulu videoda (Etkinlik 1) İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin Önsöz’üne yapılan iki vurgu son derece önemlidir:

“Herkesi öğretmek” ve **“taahhüt etmek”**. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve diğer insan hakları enstrümanlarına taraf olup bu sayede uluslararası topluluk içinde yer alan her devlet, insan hakları değerlerini ve normlarını gerçekleştirmek taahhüdünde bulunmuş demektir. Bu nedenle insan hakları normlarının uygulanmasında temel yükümlülük sahibi devlettir. Devletin taahhüt ettiği yükümlülükler şöyledir:

Teşvik etmek	Henüz taraf olmadığı uluslararası araçlarına taraf olmak ve yeni uluslararası araçların oluşturulmasını sağlamak; Yerelde yükümlülük sahiplerinin yükümlülüklerini yerine getirmesini ve hak sahiplerinin haklarını talep etmelerini sağlamak; Haklar ve özgürlüklerin herkesçe aynı şekilde anlaşılmasını sağlamak
Saygı göstermek	İnsan haklarını ihlal etmemek; hak sahiplerinin haklarından yararlanmasını sağlamak
Korumak	Devlet dışı kuruluşların veya üçüncü kişilerin, bireylerin insan haklarını ihlal etmelerinin önüne geçmek
Hayata geçirmek	İnsan haklarının hayata geçirilmesi için gerekli olan plan, programları hazırlamak ve bunların uygulamasını sağlamak

İzlediğiniz İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi konulu videonun en son cümlesindeki çağrı, hukukun üstünlüğü ilkesine paralel olarak, özel kişilerin (bireyler) ve tüzel kişilerin (hükümet dışı kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları ya da şirketler vb.) insan haklarının hayata geçirilmesinden sorumlu olduğunu belirtir.

İnsan hakları hukuku normlarına göre insan, onurlu, özgür ve eşit olarak doğar. Bu nedenle, bütün insanlar aynı şekilde hak sahibidir. İnsan hakları mevzuatına göre her insan doğuştan bu hakların sahibidir.

İzlediğiniz İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi konulu videoda İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde yer alıp daha sonra Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’de ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’de geçecek olan haklar sayılmaktadır.

Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'de yer alan haklar:	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'de yer alan haklar:
<ul style="list-style-type: none"> • Yaşam hakkı, • Kötü muameleye maruz kalmama hakkı, • Kölelik ve benzeri muameleye maruz kalmama hakkı, • Kişi olarak tanınma hakkı, • Adil yargılanma hakkı, • Özel alanın mahremiyeti hakkı, • Seyahat hakkı, • Kanun önünde eşitlik hakkı, • Özgürlük ve güvenlik hakkı, • Mülteci olma hakkı, • Vatandaşlık hakkı, • Evlenme hakkı, • Mülkiyet hakkı, • İnanç özgürlüğü hakkı, • Özgürce toplanma hakkı, • Gösteri hakkı, • Seçilme ve seçme hakkı	<ul style="list-style-type: none"> • Sosyal güvenlik hakkı, • Çalışma hakkı, • Dinlenme ve eğlenme hakkı, • Sağlık hakkı, • Öğrenim hakkı, • Kültürel faaliyetlere katılma hakkı

Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, İnsan Hakları Evrensel Beyannameyle birlikte, insan hakları hukukunun temeli olarak kabul edilir. Temel insan hakları enstrümanlarında geçen haklar daha sonra başka sözleşmelerin gelişmesine aracılık etmiştir.

Örneğin:

Birleşmiş Milletler bünyesinde

- 1954 yılında Mültecilerin Statüsü Sözleşmesi yürürlüğe girmiştir.
- 1965 yılında Irka Dayalı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi;

Avrupa Konseyi bünyesinde

- 1964 yılında Avrupa Sosyal Güvenlik Kodu yürürlüğe girmiştir.

Ayrıca, Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme başlangıçta tek bir metinde kaleme alınmış; daha sonra devletin yükümlülüklerini yerine getirme bağlamında zamanlama bakımından farklı oldukları iddiasıyla ayrılmışlardır. Bu ayrım genel olarak hakların yaygın olarak kabul edilen iki türüne de karşılık gelmektedir: negatif haklar ve pozitif haklar.

Hak Türleri			
Negatif Haklar	<ul style="list-style-type: none"> Devletlerin yapma yönünde eyleme geçmemesini gerektiren Devletin sadece koruması gereken ve Devletin kapasitesine bakılmaksızın derhal gerçekleşmesi gereken haklar	<ul style="list-style-type: none"> Yaşam hakkı, Kötü muameleye maruz kalmama hakkı İşkenceye maruz kalmama hakkı Özel alanın mahremiyetinin korunması hakkı gibi	Vatandaşlığa bağlı değil
Pozitif Haklar	<ul style="list-style-type: none"> Devletin hayata geçirilmesi için harekete geçmesini gerektiren Gerçekleşmesi mali güç ve kapasite gerektirdiği için zaman içinde gerçekleşmesi beklenebilen haklar	<ul style="list-style-type: none"> Sağlık hakkı Barınma hakkı Yeterli gıdaya ulaşma hakkı Yükseköğrenim görme hakkı gibi	Vatandaşlığa bağlanabilir

Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi'nden ayrılması negatif ve pozitif haklar ayrımının yapılmasına aracılık ettiği gibi, insan haklarının başka sınıflandırmalarının yapılmasına da yol açmıştır. Bu sınıflandırmalar arasında en çok kabul göreni, hakların birinci, ikinci ve üçüncü kuşaklar olarak sınıflandırılmasıdır. Bu sınıflandırma hakların bireyden başlayarak, topluluk ve evrensel dayanışmaya doğru bir gelişimini yansıtır. Bu sınıflandırma çerçevesinden bakıldığında insan hakları, merkezinde insanın olduğu haklar anlayışından, insanı çevresiyle bir bütün olarak düşünen hak anlayışına doğru gelişir. Bu gelişimin bugün geldiği ve ilerlemekte olan noktada, insan hakları sadece yaşayan insanlarınkini değil, sürdürülebilir bir dünya için, gelecek kuşakların haklarını da insan haklarına dâhil eder.

Kuşaklar	Haklar	Örnekler	İçerik
Birinci Kuşak	Medeni ve Siyasal Haklar	Yaşam hakkı Seçilme ve seçme hakkı Kişi olarak tanınma hakkı İnanç özgürlüğü hakkı Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı	Çoğunlukla negatif haklar
İkinci Kuşak	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar	Çalışma hakkı, Dinlenme ve eğlenme hakkı Sağlık hakkı Eğitim hakkı Barınma hakkı	Çoğunlukla pozitif haklar, refah devletinin gereği olan haklar
Üçüncü Kuşak	Kolektif düzeyde dayanışmaya ilişkin haklar	Kalkınma hakkı Temiz hava solunma hakkı Birbirine bağlı ve uyumlu toplumda yaşama hakkı Kültürel kimlik hakları Azınlık hakları	İnsanlığın küresel olarak birbirine bağımlı olması, bireylerin uluslararası topluluktan bağımsız sorunlarını çözmemesi

Yukarıda sunulan sınıflandırmaya göre ilk kuşak haklar, Aydınlanma'nın ana fikirlerinden ve Fransız Devrimi'nin üç sloganından birisi olan "özgürlük"e; ikinci kuşak haklar "eşitlik"e ve üçüncü kuşak ise "kardeşlik" veya "dayanışma"ya karşılık gelen haklardan oluşmuştur. Bugün üçüncü kuşak hakları, sürdürülebilir bir dünyada yaşamak ve gelecek kuşakların haklarını gözetmek olarak anlamaktayız. Ancak bu sınıflandırmayı bütünüyle zaman içinde ilerleyen bir çizgi üzerinden düşünmek yanıltıcı olabilir. Haklar hem kapsam bakımından ekolojik çevreye ve geleceğe doğru genişlemektedir hem de kuşaklarla özdeşleştirilen kişisel ve sosyal haklar derinleşip çeşitlenebilmektedir. Örneğin, bireyin kendi cinsel potansiyelini gerçekleştirme şeklinde tanımlanabilecek cinsel haklar, Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'de geçmemektedir. 1999 yılında Hong Kong'da yapılan 14. Dünya Seksoloji Kongresi'de kabul edilen Evrensel Cinsel Haklar Deklarasyonu'nda tanımlanan cinsel haklar hem medeni ve siyasal hakları hem de ekonomik, sosyal ve kültürel hakları içermektedir.

Hem kabul edilmiş ve genişleyerek ilerleyen hem de derinleşen haklar, hak temelli yaklaşımın dayanağıdır. Devletlerin üstlendiği insan haklarının teşvik edilmesi, saygı gösterilmesi, korunması ve hayata geçirilmesi yükümlülüğü bağlamında, pozitif insan hakları ağırlıklı olmak üzere, kalkınmaya ilişkin politikalardan başlayarak insan haklarının her türlü politika, plan ve programla bütünleştirilmesi sonucunda devletlerin ve uluslararası kuruluşların politikaları hak temelli hale gelmiştir.

Bugün insan hakları normlarının yer aldığı enstrümanları üreten Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi gibi uluslararası kuruluşlar, insan hakları alanında toplumsal cinsiyet anaakımlaştırması gibi stratejileri geliştirmekte ve önce kendilerine uygulamaktadırlar. Dünya Bankası gibi diğer devletlerarası kuruluşlar, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı gibi bölgesel örgütler veya Avrupa Birliği de geliştirdikleri diğer enstrümanlarla normların derinleşmesine, normlara ilişkin standartların geliştirilmesine ve her türlü politika, plan ve programa insan haklarını entegre ederek insan haklarının gelişmesine ve gerçekleşmesine katkı sunmaktadırlar.

Hak temelli yaklaşımı tanımlıyoruz:

Hak temelli yaklaşım insan haklarını,

- geliştirilen politikalar,
- yapılan planlar, bunların uygulamaları ve değerlendirmeleri,
- geliştirilen projeler ve programlarla bütünleştirilerek,

insan hakları standartlarının hayata geçirilmesini hedefleyen bir modeldir.

Hak temelli yaklaşım, toplumsal sorunların çözümü için hem geleneksel yardımseverlik modeline hem de çağdaş toplumlarda geleneksel yaklaşımın yeterli görülmemesi üzerine geliştirilmiş olan ihtiyaç temelli yaklaşıma alternatif olarak benimsenmiş, toplumsal sorunların çözümü kadar tekrar ortaya çıkmasını engellemeyi de hedefleyen bir modeldir.

İnsan haklarına dair ortak anlayış, tüm aktörlerin ortak hedefinin insan haklarının gerçekleşmesi olduğu ve her türlü faaliyetin hak temelli yaklaşımla yürütülmesi gerektiği fikrine dayanır. İzlemeyi hak temelli bir yaklaşım içinde hayata geçirebilmemiz için öncelikle hak temellilik, yardımseverlik ve ihtiyaç temellilik arasındaki farkları anlamamız gerekir. İster izleme, ister savunuculuk, ister uygulama ile ilgili olsun, toplumsal sorunlara yaklaşımlarda yardımseverlik, ihtiyaç temelli yaklaşım ve hak temelli yaklaşım arasındaki farkları kavramak önemlidir. Bu üç yaklaşım arasındaki farklar aşağıdaki gibidir.

Özellik	Yardımseverlik	İhtiyaç temelli yaklaşım	Hak temelli yaklaşım
Odak	Çıktıda değil, girdide	Çıktıda değil, girdide	Süreç ve çıktı
Vurgu	Yardımseverliğin artışı	İhtiyacın karşılanması	Hakların gerçekleşmesi
Anlayış	Ahlaki sorumluluk; Zenginin, fakire yardım etmesi gibi	İhtiyacın ve bu ihtiyaca yönelik talebin olması	Bireylerin veya grupların haklarının yasal ve etik yükümlülük sahiplerinden talep edilmesi
Bireye yaklaşım	Bireyleri mağdur olarak görür	Bireyleri kalkınma hedeflerinin nesnelere olarak görür	Bireyleri ve grupları haklarını talep edenler olarak görür

Hak anlayışı	Bireyler yardımı hak eder	Bireyler desteklenmeye ihtiyaç duyarlar/yardımları hak eder	Bireyler yardım alma hakkına sahiptir
Toplumsal sorunla ilişki odağı	Sorunların ortaya çıkması	Sorunların ortaya çıktığı andaki kaynak	Sorunların yapısal kaynakları ve ortaya çıkma biçimleri

Kaynak: (Boesen ve Martin, 2007, s. 10)

İnsan Hakları Normlarını İşler Kılmak: Standartlar

Yukarıdaki hak temelli yaklaşım tanımında şimdiye kadar kullanmadığımız bir sözcük bulunmaktadır: Standartlar.

“Standart” sözcüğü teknik bir terim gibi görünse de haklar bağlamında standartların amacı ilgili hak alanında, hakkın gerçekleşmesi için en uygun ölçülebilir unsurun belirlenmesi anlamına gelir. Böylece, bir hakla ilgili teşvik etme, saygı gösterme, koruma ve hayata geçirme yükümlülüklerinin yerine getirilip getirilmediğini görmek mümkün olacaktır.

Devletlerin faaliyetlerinin standartlara oturtulması sanayileşmeyle başlar. Ancak haklar alanında hakların ve yükümlülüklerin gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğini ölçülebilir hale getirme arzusu ve bunun hukuki prensiplere ve standartlarına göre şekillenmesi düşüncesi sömürgecilik uygulamaları, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı gibi olumsuz deneyimlerin ürünüdür. Bu yönüyle standartlar bütünüyle teknik bir konu değil, hakların gerçekleşmesinin araçlarıdır.

Haklar alanında standartlar, ilgili insan hakkının yerine getirilmesinde veya uygulanmasında uyulması gereken, uluslararası düzeyde kabul görmüş kurallar olarak tanımlanır. İnsan hakları standartları, insan hakları normlarına sıkı sıkıya bağlıdır ve bu bağlamda yürütülen uzun mücadelelerin ve çalışmaların, uygulamadan çıkarılan derslerin ürünüdür.

Örnek: İnsana Yaraşır İş Standartları Örnekleri

- Genç, engelli dahil kadınlar ve erkekler için tam istihdam
- Eşdeğer iş için eşit ücret
- Çocukların işçi olarak çalıştırılmaması
- Zorla çalıştırılma yasağı

Yukarıda sunulan örnekte belirtildiği gibi “eşdeğer işe eşit ücret” talebine gündelik hayatımızda sıklıkla vurgu yaparız. Aynı veya eşdeğer işleri yapanların aynı ücreti alması gerektiğini düşünmemize rağmen, bu konuyu çalışma hakkının eşitlik ilkesi ile her zaman

doğrudan ilişkilendirmeyiz veya bunu bir standart olarak düşünmeyiz. Oysa eşdeğer işe eşit ücret ödenmesi eşitlik ilkesinin ölçülebilir bir standardıdır.

Etkinlik

Şimdi Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri bağlamında eşdeğer işe eşit ücret konusunun nasıl bir küresel standart olduğunu anlamamıza yarayacak aşağıdaki kısa videoyu izleyelim.
<http://www.skdturkiye.org/esit-adimlar/guncel/ev-islerinde-esitlik-hepimizin-elinde>

Etkinlik kazanımı: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri örneğinden yola çıkarak, küresel standartlarla ilgili tartışmayı sağlamak.

Benzer şekilde ev işlerine ayrılan zamanın eşit olması da bir çalışma standardıdır.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Normu

Toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı hak temelli izleme ve değerlendirme çalışmaları için gerekli kavramsal arka planın insan hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği ve izleme olmak üzere üç ana parçayı içerdiğini bu bölümün başında dile getirmiştik. İnsan haklarının ardından, şimdi toplumsal cinsiyet eşitliğine bir norm olarak odaklanacağız. Kurumsal yapılar, tarihçe ve kavramlar açısından yukarıda ele alınan bu normu bu kez de izleme ve değerlendirme çalışmalarıyla ilişkisi açısından ele alacağız.

Yukarıda sayılan normlar bütün insan haklarının ortak normlarıdır. Daha sonra geliştirilmiş olan sözleşmelerde yukarıdaki normlara ek normlar da kabul edilmiştir. Bunlardan en önemlisi ve 1990'lardan itibaren geliştirilen sözleşmelere ana norm olarak girmiş olan, toplumsal cinsiyet eşitliğidir.

Etkinlik

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği kavramını hatırlayalım. Şimdi TCE'ne Erişimde Normlar ve Standartlar başlıklı eğitim modülünde yer alan tanımı okuyalım. Bakınız TCE'ne Erişimde Normlar ve Standartlar

Etkinlik kazanımı: Kavramların pekişmesi

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde geçen normlar arasında toplumsal cinsiyet eşitliği bulunmamaktadır. Kadınların kendi yaşamları hakkında karar verebilme gücü ve özgürlük mücadeleleri, genel eşitlik normunun İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine girmesinin tarihi kadar eskidir. İnsan hakları bağlamında toplumsal cinsiyet eşitliği normunun insan hakları belgelerine girmesinin de kendi içinde bir tarihi vardır. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin aynılık eşitliğinden dönüştürücü eşitliğe doğru gelişmesinin tarihi, aynı zamanda insan hakları belgelerine genel çoğulcu ifadeler koymanın kapsayıcı olacağını garanti edemeyeceğini de gösteren bir tarihtir.

Bu tarih kısaca şöyledir:¹

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1948) içerik olarak, 1789 Devrimi akabinde hazırlanan Fransız Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirgesinin uzantısı niteliğindedir. Bildirge, Fransa’da çeşitli toplumsal katmanların katılımıyla hazırlanmıştır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin ilk taslağı da o tarihte Birleşmiş Milletler’e üye olan 50’den fazla ülkenin yanı sıra Doğu ve Batı Bloklarının, Hıristiyan, Müslüman, Yahudi dâhil farklı inanışların ve kadın hareketi dahil farklı toplumsal hareketlerin temsilcilerinin de katılımıyla hazırlanmıştır.

Birleşmiş Milletler’in kuruluşu ve Beyanname’nin hazırlanması çeşitli müzakerelerin ürünüdür. Kadınların bu süreçte yürüttükleri müzakereler, haklar devrimleri olarak tanımlanan Amerika Birleşik Devletleri’nin İngiltere’nin sömürgesi olmaktan kurtulması (1775-1783) Fransız Yurttaş ve Beşer Hakları Bildirgesi’nin² ilan sürecinde vatandaş ve insanı erkek cinsiyeti olarak tanımlayan sözcüklere ve bunun gerçek dünyada yarattığı erkek egemen etkiye verdikleri tepkinin bir devamıydı. Mary Wollstonecraft İngiltere’de beşer haklarının aynılarının (eşit hakların) kadınlar için de var olması gerektiğini ileri sürdüğü *Kadın Haklarının Müdafası* kitabını yayınlamıştır. Fransız Devrimi’ne aktif olarak katılan Olympe de Gouges da devrimin kadınları dışladığını görmüştü ve bu durumu “kadına darağacına çıkma hakkı tanınıyor; öyleyse kürsüye çıkma hakkı da olmalıdır” diyerek ifade etmiş ve Fransız Beşer ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’ne karşılık Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’ni kaleme almıştır. Ancak de Guoges fikirleri nedeniyle iki yıl içinde giyotine gönderilmişti (Scott, 1989).

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin ilk taslağını kaleme alan küçük grupta yer alan Eleanor Roosevelt ABD’de seçme ve seçilme hakkı savunucuları arasında egemen olan liberal feminizm geleneğinden gelmekteydi. Liberal feminizmin ideali olan kadın ve erkeğin insan olarak “aynı” olduğu fikrindeydi ve fikir uluslararası kadın haklarının geleceğinin temelini oluşturmuştu. Ancak süreçte yer alan Avrupalı ve Üçüncü Dünyalı başka kadınlar Eleanor Roosevelt ile her bakımdan hemfikir değillerdi (Parisi, 2010, 572-573). Kadınlara ait ayrı bir yapının olması gerektiğini düşünen kadınlar Birleşmiş Milletler Kuruluş Anlaşması kaleme alınırken, Birleşmiş Milletler içinde yer almak ve ayrımcı düzenlemelerin önüne geçmek için ayrı bir yapı kurulması için mücadele ettiler. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin kabulünden önce 1946 yılında Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Haklar Komisyonu’nun bir alt komisyonu olarak Kadının Statüsü Komisyonunun kurulmasını sağladılar (UN Women, 2019).

Kadının Statüsü Komisyonu, kuruluşunun ardından eşitsizliklerin evrensel ve çoğulcu argümanlar aracılığıyla kolayca düzelmeyeceğini kalkınmanın cinsiyetler üzerine etkisi üzerine hazırladıkları raporlarla ortaya koydu. Bu raporlar, kalkınmanın yarattığı refahın kadınların erkeklerle aynı derecede yararlanmadığını ortaya koydu. Böylece, İkinci Dünya

¹ Tarihin daha uzun bir anlatımı için bkz. (Kurtoğlu, 2015).

² “Rights of Men” ve “Declaration des droits de l’homme et du citoyen” çevirisi için “Beşer” ifadesi Türkçe kullanımdaki en uygun ifadedir. Bu ifade Türk Dil Kurumu sözlüğünde “ademoğlu” karşılığı olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle beşer kelimesi de İngilizce ve Fransızca dillerindeki cinsiyetçi içeriği anlamamıza yarayan bir çeviri olanağı sunmaktadır. Ayrıca, Fransız Yurttaş ve Beşer Hakları Bildirgesi Türkçe’ye ilk çevirisi içinde de beşer kelimesi kullanılmıştır (bkz. Toprak, 1992).

Savaşı sonrasında egemen olan toplumların tarihsel süreç içinde basitten karmaşığa, hiyerarşikten eşitliğe doğru kendiliğinden evrildiğini benimsemiş olan modernleşmeci toplum ve siyaset anlayışlarının toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerin düzenini açıklayamadığını ortaya koydular.

Feminist hareket ve düşüncenin, kamusal alandaki cinsiyete dayalı eşitsizlikleri özel alandaki eşitsizliklerle ilişkilendirerek, özel alanı sorgulaması ve bunun etrafında dönen tartışmalar, feminizmin yeni bir dalgasının yükselmesine aracılık etti. Toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerin kaynağı olarak özel alanın ve özel-kamusal alan ayrımının sorgulanmasına eşlik eden eşitlik ve özgürleşme anlayışları ikinci dalga feminizm olarak adlandırıldı. İkinci dalga feministlere göre, kadınlar kalkınmadan dışlanmış değillerdi. Tam tersine, evde veya ev dışında kadın emeği kalkınmanın ana unsuruydu. Yani, esas sorun, küresel eşitsizlikler ve bunun kadınların hayatıyla olan ilişkisindeydi. Bu nedenle, esas soru, kadınların kalkınmada nasıl içerileceği değil, kalkınmanın kadınları kendisine nasıl entegre ettiğindedir (Parisi, 2002).

Bu gelişmeler hem genel olarak BM içinde hem de kadın hareketi içinde o güne kadar eşitlik, özgürlük ve adalet kavramları etrafında örülen cinsiyet eşitliği arayışlarına kalkınma/gelişme boyutunun eklenmesini sağlamıştır. Bunun önemli bir sonucu, sosyal, politik ve ekonomik haklar alanına toplumsal cinsiyet eşitliği normunun girmesi ihtiyacını doğurmuş olmasıdır. Aynı nedenle, Kadının Statüsü Komisyonunun ürettiği raporlar 1970’lerden başlayarak düzenlenecek olan bütün Birleşmiş Milletler Kadın Konferanslarının ve 1975 yılında ilan edilen kadın on yılının başlığının “Eşitlik-Kalkınma-Barış” olmasıdır.

1970’ler ve 1980’ler boyunca feministler, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi’nden doğan haklar kümesinin kamusal-özel ayrımını içeren bir yapıya sahip olması nedeniyle, erkek merkezli olduğunu iddia ettiler. Bu hakların kamusal alana ait olduğunu, özel alanı kapsamadığını, özel alanın, yani yakın ilişki ve ailenin bu hakların söyleminin kapsamı dışında kaldığını gösterdiler (Nash, 417).

Etkinlik

Kamusal alan-Özel alan ayrımı ile ilgili tartışmayı hatırlayalım. Şimdi **Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlikleriyle Baş Etme Strateji ve Politikaları** başlıklı eğitim modülünde yer alan tanımı okuyalım. Bkz. *Kavramların Cinsiyeti*, sayfa 11

Etkinlik kazanımı: Kavramların pekişmesi

Örneğin, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, ailenin topluma ve devlete karşı korunması gerektiğini ifade etmektedir (madde 16). Bunun anlamı, ev içi şiddet veya özel alanda yer alan şiddetin bu sözleşmelerde yer alan hakların kapsamına girmemesidir (Petersen ve Parisi, 1998: 145).

Yukarıda ele alındığı gibi feministler, kamusal-özel ayrımını sorgulayarak, ekonomik gelişmenin etkilerini analiz ederek İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde geçen “herkes”

ve “hiç kimse” sözcüklerinde ifade edilen öznenin “erkek” olduğunu gösterdiler (Petersen ve Parisi, 1998: 147). 1990’ların sonuna gelindiğinde insan hakları kavramlarının kendiliğinden kadınları içermediği yaygın olarak görülmüş, yeni yapılar ve programlar oluşmuştu.

Herhangi bir alanda yeni yapılar ve programların oluşmasının arka planında bir dizi müdahale vardır. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin bir norm olarak insan hakları enstrümanlarına girmesinin arka planının odağında tarihsel gerekçelerle daha geniş bir program çerçevesine yerleştirilen kadınlara yönelik şiddet vardır.³ CEDAW’ın ana metninde içerilmemiş olan kadınlara yönelik şiddet, CEDAW’ın imzaya açıldığı İkinci Dünya Kadın Konferansı (Kopenhag Konferansı) raporunda, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin temel etik normu olan insan onurunun korunmasına referansla “insan onuruna kabul edilemez saldırı” olarak tanımlandı (BM, 1980: 67). Üçüncü Dünya Kadın Konferansı’nda (Nairobi Konferansı) Hükümetlerin “kadınların onurunun korunmasını öncelikli eylem olarak onaylamaları gerektiği” vurgulanarak hükümetlerin hem “toplumsal cinsiyete dayalı şiddet” mağdurlarına yönelik hizmetlerin (sığınak, hukuki destek vb.) sunumuna hem de “toplumsal cinsiyete dayalı şiddet” hakkında farkındalığı artırmaya ilişkin sorumlulukları dile getirildi (BM, 1985: 70). Kadınlara yönelik şiddeti CEDAW’a dahil eden 12 Sayılı Genel Tavsiye 1989’da ve 19 Sayılı Genel Tavsiye 1992’da kabul edildi (Kurtoğlu, 2020).

CEDAW 19 Sayılı Genel Tavsiye, kadınlara yönelik şiddetin kadınların insan haklarının ihlali olarak kabul edildiği Viyana Konferansı’na hazırlık hedefiyle hazırlanmıştı (BM CEDAW Komitesi 1992: paragraf 3). Viyana Konferansı’nın sonuçları da hedefe ulaşmada başarılı olduğunu ortaya koymaktadır. Viyana Konferansı Bildirgesi ve Eylem Programı’nda (1993), kadınlar ve kız çocuklarının haklarının insan haklarının ayrılmaz parçası olduğu, toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin insanın değeri ve onuruyla bağdaşmadığı ve kadınlara yönelik her türlü şiddetin ortadan kaldırılması ve cinsiyete dayalı ayrımcılığın yok edilmesi ile kadınların hayatın her alanında ve her düzeyinde eşit şekilde yer almasının sağlanmasının öncelikli olduğu ilan edildi. Viyana Konferansı’yla birlikte kadınların insan hakları, insan haklarının yanında ayrı bir kavram olarak yerini aldı.

1995 yılında Pekin’de yapılan Dördüncü Dünya Kadın Konferansı’nda kabul edilen Pekin Eylem Platformu Deklarasyonu’nun stratejik hedeflerinden biri insan hakları mevzuatının toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırması oldu.

Yukarıda kısaca özetlenen tarih, haklar üzerine yapılan her türlü çalışmaya, toplumsal cinsiyet içerilmeksizin kullanılan “herkes” ve “hiç kimse” ifadelerine, yapabilme ehliyeti ve özgürlüğün herkes için olması arzusuna rağmen kadınlarla erkekler için eşit hakların var olmadığını ve gerçekleşmediğini göstermektedir.

Bu nedenle Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Erişimde Normlar, Standartlar modülünde detaylı sunulduğu gibi toplumsal cinsiyet eşitliği normu, eşitlik normunun yanı sıra, ayrı bir norm olarak insan hakları hukukuna yerleşmiştir.

³ Kadınlara yönelik şiddet alanında normların gelişimi için bkz. (Kurtoğlu, yayın sürecinde).

İzleme

Toplumsal cinsiyete duyarlı hak temelli izlemeyi oluşturan üçüncü kavramsal parça izlemedir. Gündelik hayatımızda eylemlerimizin izlendiğini düşündüğümüzde aklımıza sıklıkla teftiş ve denetleme gelir. Oysa izleme, tek taraflı bir etkinlik olmaktan çok, izlemeyi yapan ile izlenecek olan arasındaki işbirliğine dayalı bir süreçtir. Bu nedenle ortak anlayış son derece önemlidir.

İzleme bir denetleme aracı değildir. Denetlemede yaptırım söz konusu olabilir ve denetleyen ile denetlenen arasında hiyerarşik bir ilişki söz konusudur. Oysa izlemede izleyen ile izlenen arasındaki ilişki hiyerarşik değildir ve izlemenin sonunda eksiklikler nedeniyle cezalandırma söz konusu olmaz.

Bir kurum ya da aktivitenin performansını görme yönünden bir ihtiyaca karşılık gelen izleme çalışmaları son yıllarda pek çok alanda kullanılmaktadır. Ancak bu tür bir izleme çalışmasının odağında haklardan ziyade gereksinimler vardır. Yukarıda sunulan tabloya geri dönecek olursak, eğer hak temelli bir yaklaşımla belirlenmemiş ise kurum ihtiyacına yönelik izleme hak temelli bir izleme değil ihtiyaç temelli bir izlemedir.

Özellik	İhtiyaç temelli yaklaşım	Hak temelli yaklaşım
Odak	Çıktıda değil, girdide	Süreç ve çıktı
Vurgu	İhtiyacın karşılanması	Hakların gerçekleşmesi
Anlayış	İhtiyacın geçerli talep olması	Bireylerin veya grupların haklarını yasal ve etik yükümlülük sahiplerinden talep edilmesi
Bireye yaklaşım	Bireyleri kalkınma hedeflerinin nesnelere olarak görür	Bireyleri ve grupları haklarını talep edenler olarak görür
Hak anlayışı	Bireyler yardımı hak eder	Bireyler yardım alma hakkına sahiptir
Toplumsal sorunla ilişki odağı	Sorunların ortaya çıktıkları andaki kaynak	Sorunların yapısal kaynakları ve ortaya çıkmasının farklı biçimleri

Küresel ve Bölgesel Sözleşmelerin İzleme ve Değerlendirme Mekanizmaları

İzlemenin ne işe yaradığına, kimler tarafından hangi amaçla ve nasıl yapıldığına dair konuların ayrıntılarına bu eğitim modülünün ilerleyen bölümlerinde değineceğiz. Bu kısımda ise sadece haklar alanında izlemenin nasıl yer aldığı ve küresel ve bölgesel düzeyde ne tür araçlarla yapıldığı konusuna yer vereceğiz. İzleme-değerlendirme mekanizmaları çeşitlidir. Ancak aşağıda sunulduğu gibi her sözleşmenin öngördüğü bir izleme mekanizması vardır.

Bütün insan hakları sözleşmelerinin, ilgili sözleşmeye taraf olan devletlerin taahhütlerini ne dereceye kadar yerine getirdiğini gözden geçiren bir gözden geçirme veya izleme değerlendirme mekanizması vardır. Aşağıdaki tabloda insan hakları sözleşmelerinin insan haklarının gerçekleşmesini sağlamak amacıyla taraf devletlerin yükümlülüklerini ne dereceye kadar yerine getirdiğini değerlendirmek için öngördüğü sözleşmelere özgü izleme mekanizmaları bir tabloda sunulmaktadır.

Küresel Mekanizmalar/Sözleşme	İlgili Mevzuat	İzleme Grubu	Yıl
Evrensel Periyodik İzleme	BM Genel Kurul Kararı 60/251	Üç temsilcili icra komitesi	2006
Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme	Birinci Protokol	İnsan Hakları Komitesi	1966
Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi	Seçmeli Protokol	CEDAW Komitesi	1979
İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme	Madde 22	İşkenceye Karşı Komite	1984
Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine Dair Uluslararası Sözleşme	Madde 14	İrkçılığın Tasfiyesi Komitesi	1965
Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme	Seçmeli Protokol	Engelli Hakları Komitesi	2006
Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme	Madde 31	Zorla Kaybedilme Komitesi	2006
Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme	Seçmeli protokol	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel haklar Komitesi	1966
Çocuk Haklarına Dair Sözleşme	Seçmeli Ek protokol	Çocuk Hakları Komitesi	1989
Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme	Madde 77	Göçmen İşçilerin Hakları Komitesi	1990
Uluslararası Ceza Mahkemesi			
Bölgesel Mekanizmalar (Avrupa)			
Avrupa Sosyal Haklar Şartı Ek Protokolü Kolektif Şikâyet Prosedürü	Bölüm IV, Madde D	Avrupa Sosyal Haklar Komitesi	
Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi			

Bir küresel izleme mekanizması örneği olarak CEDAW;

Sözleşmelerin kendilerine özgü izleme mekanizmasının nasıl çalıştığını CEDAW örneğinde inceleyebiliriz. Bu örnek CEDAW komitesi, ulusal mekanizma, gölge raporlar ve bireysel başvuru gibi çok çeşitli izleme süreçlerini içerir.

CEDAW'da Ulusal İzleme ve Raporlama Mekanizması

CEDAW'ın Beşinci Bölümü, Sözleşmenin gözden geçirme mekanizması ve bunun işleyiş süreçlerine ilişkindir. Buna göre, CEDAW'a taraf olan devletin, taraf olduktan bir yıl sonra CEDAW Komitesine bir rapor sunması, daha sonra ise dört yıllık periyodlarla rapor sunulması öngörülmektedir.

CEDAW ayrıca, taraf devletlerin bir ulusal mekanizma kurmasını ve bu mekanizmaya yeterli kaynak ayırıp yetkilendirmesini öngören bir Genel Tavsiyeyi kabul etmiştir. Dolayısıyla devletler CEDAW'a taraf olarak izleme ve raporlama işlevi olan etkili bir mekanizma kurmayı taahhüt etmişlerdir.

CEDAW GENEL TAVSİYE NO: 6 (7. Oturum, 1988)

Etkili Ulusal Mekanizma ve Tanıtım

CEDAW Komite;

Taraf devletlerin CEDAW' a ilişkin raporlarını göz önünde bulundurarak,

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 30 Kasım 1987 gün ve 42/60 sayılı kararına işaret ederek,

Taraf devletlere:

- 1-a) Hükümet politikalarının tümünün kadınlara etkisi üzerine tavsiyede bulunmak,
- b) Kadının statüsünü kapsamlı bir şekilde gözlemlemek,
- c) Ayrımcılığın önlenmesi için yeni tedbirler, etkili yürütülen stratejiler ve politikalar formüle edilmesine yardımcı olmak için, hükümetin yüksek makamlarının yeterli kaynak, taahhüt ve otorite ile prosedürleri, kurumları ve etkili ulusal mekanizmaları desteklemelerini ve/veya kurmalarını;
- 2- Taraf devletlerin 18. madde uyarınca hazırladıkları raporlar ve komitenin ilgili devletin dilinde hazırladığı raporlar sayesinde sözleşmenin yayılmasını sağlamak için uygun adımları atmalarını;
- 3- Komite raporlarının ve sözleşmenin çevirilerini yaparken, Halkla İlişkiler Bölümü ve Genel Sekreteryaya'dan yardım istemelerini;
- 4- İlk ve periyodik raporların, bu tavsiyelere atıf yapılan kısımları içermesini tavsiye eder.

Kaynak: <https://www.turkhukusitesi.com/showthread.php?t=2183>

CEDAW, ek olarak, sivil toplumun veya hükümet dışı kişi veya kuruluşların devlet raporuna alternatif rapor hazırlamalarını da bu mekanizmanın parçası olarak görmüştür. Hazırlanan raporlar, ilgili prosedürler takip edilerek CEDAW Komitesi'ne sunulur. Bu konu izlemede sivil toplumun rolü "İzlemeyi kimler yapar" başlığı altında ele alınmaktadır.

CEDAW’a Bireysel Başvuru Mekanizması

Birleşmiş Milletler’in izleme mekanizmaları sözleşmeler hakkında gözden geçirme raporlarıyla sınırlı değildir **zira izleme bir yönüyle hakların gerçekleşmesiyle, bir başka yönüyle adalete erişimle ilgilidir**. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 1999 yılında A/54/4 sayılı kararıyla kabul edip imza, onay ve katılıma açtığı ve Türkiye’nin 2000 yılında imzaladığı Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesine İlişkin İhtiyari Protokol, taraf devletin yargılama yetkisi altında bulunan bireyler veya bireylerden oluşan gruplar tarafından ya da onlar adına, aözleşmede yer alan hakların ihlal edildiği iddia edilerek **bireysel başvuru yapmaya** ilişkindir. Bireysel başvurunun hakkın ihlal edildiğinin tespitiyle sonuçlanması, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne başvurularda olduğu gibi herhangi bir tazminat sonucu doğurmaz, ancak izleme işlevi vardır ve kimi zaman tek bir başvuru bile konuya dikkat çekip başka savunuculuk faaliyetleriyle birlikte nihayetinde nitel dönüşümlere aracılık edebilmektedir.

Birleşmiş Milletler bünyesindeki bir başka izleme mekanizması **özel raportörler** aracılığıyla işletilmektedir. Özel prosedür mekanizması kapsamında bağımsız uzmanlar veya çalışma grubu üyeleri, özel raportör olarak Birleşmiş Milletler yetkisi altında bir ülkede veya tematik bir alanda kendine özgü izleme yaparlar. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu yetkisiyle tematik konuyu veya ülkeyi ele alarak izleyer, tavsiyelerde bulunup raporlama yaparlar. Üstelik kimi raportörlüklerin kurulmasının nedeni de etkili izleme süreçleridir. Kadınlara Yönelik Şiddet Özel Raportörlüğü’nün Viyana Konferansı’nda tanımlanmış olması, bu raportörlerden biri olan Yakın Ertürk tarafından, kadınlara yönelik şiddet hakkında insan hakları normlarına uygun standartlarda mevcut kanıta dayanarak takip etmenin gerekliliğinin küresel düzeyde ortaya konması (Ertürk ve Purkayastha, 2012: 150-2) olarak tanımlanmaktadır.

Bütün bu izleme ve değerlendirme süreçleri, ilgili alanda nitel dönüşümlere aracılık etmesi için yürütülmektedir. Örneğin bugün CEDAW’ın 37 Genel Tavsiyesi vardır. Bunların 30’u komite üyelerinin devletlerin verdiği raporlara tavsiyeleri ve devlet dışı örgütlerin sunduğu alternatif raporlar ile bireysel başvurular aracılığıyla görünür olan konular hakkındadır. Yani izleme raporlarının ortaya koyduğu sonuçlar küresel mekanizmalar tarafından etkin biçimde ele alınmakta ve temel metinlere dönüştürülmektedir.

Yukarıda insan hakları çerçevesi, toplumsal cinsiyet eşitliği normu ve bu çerçevede tanımlanan izleme ile hak temelli izleme ve değerlendirmeyi temellendiren üç ana eksen üzerinde durduk. Buradan sonra izleme ve değerlendirmeye odaklanarak toplumsal cinsiyete duyarlı, hak temelli izlemeyi, işlevleri, biçimleri, oyuncuları, araçları açısından daha detaylı biçimde ele alacağız.

Bu örnek bize toplumsal cinsiyet eşitliğinde hak temelli izlemenin mümkün olabilmesi için dört önemli unsurun varlığını göstermektedir:

- (1) İnsan hakları enstrümanları (normlar ve standartlar)
- (2) Bu enstrümanlara dayalı etkili izleme yapabilme kapasitesine sahip yapılar
- (3) Bu yapılar içinde hak sahiplerinin ve yükümlülük sahiplerinin temsil edilmesi
- (4) Söz konusu hak sahipleri ve yükümlülük sahipleri tarafından hazırlanan raporlar.

2. Bölüm: Toplumsal Cinsiyete Duyarlı ve Hak Temelli İzleme ve Değerlendirme Ne İçin, Kimler Tarafından Yapılır?

İzleme ve değerlendirme çalışmaları, odaklandığı alandaki mevcut durumun ya da uygulamanın olması gerekene referansla incelendiği ya da beklenen sonuçları yaratma düzeyinin ve başarısının ortaya konduğu çalışmalardır. Bu yönüyle bir normun hayata geçirilmesi için gereken yolu gösterir. İnsan haklarına ve toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı izleme ve değerlendirme, toplumun insan hakları ve eşitlik yönünde ilerlemesinin bir aracı olması dolayısıyla geliştirici bir dönüşüm aracıdır.

Toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı ve hak temelli izleme ve değerlendirme çalışmaları, politika yapma ile bilgi üretme arasındaki doğal bağı kurulmasını sağlama potansiyeli taşır. Bir toplumsal değişim, dönüşüm aracı olması dolayısıyla izleme ve değerlendirme politik bir araçtır. Çünkü;

- **Eşitlikçi, ayrımcılık karşıtı, toplumsal farklılıkların bir arada olduğu bir demokratik içerme anlayışından hareket eder.**
- **Yaşadığımız toplumsal düzenin şekillenmesinde rol oynar.**
- **Katılımcılığı ve kapsayıcılığı mümkün kılar.**
- **İnsanların hak taleplerini özgürce ve gerektiğinde mutlaka dile getirebildikleri bir yapıyı kurmayı sağlar.**

Bu bölümde söz konusu enstrümanın ne tür işlevler kazandığını ve kimler tarafından hayata geçirildiğini ele alacağız.

İzleme ve Değerlendirmenin Üç İşlevi

Bu çerçevede izleme ve değerlendirmenin kazandığı işlevi birbiriyle ilişkili ve birbirini besleyen üç ayrı başlık altında incelemek mümkün. Buna göre izleme ve değerlendirme, izlemeye konu olan alanda, insan hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliğine dair bilgi üretme ve izlemeye dahil olan taraflar için karşılıklı öğrenme aracıdır. Eşitliğin ve insan haklarının tüm uygulama, politika ve planlama süreçlerine dahil edilmesini sağlayacak savunuculuk aracı ve nihayetinde insan hakları ve eşitliğin güçlendiği bir toplumsal yapının kurulmasını sağlayan bir değişim aracı olarak işlev görür.

Bilgi Üretme ve Öğrenme

Toplumsal cinsiyete duyarlı ve hak temelli bir izleme değerlendirme başlı başına bir bilgi üretme ve öğrenme faaliyetidir. Etkili bir izleme ve değerlendirme çalışması basitçe olması gerekene bakılarak olanın değerlendirilmesidir. Bu sürecin kendisi, olanın ve olması gerekenin bilgisini, katılımcı ve hak temelli bir yaklaşım içinde bir araya getirebilmektedir. Bir izleme ve değerlendirme çalışması asgari düzeyde izleme ve değerlendirmeye konu olan alana ilişkin temel bir bilgi birikimi oluşmasını sağlar.

Burada bahsi geçen bilgi birikimi ve üretimi, süreci ve amaçları itibarıyla, akademik bilgi üretiminden farklıdır. Eşitlik ve temel haklar bağlamında bilgi, söz konusu alanda politika üretenlerin, hizmet üretenlerin yürüttüğü bir faaliyet ve hizmet sunumunun doğal bir parçasıdır. Toplumla doğrudan ve sürekli ilişki içinde olan kesimler olarak hizmet sunan, politika üreten sivil ve kamusal kurumlar, yürüttükleri çalışmalar sırasında ortaya çıkan ihtiyaçları, mevcut haklardan yararlanma düzeyini, teşvik edilmesi gereken hak alanlarını, hak ihlallerini, yeni gelişen hak alanlarını görebilir ve tespit edebilirler.

İzleme ve değerlendirme, haklar alanına ilişkin bilginin, sistematik çerçevede, bir bütünsellik içerisinde ve uygulanabilir sonuçlar yaratacak şekilde sunumunu sağlamak için bir araçtır. İzleme ve değerlendirme ile ortaya koyulan bilgi, politika üretimine ve hizmet sunumuna katkı sağlayan doğrudan, pratik, hızlı, kolay uygulamaya konabilir ve çerçevelendirilmiş bir bilgi sunar. İzleme bilime dayalı bir araştırma, yani bilimsel teknikleri kullanarak gerçekleştirilen bir bilgi üretme süreci olmakla birlikte, ana hedefi bilimsel bilgi üretmek değil, politika üretmek olan bir araçtır. Bu yönüyle akademik bilgiden ayrılır. Söz konusu çerçeve, ilerleyen bölümlerde de ele alacağımız normlar, standartlar ve göstergeler gibi araçlarla ve hak temelli çalışmanın öngördüğü katılımcı ve kapsayıcı bir yöntemle ortaya koyulabilir.

Etkinlik:

Bir izleme çalışması bilgi edinmeye nasıl aracı olabilir?

Katılımcıları 5-6 kişilik gruplara ayırın.

İzleme ve değerlendirme çalışmalarından elde edilen bilgilerin neler olduğunu büyük grup ile konuşarak listeleyin.

Bu liste içinde ana başlıklar belirleyin: Normlar, standartlar, mevzuat, yasalar, hak sahipleri, sorumluluk sahipleri, ihlaller ihtiyaçlar gibi başlıklar oluşturun.

Her bir başlığı bir sütun oluşturacak şekilde, A3 büyüklüğünde kâğıtlara yan yana yazın ve duvara asın

Her bir gruba alanda yürütülen izleme çalışmalarına ilişkin izleme raporlarından birini verin.

Bu rapor içinde ne tür bilgiler yer aldığını incelemelerini isteyin

Ardından, masalarda bulunan ve daha önceden hazırladığınız küçük renkli nokta çıkartmaları her bir başlık altına yerleştirmelerini isteyin.

Renk dağılımları ile bu raporların öğrenme işlevini ne şekilde yerine getirdiği hakkında kısa bir değerlendirme yapın.

Etkinliğe diğer işlevleri konuştuğunuzda devam edeceğinizi ifade edin...

Etkinlik kazanımı: Katılımcılar etkin bir izlemede öğrenme işlevinin nasıl hayata geçtiğini anlar. Ayrıca izleme yaparken ne tür bir yaklaşım içinde olmak gerektiğiyle ilgili fikir sahibi olur. Bu etkinlik sonraki bölümler için bir temel oluşturur.

Etkinlik için kullanılan malzeme, rapor ve çıkartmalar izlemenin diğer işlevleri için kullanılmak üzere tüm bölüm süresince korunmalıdır.

Etkinlik içinde de gördüğümüz gibi bir uygulamanın neyi amaçladığı, bu amaca yönelik olarak ne tür faaliyetler kurguladığı, kaynakların yeterli ve gerekli şekilde kullanılıp kullanılmadığı, karar alma süreçlerinin nasıl işlediği gibi konular, izleme ve değerlendirme sürecinde anlaşılır. Böylece toplumsal cinsiyete duyarlı ve hak temelli izleme ve değerlendirme çalışmalarında alana ilişkin yapısal durumun, yani mevzuatın, kurumların, uygulamaların ve kaynakların bilgisi ortaya konur.

- İzleme yapılacak konuda haklar nelerdir?
- Hak sahipleri kimler?
- Sorumlular ve sorumluluklar neler?

İzleme ve değerlendirme, izlemeye konu olan alanda hakların neler olduğu, hak sahiplerinin ve yükümlülük sahiplerinin kimler olduğu konularının herkes için anlaşılır olmasını sağlar. Diğer bir deyişle izlemeye konu olan alana ilişkin normların ve standartların neler olduğunu ortaya koyar. Böylelikle bu norm standartların yaygın biçimde bilinir olmasını, yani insan haklarına ilişkin bilginin **demokratikleşmesini** de sağlar.

Örneğin:

Sağlık hizmetlerinin sunumunda toplumsal cinsiyet eşitliğinin izlenmesi için, eşitlik, toplumsal cinsiyet eşitliği, insan onuruna saygı, özel yaşamın gizliliği gibi temel normlara dayalı olarak, kadınların üreme sağlığı ile ilgili hizmetlere erişimini göstergeler aracılığıyla ya da bir olay/vaka üzerinden izlediğimizi varsayalım. Bunun için öncelikle eşitlik normunun tanımlandığı İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve CEDAW, ardından sağlık hizmetlerine erişimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin tanımlandığı Pekin Deklarasyonu ve Üçüncü (nitelikli sağlık hizmetlerine erişim) ve Beşinci (toplumsal cinsiyet eşitliği) Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi'ne bakarak uluslararası normları ve standartları tanımlarız.

İzleme ve değerlendirme çalışmaları aynı zamanda temel haklara ve toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin yükümlülüğün ne olduğuna, bu yükümlülüğü yerine getirmek için ortaya konulan uygulamaların neler olduğuna, hak sahiplerinin haklarına erişip erişemedikleri ya da ne düzeyde eriştiklerine, ayrımcılık alanlarının, hak ihlallerinin ve ihmallerinin neler olduğuna dair bilginizi de artırır.

- Haklar ne düzeyde yaşama geçer?
- Hak sahipleri haklarından ne düzeyde faydalanır?

Yani, uygulama ve politikaların izlemeye konu olan alana ilişkin norm ve standartlara uygunluğunu ortaya koyar.

Örneğin:

Sağlık hizmetlerinin sunumunda toplumsal cinsiyet eşitliğinin izlenmesi için, bir önceki örnekte ortaya konulan

- **normların ve standartların ulusal yasalara yansıyor yansımadağı ve ne şekilde yansıdığı,**
- **ulusal yasaların gerekli gördüğü uygulamanın yapılabilmesi için kurumsal yapıların olup olmadığı,**
- **uygun ve yeterli kaynak aktarımının yapıp yapılmadığı,**
- **kurumlarda çalışan personelin yeterli sayıda ve bilgi düzeyinde olup olmadığı gibi soruların yanıtları mevcut yapının bilgisini bize verir.**

Ardından hak sahiplerinin tanımlanması ve bu haklara erişim düzeylerinin ortaya konulması için yürütülecek göstergeler temelli ya da bir olaya odaklanan izleme çalışması da yukarıdaki ikinci soruya, yani “Hak sahipleri haklarından ne düzeyde faydalanır?” sorusuna yanıt vermemizi sağlar. Örneğin, yürütülecek bir izleme çalışması ile koronavirüs salgını sırasında kadınların ve kız çocuklarının üreme sağlığı hizmetlerine erişebilmelerine ilişkin durum hakkında bilgi edinmiş oluruz.

Ancak, bu tür bir bilginin ortaya koyulabilmesi için alana ilişkin verinin mevcut olması ya da toplanması gerekir. Yukarıdaki örnek üzerinden düşünecek olursak asgari düzeyde kurum sayılarının, örneğin hastanelerin, doğum kliniklerinin ya da üreme sağlığıyla ilgili birimlerin, personel sayılarının cinsiyete göre ayrıştırılmış verisine ihtiyaç duyulabilir. Göstergeler kullanılarak yürütülecek bir çalışmada hak sahiplerinin hizmetten yararlanma düzeyinin bilgisi, tanımlanan göstergeler aracılığıyla elde edilebilmelidir. Ya da vakalar kullanılarak yürütülecek bir çalışmada söz konusu olaya ilişkin ayrıntıların kayıt altına alınmış olması gerekir. İleriki bölümlerde ve modüllerde değineceğimiz bu bilgi toplama süreci çeşitlilik gösterebilir. Ne tür bir verinin nasıl toplanacağı, izleme ve değerlendirme yapılan hak alanına, izleme ve değerlendirmeyle ilişkilendirilecek savunuculuğun biçimine, izleme ve değerlendirmeyi yapan örgütlenmenin (kamu, STK, uluslararası kurum ve kuruluşlar, vb.) kapasitesine bağlı olarak farklılık gösterebilir.

Örneğin:

BM özel raportörleri tarafından gerçekleştirilen izleme çalışmaları belirli bir dönemde, BM üyesi bir ülkede, belirli bir hak alanı için mevcut veri ve araştırmaya dayalı geniş bir bilgi toplama süreciyle desteklenen izleme çalışmalarıdır. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’ne ilişkin aşamalı gerçekleşmeyi ortaya koyan ve 4 yılda bir Yüksek Düzeyli Politik Forum’a sunulan Gönüllü Ulusal Raporlama, temel göstergelere ilişkin ulusal ilerlemenin ortaya konulduğu ulusal düzeyde tüm paydaşlardan toplanan bilgiler ışığında hazırlanır.

Başka bir örnek, Hrant Dink Vakfı tarafından yürütülen ayrımcılık söylemine ilişkin medya izleme çalışmaları⁴, BİANET⁵ tarafından tutulan erkek şiddeti çetelesi, hak ihlallerine yönelik bilgi birikimi sağlayan önemli çalışmalardır.

Bu tür farklılıklara, eğitim modülünün ilerleyen bölümlerinde daha detaylı biçimde yer vereceğiz. İzleme ve değerlendirme sürecinde veri toplama konusu ise Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Veri ve Göstergeler başlıklı eğitim modülü içinde yer almaktadır.

Sonuç olarak, izleme ve değerlendirme çalışmalarının kendisi, izleme ve değerlendirme çalışmasını gerçekleştiren ile izlemeye konu olan arasında bir karşılıklı öğrenme sürecidir. Bu bilgi edinme ve öğrenme tek taraflı bir duruma değil, bir bilgi ve deneyim paylaşımı sürecine işaret eder. Özellikle insan haklarına ilişkin sivil toplumda biriken deneyimin kurumsal yapılara ve uygulamalara yansıtılmasına aracılık eder ve böylece bir karşılıklı öğrenmeyi güçlendirir. Diğer yandan kamusal uygulamalarda yaşanan kısıtlılıkların nedenleri, mevcut kaynaklardaki eksiklikler gibi farklı yapısal nedenlerin sivil toplum örgütleri tarafından daha yakından bilinebilmesine, karşılıklı anlayış ve işbirliği olanaklarının yaratılabilmesine de aracılık edebilir.

Örneğin:

CEİD tarafından 2014 yılında gerçekleştirilen "Kadınlara Yönelik Şiddetle Mücadele Mekanizması için Geliştirici İzleme Projesi", ŞÖNİM pilot uygulamalarının izlemesine yönelik olarak gerçekleştirilen bir izleme çalışmasıdır. Bu çalışma temelde pilot uygulamanın nasıl işlediğini göstermekten çok, pilot uygulamanın bir parçası olarak bağımsız izleme modelinin geliştirilmesini hedefleyen bir çalışma olmuştur. Bu çalışma süresince gerçekleştirilen izleme görüşmeleri, bu görüşmeleri gerçekleştiren sivil toplum kuruluşları ve belediyelerde kadına yönelik şiddet alanında çalışan kadınlarla ŞÖNİM'lerde çalışan uzmanlar arasında bir ortak anlayışın gelişmesine sebep olmuştur. Çalışma ayrıca, her iki tarafın da birbirinin çalışma sistemiyle koşullarını daha yakından tanınmasına ve ortak hedef olan şiddetle mücadele konusunda daha etkin bir ortaklık içinde çalışmaya başlamasına vesile olmuştur. Projenin baştan planlanmayan etkisi olarak ortaya çıkan bu durum izlemenin karşılıklı öğrenme ve deneyim paylaşımı yönündeki etkisini göstermektedir.

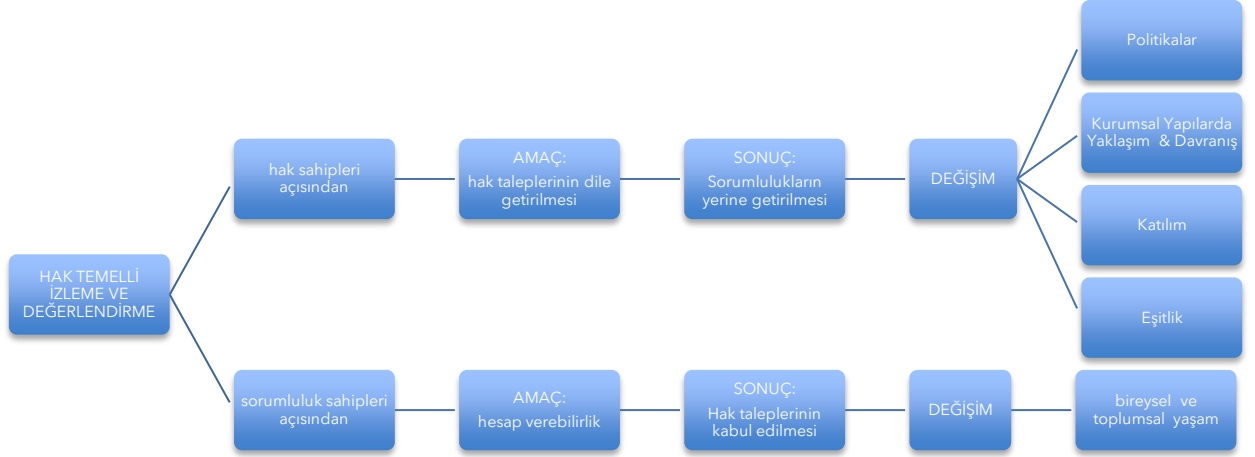
Toplumsal Gelişme/Değişim İçin Yol Haritası

Bir önceki bölümde de ifade edildiği gibi, toplumsal cinsiyete duyarlı ve hak temelli izleme ve değerlendirme, mevcut durum ile ideal durum arasındaki mesafeyi göstererek temel haklar ve eşitlik yönünde bir değişimin diğer bir değişle toplumsal gelişmenin sağlanmasına aracılık eder. İzleme ve değerlendirme, değişimin hangi alanda, ne şekilde, ne zaman, hangi süreç içinde, ne tür etkilere bağlı olarak gerçekleştiğini; hangi durumun, ne şekilde değişmesi gerektiğini ortaya koyma potansiyeli taşıyan bir araçtır.

⁴ <https://hrantdink.org/tr/asulis/faaliyetler/projeler/medyada-nefret-soylemi>

⁵ <http://bianet.org/kadin/bianet/133354-bianet-siddet-taciz-tecavuz-cetelesi-tutuyor>

Burada “değişim” ya da “gelişim” dediğimizde, temel evrensel normların hayata geçirilmesi ve kamusal taahhütlerin yerine getirilmesi hedefine yönelik eylem ve süreçler akla gelmelidir. Bu nedenle izleme ve değerlendirme çalışmalarının değişim yaratan etkisi ve yarattığı değişimin yönü hak temelli çalışmalar yürüten ve hukukun üstünlüğüne inanan tüm taraflar için aynıdır.

Kaynak: (Theis, 2003)

Etkinlik:

Katılımcıları iki gruba ayırın.

Yukarıdaki tabloyu bir A4 büyüklüğünde hazırlayarak her bir grup için 3'er adet dağıtın.

Tabloyu incelemelerini ve kendi içlerinde tartışmalarını isteyin.

Ardından bir grubun “hak sahipleri”, diğer grubun “sorumluluk sahipleri” rolünü üstlenmesini talep edin.

Alternatif olarak bir önceki çalışmada dağıtılan izleme raporlarından birini seçerek bu kez de raporda tanımlanan hak alanlarından birinde hak ve sorumluluk sahipleri açısından nasıl bir etki yaratacağını değerlendirmelerini isteyin.

Bu alandaki değişim ile alanda yürütülecek izleme çalışması arasında nasıl bir ilişki olabileceğini kendi rolleri açısından değerlendirmelerini talep edin.

(Not: Bu etkinliği eğitim katılımcıları ve eğitimin verildiği il ya da STK'nın ana çalışma alanlarından birini seçerek de gerçekleştirebilirsiniz)

Küçük grup içindeki tartışma ve değerlendirmelerini bir sözcü aracılığıyla bütün grupla paylaşmalarını isteyin.

Açıklayın: Theis (2003), hak temelli yaklaşımın ve bu yaklaşım çerçevesinde örgütlenen yapıların temel amaçlarının özünde değişimin yaratılması olduğunu vurgular. Ona göre, nihayetinde değişim, insanların yaşamlarının değişimi olacaktır.

Etkinlik kazanımı: İzleme çalışmalarının nasıl bir toplumsal değişim yarattığını deneyimleyerek öğrenme

Sorumluluk sahiplerinin sorumluluklarını yerine getirmesini sağlayacak olan izleme ve değerlendirme çalışmalarıyla politikalar, kurumsal yapılar, yaklaşım ve davranışlar değişmektedir. Böylece, katılımcı ve eşitliği gözeten bir toplumsal düzenin kurulmasına yönelik bir değişim yaşanmaktadır. Bu da nihayetinde hak sahiplerinin yaşamlarında değişim yaratma potansiyeli taşır.

“Toplumsal cinsiyete duyarlı ve hak temelli izleme ve değerlendirme, tüm yasa ve politikalarda ve bunların hayata geçirilmesinde mevcut yapıların, süreçlerin ve sonuçların temel haklar ve eşitlik ile ilişkisine odaklanarak, toplumsal cinsiyet eşitliğinin yerleşmesi ve mevcut toplumsal cinsiyet ilişkilerinin eşitlikçi bir yönde dönüşümü için stratejik bir araç olarak görülmeli ve kadınların güçlenmesine aracılık etmelidir” (Ramillo ve Cinco, 2005, s. 31).

Bu bağlamda toplumsal cinsiyet ilişkilerini belirleyen ataerkil ideoloji nedeniyle cinsiyet eşitliği yönünde yürütülen çalışmalara gösterilen direnç ve engellemelerin hak mücadelesinin etkinliğine işaret ettiğini not etmekte yarar var. Bu, Batliwala ve Pittman’ın “bir adım ileri iki adım geri” (2010,7) ifadesiyle gündeme getirip tartışmaya açtığı bir durumdur. Toplumsal cinsiyet ile ilişkili haklar alanında, hak temelli uygulama ve savunuculuk çalışmalarında atılan adımlar kimi zaman tepkiyle ve dirençle karşılaşılır. Bu tepki ve direnç nedeniyle aktivitenin, müdahalenin ya da hak alanındaki ilerlemenin beklenen sonucu yaratamadığı durumlar ortaya çıkabilir. Bu bir başarısızlığa değil aksine uygulamanın, müdahalenin ya da gelişmenin gerçekten toplumsal değişimi yaratacak güçte olduğu anlamına gelmektedir. Yani bir uygulamaya duyulan tepki ve uygulamadaki aksamalar, isteksizlik ve ihmaller uygulamanın başarısızlığına değil, aksine müdahalenin gücüne işaret eder. Ataerkil toplumun, cinsiyet eşitliği ve kadın haklarının güçlendirilmesi yönünde gerçek bir dönüşüme karşı gösterdiği tepki ve direnç, kimi zaman yürütülen program ya da projenin başarısızlığını değil, aksine yürütülen çalışmanın bu değişimi gerçekleştirecek güçte olduğunu gösterir. Bu nedenle toplumsal cinsiyet eşitliği alanındaki izleme ve değerlendirme çalışmalarının yüzeysel veri ve bilgiyle yetinmeyip feminist bakış açısının öngördüğü metodolojik yaklaşıma ve perspektife yer vermesi gerekir. Bu konuya Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Veri ve Göstergeler başlıklı eğitim modülü içinde detaylı biçimde yer verilmektedir.

Örneğin:

6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ve İstanbul Sözleşmesi’ne verilen tepkileri ve tartışmaları hatırlayalım!
Kadın hakları karşıtı söylem ile ilgili olarak kavramlara ilişkin modülde yer verilen tartışmayı hatırlayalım!

Savunuculuk ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Anaakımlaştırma

Sorumluluk sahiplerinin sorumluluklarını yerine getirmesi de hak sahiplerinin taleplerini dile getirmesi de insan haklarına saygılı ve eşitlikçi bir toplum düzeninin kurulması için gereklidir. İzleme ve değerlendirme, hak savunucuları tarafından dile getirilen talepleri somut gerçeklerle, ilişki içinde ve veriye dayalı olarak güçlendiren bir araçtır. Bu nedenle hem savunuculuk için hem de toplumsal cinsiyet eşitliğinin ve insan haklarının anaakımlaştırılması için önemli işlevler görür.

İzlemenin Savunuculuk ile ilişkili rolü

Savunuculuk, bireylerin veya grupların, karar alıcı konumda bulunan kuruluşların veya hükümetlerin kararlarını, tutumlarını veya ilgili politik süreçleri etkilemek için yerel, ulusal veya uluslararası düzeyde giriştikleri eylemlerdir. Savunuculuk, esas olarak, sosyopolitik düzeyde veya siyaset karşısında güçsüz olanın sesi olmaya veya kendi sesini duyurmasına ve güçlenmesine aracılık etmeyi amaçlar.

Savunuculuk, toplumsal cinsiyet eşitliği dahil olmak üzere, temel haklar alanında çalışan her sivil toplum örgütünün en önemli amaçlarından ve faaliyetlerinden biridir. Toplumsal cinsiyete duyarlı ve hak temelli izleme ve değerlendirmenin hizmet ettiği en önemli sivil toplum faaliyeti savunuculuktur. Çünkü toplumsal cinsiyete duyarlı hak temelli izleme ve değerlendirme hak ihlallerinin, hakların gerçekleştirilmesine sürecindeki aksamaların, eksikliklerin görünür olmasına, ihtiyaçların ortaya çıkarılmasına ve taleplerin yüksek sesle ifade edilmesine olanak sağlar. Hak temelli izleme ve değerlendirme ile savunuculuk arasındaki ilişki çok çeşitli biçimlerde olabilir.

Savunuculuk yapılan konuda izleme yapmak bu ilişkinin en doğrudan biçimidir

Savunuculukla izleme arasındaki ilişki kimi zaman doğrudan kurulur. Yani, hak temelli çalışmalar yürüten sivil toplum örgütleri savunuculuğunu yaptığı konuda aslında hak temelli bir izleme ve değerlendirme gerçekleştirir. Savunuculuğun temelleri bu izleme ve değerlendirme çalışmasında elde edilen sonuçlara dayanır.

Örneğin:

Eğitim ortamında yer alan medya izleme çalışmalarından örnekler veriniz.
(BİANET, MEDİZ ve Hrant Dink Vakfı ayrımcılık söylemi raporları gibi)

İzleme bazen savunuculuk yapılan alanda baskı unsuru oluşturan bir uygulamadır

Bir izleme ve değerlendirme çalışmasının yapılması başlı başına bir baskı olarak işlev görür. Örneğin, tekil olaylara dayalı ve göstergeler aracılığıyla değil gözlem, anlatı ve raporlama aracılığıyla yürütülen izlemede, insan hakları savunucularının gözaltı merkezinde bulunması veya seçim gözlemcisinin seçim kampanyalarında ya da sandık başında hazır bulunması kendi başına bir baskı unsuru oluşturur ve böylece savunuculuk işlevi görür. Kimi zaman da

yapılan bir izleme ve değerlendirme çalışması, savunuculuk faaliyetinin hedefinin tanımlanmasına aracılık edebilir.

Örneğin

Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği üzerine yapılan bir izleme ve değerlendirme çalışması, belirli bir kültürel grup içinde ortalamadan daha az okur-yazar olmayan kadın olduğunu gösterebilir. Eğitimde cinsiyet eşitliği savunucuları, yaptıkları izleme ve değerlendirme çalışmasından elde ettikleri verilere dayanarak, bu grupta yer alan kadınların eğitime erişimi yönünde yeni bir hedef tanımlayabilir.

İnsan hakları çerçevesini geliştirerek hak savunuculuğunun aracı olur

İzleme ve değerlendirme sadece mevcut insan hakları ve eşitlik çerçevesinin sınırları içinde hareket etmez, aynı zamanda insan hakları çerçevesini geliştirecek ihtiyaçları görünür hale getirir. İnsan haklarını geliştiren en önemli kaynaklardan birinin de hak talepleri olduğunu birinci bölümde ele almıştık. Burada da izleme ve değerlendirmenin, bu taleplerin dile getirilmesine aracılık ederek, insan haklarının şekillenmesine de hizmet eden araçlardan biri olduğunu söyleyebiliriz.

Örneğin:

Bir önceki bölümde CEDAW Komitesi 19 no'lu Genel Tavsiyesi'nin gelişimine ilişkin süreci incelemiş, bu tavsiyenin küresel bir izleme aracı olan CEDAW Komitesi için hazırlanan ülke raporlarından yararlanılarak geliştirilmiş olduğunu görmüştük. Doğrudan kadına yönelik şiddet alanını içermeyen bu sözleşme, süreç içinde CEDAW izleme mekanizmasının da ortaya koyduğu kadına yönelik şiddetle ilgili ihlallere ilişkin bir alan açmış ve Viyana Konferansı'ndan İstanbul Sözleşmesi'ne ilerleyen süreç için ilham kaynağı olmuştur.

Yaşam deneyimini haklar alanına taşır

Özellikle, kamusal iktidarda temsil edilmekten, kendi yaşamı üzerinde söz sahibi olmaktan yoksun bırakılmış ve dışlanmış grupların güçlenmesini sağlamak; adalete, eşitliğe ve insan haklarına ilişkin taleplerin görünür kılınması hak temelli izleme ve değerlendirmenin temel bir işlevidir. İzleme ve değerlendirme, kadınların deneyimi de dâhil olmak üzere, insan hakları koruma çalışmalarının dışında kalan ve görünmez olabilen yaşam deneyimlerini görünür kılmak için bir potansiyel taşımaktadır.

Örneğin:

Yine CEDAW Tavsiye Kararları'ndan yola çıkarak örnek verecek olursak, göçmen kadınların ve engelli kadınların ihtiyaçlarına yönelik hazırlanan ulusal raporlar, Komite'yi genel tavsiyeler geliştirmek yönünde harekete geçirmiştir. Bu raporlarda görünür hale getirilen ihtiyaçlar CEDAW Komitesi tarafından BM Genel Kurulu'na taşınmış ve birer genel tavsiye niteliği kazanarak insan hakları hukukuna dahil edilmiştir.

1992 yılında kabul edilen 18 no'lu genel tavsiye engelli kadınlara ilişkindir bkz https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1_Global/INT_CEDAW_GEC_4729_E.pdf

2008 tarihli ve 26 nolu göçmen kadın işçilere yönelik genel tavsiye için bkz.

https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1_Global/CEDAW_C_2009_WP-1_R_7138_E.pdf

2013 tarihli ve 30 no'lu Genel Tavsiye ise kadınların çatışma önleme, çatışma süreci ve çatışma sonrası süreçteki durumlarına yöneliktir:

<http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhslDcrOIUTvLRFDjh6%2fx1pWCVol%2bcjImPBg0gA%2fHq5TI4bPxuafUJENxKkQQHQgPbs6rD6D03eyw2VKMujRg4KnRgN8SfU%2fTqRnQcf6ValVto>

Toplumsal cinsiyet eşitliğini savunurken izleme ve değerlendirmeden yararlanınız

Savunuculuk ile ilişkili adımlar özellikle toplumsal cinsiyet eşitliğinin izlenmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Kadın hareketinin taleplerini somut bilgilere dayanarak güçlendirmek ve mevcut yasa, düzenleme ve uygulamaların, kadınlarla erkekler arasındaki eşitliğin sağlanmasına yönelik olup olmadığını net bilgilerle dillendirmek için izleme yoluyla ortaya konulacak somut bilgiye ihtiyaç duyarız. İzleme faaliyetleri sonucunda elde edilen verileri savunuculuk için hedef belirlemede kullanabiliriz.

Toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın hakları alanında çalışan örgütler taleplerini dile getirirken sıklıkla normlara, mevcut yapının bu normlara uygunluğuna, hak ihlallerine ilişkin kamusal sorumluluklara ve sorumluluk sahiplerine yönelik argümanlar geliştirmektedir. Bu tür çalışmalar kimi zaman yapılandırılmış bir izleme faaliyeti olarak ortaya çıkabilir. Kimi zaman da yapılandırılmış bir izleme faaliyeti olmasa da izlemenin gerçekleşmesi için gereken araçların bir araya getirildiği bir sürece işaret eder.

İzleme için savunuculuk ya da izleme savunuculuğu

İzleme ile savunuculuk arasında yukarıda özetlenen ilişkiye ek olarak izlemenin aynı zamanda savunuculuğun konusu olması gerektiği akılda tutulmalıdır. Diğer bir deyişle hak temelli ve toplumsal cinsiyete yönelik izleme ve değerlendirme çalışmalarının katılımcı bir yaklaşımla ve bağımsız yapılar tarafından, sistematik ve sürdürülebilir bir biçimde hayata geçirilebilmesi için ortak bir yaklaşım geliştirmek ve savunuculuk yapmak gerekir. Bu da bağımsız izleme ve değerlendirme çalışmalarının anlamına ve önemine ilişkin ortak bir anlayış geliştirmekle mümkün olabilir. İnsan hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği asgari müşterekinde buluşan tüm sivil yapılar için izleme ve değerlendirme, ortak hareket etmenin zeminini oluşturmaktadır. İzleme ve değerlendirmenin savunulması, devleti ve ilgili diğer sektörleri, (1) izleme sorumluluğunu yerine getirmesi, (2) bağımsız izlemeye ve bunu yapmaya gönüllü sivil toplum örgütleriyle işbirliğine açık olması yönünde harekete geçirmek anlamına gelir.

Örneğin:

CEİD; kamu kurumları, akademi, belediyeler ve sivil toplumu bir araya getiren çalışmaları izlemek üzere yürütülen savunuculuk çalışmaları için önemli bir örnektir.

CEİD tarafından yürütülen Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi, elverişli ortamın yaratılması için çalışmalarına atölyelerle devam etmiş, seçilen 7 ilde (Adana, Ankara, İstanbul, İzmir, Kars, Gaziantep ve Trabzon) çok farklı kurum ve kuruluşu temsil eden katılımcılar, farklı başlıklar altında 3 ayrı düzeyde gerçekleştirilen atölye çalışmalarında bir araya gelmiştir. Kamu kurum ve kuruluşlarının il temsilcilikleri, valilikler, belediyeler, toplumsal cinsiyet temelli örgütler, akademisyenler, hak temelli izleme yapan örgütler bu aktörler arasında yer almış ve bir arada çalışma olanağı bulmuştur. Bu katılımcı toplantılar, izlemeyle ilişkili tüm tarafların, izlemenin ne olduğu ve ortak hedeflerin neden anlamlı olduğu konusunda bir farkındalık geliştirmelerini sağlamıştır. Bunun için toplumsal cinsiyet ilişkileri ve eşitlik gibi temel kavramlardan başlayarak izleme ve değerlendirmenin ne olduğuna ve nasıl yapılabileceğine; yerel izleme sürecini hayata geçirebilmek için farklı aktörlerin birlikte çalışmasının neden önemli olduğuna; CEİD tarafından gerçekleştirilen tematik alan raporlarının içeriğine, nasıl kullanılabileceğine ilişkin atölye çalışmaları gerçekleştirilmiş, yerel izleme atölyelerinde, yerelin özgün ihtiyaçlarına ve yapısına yönelik izleme planları oluşturulmuştur.

ETKİNLİK:

Eğitim ortamında en temel toplumsal cinsiyet eşitliği göstergelerine ilişkin istatistiksel tabloları ve hak ihlallerine ilişkin örnek raporları hazır bulundurun.

Katılımcıları, katılımcı sayısına bağlı olarak 4-6 kişilik gruplara ayırın.

Grupların, ikinin katları kadar sayıda olmasına özen gösterin.

Gruplardan yarısına aşağıdaki konulardan birini, diğer yarısına ise diğerini verin.

(1) Edinilmiş kazanımların geri gitme eğilimlerine karşı korunması ve

(2) Kamu politikalarında toplumsal cinsiyet ana-akımlaştırması için yaygın ikna ve/veya savunuculuk aracı olarak izleme

Gruplardan eğitim ortamında kullanıma sunulan araçlardan yararlanarak, kendi bilgi gözlem ve görüşlerini kullanarak ya da online araçlardan yararlanarak bu konuları tartışmalarını isteyin.

Gruplara verilen konularla ilgili örnekler üzerinden tartışmalarını ve bunu bir savunuculuk aracına dönüştürmelerini isteyin.

Bu araç poster, görüşme (role-play), raporlama, video, TV programı, senaryo vb çok çeşitli şekillerde olabilir. Savunuculuk aracı için grupların uygun göreceği formatı kullanmalarına olanak verecek materyali (kırtasiye, aksesuar vb.) hazır bulundurun.

Etkinlik kazanımı:

İzleme ile savunuculuk arasındaki ilişkiyi kurarak izleme sürecinin kendisini bu perspektifle planlama kabiliyeti kazanmak. Not: Bu etkinlik özellikle sivil toplum kuruluşlarına yönelik izleme eğitimlerinde kullanılmalıdır. Bu etkinlik içinde yer alan konuları vereceğiniz eğitimin katılımcılarının çalışma alanlarına bağlı olarak somutlaştırılması ve değiştirilmesi önerilir

İzlemenin Ana-akımlaşma ile ilişkili rolü

İnsan haklarının anaakımlaştırılması, uluslararası insan hakları standartlarının ve yöntemlerinin bir örgütün çalışmalarına entegre edilmesi demektir. İnsan haklarının anaakımlaştırılması bağlamında yapılan hak temelli izleme ve değerlendirme; izlenen politikanın veya uygulamanın insan hakları normlarına ve standartlarına uygun şekilde, uygun yasal ve yapısal araçlar kullanılarak, uygun kişiler tarafından, uygun zamanda ve planlanan şekilde yapılıp yapılmadığı, tüm uygulama süreci içinde insan haklarına saygılı bir perspektifin korunup korunmadığı konularına odaklanır.⁶

Toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin izleme çalışmaları ise, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinin hem nitel hem de yapısal anlamda içerilmesine, diğer bir deyişle anaakımlaştırılmasına odaklanabilir.

Örneğin:

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Mührü" Sertifika Programı toplumsal cinsiyetin ana-akımlaştırılmasını sağlamaya yönelik geliştirilmiş bir izleme modelidir ve izleme ve değerlendirme çalışmalarıyla ana-akımlaştırma arasındaki bağın nasıl kurulduğuna dair yapılandırılmış bir örnek teşkil eder. Programın işleyişi, izleme yapılacak kurumsal yapıya (bu yapı UNDP ülke ofisleri, özel sektör kuruluşları ve kamu kuruluşları olabilir) ilişkin göstergelerin belirlenmesi, bu göstergelerle kurumun mevcut durumunun ortaya konulması, güçlü ve eksik yönlerin tespit edilmesi, gelişme için gereken adımları da içeren bir eylem planının hazırlanması ve hayata geçirilmesi, hayata geçirilen eylemlerin yeniden göstergeler aracılığıyla değerlendirilmesi şeklinde gelişen bir döngüsel süreci içermektedir.

Bu döngüsel sürecin belki de en önemli noktası, kurumların öncelikle bir öz değerlendirme aşamasından geçmesidir. Bu aşamada, kurumlar kendi kurumsal yapılarını ve yürütülen tüm çalışmalarını toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifiyle yeniden gözden geçirir.

Bu öz değerlendirme, 7 alanda çok sayıda gösterge içeren bir yapısal izleme planı çerçevesinde yapılır. Öz değerlendirme sonunda, güçlü ve geliştirilmeye ihtiyaç duyulan yönler ortaya çıkar ve bunlara yönelik eylemleri tanımlayan bir plan hazırlanır. Planın 9 ila 12 aylık bir sürede hayata geçirilmesi ve tamamlanması öngörülür. Bu sürenin sonunda ülke ofisleri, bağımsız uzmanlar tarafından çalışmanın başında belirledikleri göstergelere göre izlemeye tabi tutulur ve değerlendirilir ve böylece kat ettikleri yolu, başarılarını ve eksikliklerini görme olanağı elde eder⁷.

Cinsiyet eşitliği her alanda gözetilmesi gereken, küresel düzeyde kabul görmüş ortak bir normdur ve toplumsal, sosyal, ekonomik, siyasal, hukuksal pek çok konuyla birlikte düşünülmelidir. Yani sadece toplumsal cinsiyet eşitliğinin izlenmesi değil, hak temelli izleme çerçevesinin tamamı toplumsal cinsiyet eşitliğinin anaakımlaştırılmasıyla ilişkilidir ve

⁶ İnsan hakları anaakımlaştırması ile ilgili olarak bakınız: Kedzia, 2009: 231-2; ayrıca bkz: Windfuhr, 2006.

⁷ Söz konusu programla ilgili bilgi için bkz. www.undp.org/content/en/home/2030-agenda-for-sustainable-development/people/gender-equality/transforming-workplace-to-advance-gender-equality-seal-for-undp.html

gerçekleştirilen her çalışmanın toplumsal cinsiyet eşitliğini gözeten bir nitelik taşıması gerekir⁸.

Ne var ki, CEİD tarafından Türkiye’de gerçekleştirilen hak temelli izleme çalışmalarının incelendiği araştırmanın bulgularına göre, araştırmaya dahil olan 117 rapordan 71’i hak sahiplerine ilişkin cinsiyete göre ayırmaya yer vermemekte, 98’i içinde cinsiyete duyarlı göstergeler yer almamakta, 93’ü içinde cinsiyet farklılıklarının neden olduğu fiili duruma ilişkin bir vurgu yapılmamakta, 103’ü ataerkilliğe, heteronormatif yapıya vurgu içermemektedir (Kurtoğlu, 2015).

Bu incelemede, doğrudan toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın hakları alanında olmayan, ama toplumsal cinsiyete ilişkin hassasiyet taşıyan raporlardan iyi uygulama örnekleri ise aşağıda yer almaktadır.

Örneğin:

Çocuk hakları raporlama girişimi Uluslararası Çocuk Merkezi (ICC) tarafından hazırlanan “Türkiye’de Çocuk Haklarının Durumu 2001-2011” başlıklı rapor geniş bir mevcut durum bilgisi vermekte, ardından yapısal izleme, yani yasal ve yasaların uygulanmasına ilişkin izleme yapmakta ve öneriler geliştirmektedir. Yani olması gerekene referansla olanı ele almaktadır.

Raporda yasal mevzuata ve haklara geniş şekilde yer verilmektedir.

Ayrıca alanda gerçekleştirilmiş diğer çalışmalar, STK ve uluslararası kuruluşların raporları, kamu verileri ve raporları, istatistikler yer almaktadır. Daha önce yapılmış çalışmalara özellikle geniş yer verilmiştir.

Raporda toplumsal cinsiyet eşitliğine vurgu yapılırken cinsiyete göre ayrıştırılmış bir değerlendirme ve veri bulunmaktadır. Çoklu ayrımcılığa vurgu vardır. Cinsiyet, engellilik, mültecilik, bölgesel farklılıklar, yoksulluk gibi ayrımcılığın çoklu biçimleri detaylı biçimde ele alınmıştır. Toplumsal cinsiyete dayalı çoklu ayrımcılık durumu özellikle ele alınmıştır.

Hak temelli izleme ve değerlendirme yapan sivil toplum kuruluşlarının ve diğer aktörlerin, uluslararası mevzuatı bilme sorumluluğu olduğu kadar, bu mevzuatın toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin yaklaşımını da bilme sorumluluğu vardır. Diğer yandan, izleme çalışmaları toplumsal hareketlerin ve hakların hayata geçmesi için çalışan toplumsal cinsiyet temelli örgütlerin ürettiği bilginin kullanılmasını ve kamu politikasına etki etmesini, böylelikle hak talepleri ve eşitlik prensiplerinin anaakımlaştırılmasını sağlar.

Örneğin:

Çalışma haklarına ilişkin olarak yürütülen izleme ve değerlendirme çalışmalarında sadece ilgili mevzuatın değil, kadınların çalışma yaşamına eşit katılımına ilişkin uluslararası mevzuat ile birlikte, temel insan hakları sözleşmelerinden biri olan CEDAW’ın ilgili hükümlerinin ve ilgili Tavsiye Kararları’nın da ele alınması gerekir. Aksi takdirde bir hak alanında yürütülen bir çalışma toplumsal cinsiyet eşitliğine dair bir başka hak alanını göz ardı etmiş olur. Bu da söz konusu izleme çalışmasının kapsayıcılık ve hesap verebilirlik gibi

⁸ İzleme alanında toplumsal cinsiyet eşitliğini anaakımlaştırması için bkz: Marcelino, 2004; Bamberger, 2013

nitelikleriyle bağdaşmaz. Söz konusu nitelikler hak temelli bir çalışma içinde yer alması gereken ana niteliklerdir.

İzlemeye konu olan alandaki faaliyetlerin insan hakları prensipleri, normları ve standartları ile uyumlu şekilde, uygun yasal ve yapısal araçlar kullanarak, uygun kişiler tarafından, uygun zamanda ve planlandığı gibi yapılmasını sağlamak, böylece cinsiyet eşitliği ve insan hakları kavramlarının yerleşmesine, anaakımlaşmasına olanak vermek izlemenin en önemli işlevlerinden biridir.

İzlemeyi Kimler Yapar?

Uluslararası Kuruluşlar

Özellikle insan hakları alanında yürütülen izleme ve değerlendirmeyle bağlantılı kurumsal yapıları başında uluslararası kuruluşlar gelir. Önceki modüllerde ve bu modülün başında da değindiğimiz gibi uluslararası kuruluşlar hem izleme konusuna ilişkin normları ve standartları belirler hem de taraf ülkelerin söz konusu standartlarda hizmet üretip üretmediğini izler. Bu eğitim modülüne başlarken insan hakları konusunu ele aldığımız kısımda küresel ve bölgesel sözleşmeleri hazırlayan uluslararası kuruluşların izleme mekanizmalarını vurgulamıştık. İzlemeyi kimler yapar sorusu çerçevesinde değerlendirdiğimizde ise bünyesinde bir sözleşme olup olmadığına bakmaksızın izleme yapan bazı kuruluşlardan örneklere yer vereceğiz.

Küresel düzeyde izleme yapan Birleşmiş Milletler düzeyinde anlaşma temelli komiteler, özel raportörler (ülke özel raportörleri ve konu özel raportörleri), BM insan hakları komisyonuna bağlı birimler, alt komisyonlar ve çalışma grupları (insan hakları komisyonu tarafından belirli konularda çalışmak üzere görevlendirilen küçük komiteler) sayılabilir. Ayrıca, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Uluslararası Göç Örgütü (IOM), Dünya Bankası (WB), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) gibi uluslararası uzmanlaşmış kuruluşlar da kimi zaman periyodik ve yapısal, kimi zaman belirli başlıklar altında ve bir kerelik izleme çalışmaları yaparak küresel izleme aktörleri arasında yer almaktadır.

Hükümetlerarası bölgesel kuruluşlar ise Amerika Devletleri Örgütü'ne bağlı Amerika İnsan Hakları Komisyonu ve Mahkemesi; Afrika Birliği'ne bağlı Afrika İnsanların ve Halkların Hakları Komisyonu ve Mahkemesi; Avrupa Konseyi'ne bağlı Avrupa İnsan Haklarının Korunması ve Temel Özgürlükler Sözleşmesi bölgesel mevzuatına dayalı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'dir (Guzman ve Verstappen, 2003; Woldergiorgis: 2013).

Örneğin:

Kurum	Yapı
Avrupa Konseyi	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi Avrupa Sosyal Haklar Komitesi
Avrupa Birliği	Avrupa Adalet Divanı Avrupa Komisyonu Avrupa Parlamentosu
Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı	Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi İzleme Birimi

Kaynak:

https://www.stopvaw.org/enforcement_mechanisms_in_the_european_human_rights_system

Devlet Kuruluşları

Devlet kuruluşları uluslararası standartların kabul edilmesine ilişkin süreci takip eder ve kendi uygulamalarında bu standartların yükümlülükler çerçevesinde düzenlenmesini sağlamaya yönelik izleme yapar. İzlemenin mümkün olması için elverişli ortamın yaratılması yani izlemeye konu olan aktörlerin ki bu hak temelli izleme alanında çoğunlukla ana sorumluluk sahibi olan devlet olacaktır, izlemenin yapılabilmesi ile ilgili isteklilik ve kararlılık göstermesi gereklidir.⁹

Devlet tarafından gerçekleştirilen izleme değerlendirme çalışmaları, devletin imzacısı olduğu uluslararası sözleşmelerin gereğidir ve devlet bu sözleşmelerin öngördüğü raporların hazırlanmasından sorumludur. Yukarıdaki bölümde ayrıntılarına yer verdiğimiz gibi, BM uluslararası sözleşmeleri ve bazı bölgesel sözleşmeler raporlama ve sözleşmelerin uygulanmasını içeren izleme komitelerinin kurulmasını öngörmektedir. Taraf ülkeler izleme yapıları için düzenli raporlar hazırlanmasını sağlamaktan sorumludurlar ve bunun için gerekli düzenlemeleri yaparlar.

Bu eğitimin önceki modüllerinde de ele alındığı gibi, Türkiye'de KEFEK, TİHEK ve Kamu Denetçiliği Kurumu (KDK) gibi izlemeyle ilgili kurumlarla, kimi bakanlıkların ve kamu kurumlarının kendi örgütsel yapıları, iş ve işleyiş süreçlerini izleyen iç denetim ve teftiş benzeri yapılar bulunmaktadır. Bunun yanında il düzeyinde oluşturulan ve kimi zaman doğrudan kimi zaman da dolaylı olarak insan hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin izlenmesi hedefini taşıyan kurullar da devlet kuruluşları tarafından yürütülen izleme çalışmalarına örnek teşkil eder. Kaldı ki, çok paydaşlı bir yapı içinde akademi, yerel yönetimler ve sivil toplumun da katılım sağladığı söz konusu kurullar çoğunlukla devletin en yüksek mülki amirinin liderliğinde yani valiliğin liderliğinde toplanır ve faaliyet gösterir. Bunlar arasında "Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele İl Koordinasyon, İzleme ve Değerlendirme Komisyonu" ile "İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları" yer almaktadır.

"İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları, 4643 sayılı Kanun gereğince 2003 yılında çıkarılan İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik ile oluşturulmuştur. Türkiye'de her il ve ilçede bir tane insan hakları kurulu kurulmuş durumdadır. Kurullar yalnızca kamu kurum ve kuruluşlarının faaliyetleriyle ilgili başvuruları alabilmektedir.

*İl ve ilçe insan hakları kurulları insan hakları ihlali iddialarıyla ilgili başvuruları incelemek, araştırmak, inceleme ve araştırma sonuçlarını değerlendirmek, ulaşılan sonuçları konusuna göre Cumhuriyet Savcılıklarına ya da ilgili idari makamlara iletmek ve sonucunu takip etmekle görevlidir. Kurullar aynı zamanda insan hakları alanında bilgilendirme, bilinçlendirme, eğitim faaliyetleri gerçekleştirmek; kadın, çocuk, hasta ve engelli hakları ile ilgili araştırmalar yapılmasını ve çözümler üretilmesini teşvik etmek; **insan hakları uygulamalarını yerinde görmek amacıyla ilgili kurum ve kuruluşlara ziyaretler***

⁹ Windfuhr, devlet kurumlarınca gerçekleştirilen izlemede devletin tam bir politik kararlılık göstermesi ve ilgili birimleri izlemeye istekli olması gerektiğini vurgulamaktadır bkz. Windfuhr, 2006.

gerçekleştirmek; her türlü ayrımcılığın önlenmesi için gerekli çalışmaları yapmakla görevlidir. Kurullar ayrıca Türkiye İnsan Hakları Kurumunun büroları kuruluncaya kadar, buldukları il ve ilçelerde Kurumun bürosu olarak görev yapmaktadır.”

Kaynak: <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/38-il-ve-ilce-insan-haklar-kurullar/> (Erişim tarihi, Mayıs 2020)

Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele İl Koordinasyon, İzleme ve Değerlendirme Komisyonu MADDE 8 - (1) Şiddetle mücadele kapsamında sunulan hizmetlerin etkin bir şekilde yürütülmesiyle uygulamadaki sorunların giderilmesini sağlamak üzere, vali veya görevlendireceği vali yardımcısının başkanlığında, ilgili kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve meslek örgütlerinin temsilcilerinin katılımıyla Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele İl Koordinasyon, İzleme ve Değerlendirme Komisyonu oluşturulur.

(2) Komisyonun sekretaryası ŞÖNİM tarafından yürütülür.

Komisyonun üyeleri

MADDE 9 - (1) Komisyon, vali veya vali yardımcısının başkanlığında aşağıdaki üyelerden oluşur:

- a) Büyükşehir statüsündeki illerde büyükşehir belediye başkanı veya genel sekreter ya da sosyal hizmetlerden sorumlu daire başkanı, diğer illerde belediye başkanı veya yardımcısı,*
- b) İl Jandarma Komutanı,*
- c) İl Emniyet Müdürü,*
- ç) Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürü,*
- d) İl Millî Eğitim Müdürü,*
- e) İl Sağlık Müdürü,*
- f) Göç İdaresi İl Müdürü,*
- g) İl Nüfus ve Vatandaşlık Müdürü,*
- ğ) İl Sosyal Yardımlaşma Dayanışma Vakfı Müdürü,*
- h) ŞÖNİM ve Konukevi Müdürleri.*

(2) İkinci fıkrada belirtilen üyelerin katılmaması durumunda görevlendirecekleri yetkili katılım sağlayabilir.

(3) Komisyon, ihtiyaca göre Cumhuriyet Başsavcılığı ile diğer kamu kurum ve kuruluşları, üniversite ve STK temsilcilerini davet ederek görüşlerine başvurabilir.

Komisyonun görevleri

MADDE 10 - (1) Komisyon aşağıdaki görevleri yerine getirir:

- a) ŞÖNİM ve diğer kurum ve kuruluşlar tarafından Kanun kapsamında verilen hizmetlerin koordinasyonunu sağlamak,*
- b) İldeki şiddet alanında çalışan tüm kurumlar tarafından toplanan verileri değerlendirerek, ilde şiddetin önlenmesine yönelik çalışmalarda bulunmak,*
- c) Uygulamadan kaynaklanan sorunların giderilmesi ve müdahalenin etkinliğinin artırılmasına yönelik önerilerde bulunmak,*

ç) ŞÖNİM ve diğer kurumlar tarafından geliştirilen çözüm önerilerini değerlendirmek,
d) Komisyon tarafından gerçekleştirilen çalışmalar ile alınan kararları izlemek ve bunların takibini yapmak.

(2) Komisyon toplantılarının sonuçları raporlanarak ŞÖNİM tarafından Genel Müdürlüğe ve Komisyon üyelerine gönderilir.

Komisyonun çalışma usul ve esasları

MADDE 11 - (1) Komisyon, altı ayda bir başkanın daveti üzerine toplanır. Ancak, gerekli görülen durumlarda, Komisyon üyelerinden birinin talebi ya da başkanın çağrısı üzerine de toplanabilir.

(2) Toplantının yer, tarih ve gündemi üyelere duyurulur. Üyeler tarafından gündeme alınması istenilen konular toplantı öncesinde bildirilebilir.

(3) Komisyon salt çoğunlukla toplanır. Karar, toplantıya katılanların oy çokluğuyla alınır.

(4) Acil durumlarda Valilik kararıyla işlem yürütülebilir.

Kaynak: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/03/20160317-8.htm> (Erişim tarihi Mayıs 2020)

Sivil İzleme

Hak temelli çalışan sivil toplum örgütleri

İzleme ve değerlendirme çalışmalarının ana aktörlerinden biri de bağımsız sivil örgütlerdir. İnsan haklarına ilişkin sorumlulukların yerine getirilip getirilmediğinin ya da ne şekilde yerine getirildiğinin ortaya koyulması insan haklarının gerçekleşmesi niyetiyle örgütlenen her sivil oluşum için kaçınılmaz bir çalışma alanıdır. Bağımsız sivil örgütleri, kendi çalışma alanlarında uluslararası standartların oluşturulması için, devletin yasalarında ve uygulamalarında onaylamış olduğu mevcut standartlara uygun davranıp davranmadığına yönelik izleme ve değerlendirme yaparlar¹⁰.

Brett, devlet tarafından gerçekleştirilen izleme ve değerlendirme Çalışmalarının Çoğu zaman devletin imzacısı olduğu sözleşmelerin öngördüğü raporlamaların hazırlanmasından ibaret olduğunu söyleyerek bu raporların hak ihlallerine ilişkin sınırlı bilgiler içerdiğine, kimi problemlerin "önemsenmemesine ya da göz ardı edilmesine yol açacak şekilde" ifade edildiğine dikkat çeker (Brett 2006, 679). Benzer bir biçimde Çalı ve Bruch'a göre (2011) devletler siyasal açıdan tartışmalı konuları ele almakta isteksiz olabilir; siyasal açıdan popüler olmayan konulara öncelik vermeyebilir. Bu nedenle, kimi zaman yavaş hareket edebilir kimi zaman söz konusu ihlale ilişkin kararın yerine getirilmesi için gerekli kapasiteye sahip olmayıp uygulamada yetersiz kalabilirler. Hatta bazen uygulama süreçlerinde "mümkün olanın en azını yapmak" güdüsüyle davranabilirler. Yazarlar, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararlarının izlenmesine yönelik olarak hazırladıkları rehberde, sivil toplum tarafından gerçekleştirilecek izleme ve değerlendirmenin önemini vurgulamakta, resmin

¹⁰ Sivil toplumun izleme ve değerlendirme alanındaki rolüne ilişkin literatür için bkz Guzman ve Verstappen 2003: 16-23; Woldegiorgis, 2013; Çalı ve Bruch, 2011.

bütünü görmek için devlet tarafında gerçekleştirilen raporlamaların yanında sivil toplum örgütleri tarafından gerçekleştirilen izleme ve değerlendirme çalışmalarıyla üretilen bilgiye başvurmak gerektiğini ifade etmektedir.

Sivil toplum örgütleri, devletler tarafından hazırlanan raporlarda görünmez olan gerçeklerin ortaya koyulması yönünde bir isteklilik göstermiş, bu isteklilik onları, herhangi bir uluslararası sözleşme tarafından talep edilmediği halde raporlama yapmaya sevk etmiştir. Bu yaklaşım süreç içinde kurumsallaşmış ve insan hakları mevzuatı ile güvence altına alınmıştır.

Ekonomik ve Sosyal Konsey, 1996/31 sayılı kararıyla sivil toplum örgütlerine istişare niteliğinde bir statü tanımıştır.

"Ekonomik ve Sosyal Konsey (www.un.org/esa/coordination/ecosoc) Birleşmiş Milletler ve Birleşmiş Milletler ailesi içinde yer alan kuruluşların eş güdüm içerisinde çalışmalarını sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Konsey’in 3 yıllık süreyle hizmet eden 54 üyesi vardır. Konseyde oylama salt çoğunluk ilkesine dayanır; her üyenin bir oyu vardır. Ekonomik ve Sosyal Konseyin görev ve yetkileri şunlardır: Uluslararası ekonomik ve sosyal konuları ele almak ve Birleşmiş Milletlere üye devletlere siyasi tavsiyelerde bulunacak ana forum niteliğini taşımak, Uluslararası ekonomik, sosyal, kültürel, eğitim, sağlık ve ilgili konularda çalışmalar yapmak, rapor hazırlamak ve tavsiyede bulunmak, İnsan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gösterilmesini sağlamak ve uygulamak, Ekonomik, sosyal ve ilgili alanlarda büyük uluslararası konferanslar hazırlamaya ve organize etmeye yardımcı olmak ve bu konferansların koordineli olarak takibini yapmak, Birleşmiş Milletlere bağlı özel teşkilatların çalışmalarını yine onlara danışarak ve tavsiyede bulunarak ve Genel Kurula tavsiyelerde bulunarak koordine etmek."

Kaynak:

<http://www.unicankara.org.tr/today/1.html#:~:text=Ekonomik%20ve%20Sosyal%20Konsey%2C%20Birle%C5%9Fmi%C5%9F,her%20%C3%BCyenin%20bir%20oyu%20vard%C4%B1r.>

Bağımsız sivil örgütlerin yürüttüğü izleme ve değerlendirme çalışmaları, insan haklarının gerçekleştirilmesi konusunda özellikle uluslararası düzeyde etkili olmaktadır. Birleşmiş Milletler ya da Avrupa Birliği gibi uluslararası örgütler, devletin hazırladığı ulusal raporlara paralel olarak sivil örgütlerin hazırladığı raporları da dikkate almaktadır. Tanınan bu statünün en etkin biçimde kullanıldığı raporlamalar arasında CEDAW ve İstanbul Sözleşmesi’nin izleme mekanizmalarına yönelik sivil toplum raporlamaları gelmektedir.

Yukarıda detaylı biçimde ele aldığımız gibi, CEDAW’ı onaylayan hükümetler periyodik olarak dört yılda bir CEDAW Komitesi’ne yönelik bir gözden geçirme raporu hazırlama taahhüdünde bulunur. Bu devlet raporunun yanında sivil toplum örgütleri, kimi zaman sözleşmenin tüm alanlarına kimi zaman farklı tematik alanlara ilişkin gölge raporlar hazırlar. Örneğin, CEDAW 46. oturumunda tartışılan ve 2020 yılında sunulan gölge rapor olan ve engelli kadınların uğradığı ayrımcılığa ilişkin sivil toplum raporu bir tematik alana odaklanan

raporlardandır. Buna ek olarak CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulu tarafından her raporlama sürecinde hazırlanan gölge raporlar sözleşmenin tümüne yönelik olmaktadır.¹¹ Bu raporlar da hükümetler tarafından hazırlanan raporlar gibi CEDAW komitesine sunulur ve CEDAW gözden geçirmesinin bir parçası olarak değerlendirilir.

Benzer bir süreç, İstanbul Sözleşmesi’nin (Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi) izleme mekanizması için de geçerlidir. İstanbul Sözleşmesi’ne taraf olan ülkeler sözleşme gereği üstlendikleri yükümlülükleri yerine getirme düzeyini periyodik olarak, kısa adı GREVIO¹² olan Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddete Karşı Eylem Uzmanlar Grubu’na sunarlar. İstanbul sözleşmesinin 66, 67 ve 68’inci maddelerinde yapısı ve işleyişi tarif edilen uzmanlar grubu taraf devletlere yönelik olarak hazırlanan bir soru kâğıdı aracılığıyla sözleşmenin ulusal uygulamasına yönelik geliştirici bir izleme çalışması yapar. GREVIO tarafından hazırlanan geribildirim raporu sözleşmenin uygulanmasındaki aksaklıkların giderilmesi için bir dizi öneri getirir. GREVIO, sözleşmenin uygulanmasına ilişkin sivil toplum örgütlerinden, sivil toplumdaki, insan haklarını korumaya yönelik ulusal kuruluşlardan bilgi talebinde bulunabilir. Sivil toplum örgütleri tarafından beş ayrı rapor sunulmuş, bu raporlardan biri sekiz örgütün katılımıyla ve 81 örgütün üyesi olduğu İstanbul Sözleşmesi İzleme Platformu’nun desteğiyle hazırlanmıştır. Diğer sivil toplum raporları ise Kadın ve Demokrasi Derneği-KADEM; Kadın Sağlıkçılar Eğitim ve Dayanışma Vakfı-KASAV; Gökkuşluğu İstanbul Kadın Dernekleri Platformu ve Bianet tarafından hazırlanmıştır.¹³

Sivil toplum örgütlerince yürütülen bağımsız izleme ve değerlendirme çalışmalarının alanda yaratacağı etkileri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- **Hesap verebilirlik: Sivil toplum örgütlerinin, devletin uluslararası yasalar tarafından yükümlü kılındığı alanlarda “reform sürecini daha yakından izlemesi ve vatandaşların haklarını devletin hesap verebilirliğini sağlayarak koruması gerekmektedir.” (Bikmen ve Meydanoğlu, 2006, s. 125).**
- **Bilgi ve deneyim aktarılması: Bağımsız izleme ve değerlendirme çalışmaları alandaki örgütlerin deneyimlerinin politika uygulama süreçlerine dahil edilmesi için bir araçtır. Sivil örgütlenmelerin gerçekleştirdiği izleme ve değerlendirme çalışmaları “uygulamaya istekli olmayan kamu yetkilileri ve siyasetçiler üzerinde baskı kurabilecek ve uygulamaya istekli olan kamu görevlilerine de destek sağlayabilecek konumdadır.” (Çalı ve Bruch, 2011, s. 5).**
- **Uluslararası standartların benimsenmesi: Sivil toplum örgütleri izleme yapılan alana ilişkin standartların belirlenmesi için uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapabilir, uluslararası standartların devlet tarafından benimsenmesi konusunda lobicilik faaliyeti yürütebilir. (Woldegiorgis, 2013).**

¹¹ Bkz: Shadow NGO Report On Turkey’s Seventh Report to the Committee on the Elimination Of Discrimination Against Women for Submission to the 64th Session of CEDAW, July 2016, http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/71_1.pdf (Erişim tarihi: Mart 2020)

¹² GREVIO, Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence ifadesinin kısaltmasıdır.

¹³ İlgili raporlar için bkz: <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/turkey>.

• **Savunuculuk ve politika:** Sivil toplum örgütleri tarafından yürütülen izleme çalışmalarından çıkan sonuçları, insan haklarına ilişkin politikaları geliştirirken ve savunuculuk yaparken örgütlerin eylemlerini desteklemekte kullanabilir, insan hakları alanındaki uygulamalar hakkında halkı bilgilendirme işlevini yerine getirirken uluslararası izleme örgütlerine de bilgi sağlayabilir. (Çalı ve Bruch, 2011).

• **Gölge raporlar ve bilginin uluslararası alanda paylaşılması:** Sivil toplum örgütleri, devlet tarafından yürütülen izleme çalışmalarının ve bu çalışmalar sırasında kullanılan göstergelerin geçerliliğini de değerlendiren uygulamalar yürütebilir ve gölge raporlar hazırlayabilirler (Guzman ve Verstappen, 2003; Jacobsen, 2008). Gölge raporlar, sivil toplum örgütlerinin, devletin uluslararası alanda imzacısı olduğu anlaşmalar gereğince aldığı sorumluluklarına ilişkin olarak uluslararası topluma sunduğu periyodik raporları tamamlayıcı nitelikte raporlardır. Devlet ile toplum arasında söz konusu alanın pratik edilmesine ve değerlendirilmesine ilişkin bir farklılık varsa, bunun ortaya çıkarılması ve konuyla ilgili fiili durumun bilgisine ulaşılmasını sağlaması açısından gölge raporlar son derece önemlidir.

İnsan hakları ve kadın hakları alanında sivil toplum örgütlerince yürütülen izleme ve değerlendirme çalışmaları sadece yerel ya da ulusal bağlamda düşünülmemelidir. Özellikle sınır ötesi izleme ve değerlendirme çalışmaları yürütülen sivil toplum örgütlerince yürütülen çalışmalar insan hakları alanında gerçekleştirilen izleme ve değerlendirme çalışmalarının önemli bir kısmını oluşturur. Bu çerçevede, özellikle hak ihlalinin gerçekleştiği ya da gerçekleşmesi ihtimali olan zamanda ve yerinde izleme ve değerlendirme yapan bir yaklaşım benimsenmekte, ayrıca izleme ve değerlendirme çalışmalarının içeriğine dair önemli bir bilgi birikimi oluşmaktadır.

Örneğin:

Sivil izlemenin bu biçimi için ulusal seçimlere yönelik olarak ya da Gezi Direnişi sırasında yaptıkları izleme çalışmalarının sonucu ortaya çıkan Uluslararası Af Örgütünün raporlamaları, İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch) tarafından yürütülen izleme çalışmaları, ulusal seçimlerin uluslararası gözlemcilerle izlenmesi gibi faaliyetler örnek gösterilebilir. Uluslararası Af Örgütü, Avrupa Kadın Lobisi, Kadına Karşı Şiddeti Durdurun! (Stop Violence Against Women), İnsan Hakları İzleme Örgütü gibi Çok sayıda uluslararası sivil örgüt bölgesel ve küresel **bazda** izleme ve değerlendirme çalışmaları yürütmektedir.

Akademi

İzleme ve değerlendirmeye ilişkin çalışmalar yürüten sivil yapılar arasında akademi de sayılmalıdır. Devletten ve resmi ideolojiden bağımsız olan ya da olması beklenen akademik çalışmalar arasında izleme ve değerlendirme zaman zaman kendisine yer bulmaktadır. Çeşitli üniversiteler bünyesinde gerçekleştirilen hak temelli izleme çalışmaları ya da bu çalışmaların niteliğine ilişkin bilgi birikimi oluşturmaya yönelik eğitim materyali sağlama, teknik kapasite geliştirme gibi çalışmalarla akademik danışmanlıklar bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu çerçevede kimi zaman üniversitelerle sivil toplum örgütleri arasında işbirlikleri de kurulabilmektedir.

Örneğin:

Türkiye’de özellikle İstanbul Bilgi Üniversitesi tarafından yürütülen çalışmalar buna örnek gösterilebilir. Üniversite bünyesinde yer alan Kamu Harcamaları İzleme Eğitim Programı, Kamu Harcamaları İzleme Platformu ile ilişki içinde sürmektedir. Benzer biçimde Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği (TOHAD) öncülüğünde gerçekleştirilen Engelli Hakları İzleme Grubu da İstanbul Bilgi Üniversitesi işbirliğiyle yürütülmektedir. Ayrıca, özellikle vaka izleme konusunda üniversitelerin insan hakları merkezlerinin çalışmaları insan hakları alanında gerçekleşen izleme ve değerlendirme çalışmalarının önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

Etkinlik:

Beyin Fırtınası: Tartışın!

İzlemeye tabi olacak stratejik kamu otoritesi/kurumları hangileridir?

Bu kurumlarda izleme çalışmaları gerçekleştirmek neden önemlidir?

Nasıl bir izleme yaklaşımı geliştirmek gerekir?

Bu yapıları bağımsız izleme çalışmaları yürütmek konusunda nasıl ikna edebiliriz?

Beyin Fırtınası: Tartışın!

Toplumsal cinsiyet eşitliği alanında izleme yapacak ya da izlemeyle ilgili bir rol üstlenecek olan kamu kurumları hangileri olabilir?

İzleme **açısından** değerlendirdiğimizde TCE’ne Erişimde Stratejiler, Politikalar başlıklı bir önceki modül içinde ele alınan TÜİK, KEFEK ve KSGM tarafından yürütülen çalışmalar hakkında ne söyleyebiliriz?

Etkinlik Kazanımı: Kavramsal çalışmanın zihinlerde yerleşmesini sağlamak, somutlaştırmak.

Bu bölümde ne öğrendik ve öğrendiklerimizi başkalarına nasıl aktarabiliriz?

Bu bölümde hak temelli izlemenin ne olduğunu anlamaya çalıştık.

İzlemenin ne işe yaradığını ve insan hakları ile nasıl bir ilişki içinde olduğunu anladık. İzlemenin bilgi üretme ve öğrenme ile nasıl bir ilişki **İçinde** olduğunu anladık. Bilginin ne ile **ilgili** ve kimler için anlamlı olduğunu etkinliklerle deneyimledik.

Savunuculuk ve izleme arasındaki bağlantıları kurduk. İzleme ile savunuculuk arasında farklı biçimlerde ortaya çıkan ilişkiyi inceledik. Bu bağlantıları anlamak için uygulamalar yaptık. İzlemenin ana-akımlaşmayla ilişkili rolü üzerinde durarak buna ilişkin örneklere değindik. İzlemenin toplumsal değişimle ilişkisini anladık. Böylece nasıl bir politik araç olduğunu gördük.

Son olarak da bu değişim aracının kimler tarafından kullanıldığını, kimlere yönelik olduğunu farklı aktörlerin nasıl ilişkilendiğini gördük. Bu **bağlamda uluslararası kuruluşların, kamu kurumlarının, sivil toplum kuruluşlarının, akademinin izleme ile nasıl ilişki kurduğuna dair örnekleri tanıma fırsatı bulduk.**

Bu bilgiler izleme ile ilgili eğitimlerde temel oluşturacak kavramsal içeriği sağlar. Yürüteceğimiz eğitimlerde izlemenin işlevlerinin bilinmesi katılımcılarımızın bu aracı nasıl kullanacaklarına dair bir fikir edinmelerine neden olacaktır. Böylece söz konusu aracın temel nitelikleri ve uygulama sürecine ilişkin bilgileri edinmek konusunda istekli olmalarını sağlayacaktır. Birinci bölümdeki tüm bilgiler, **yürütülecek eğitimlerde doğrudan katılımcılara yöneltilmeye bilir. Diğer yandan eğitmenin çeşitli örnekler ve kavramsal içerikle ilgili bir birikiminin olması eğitimin başarısı ve eğitim kolaylaştırıcılığı sürecinde etkin yönlendirme yapabilmesi açısından önemlidir.**

3. Bölüm: Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Hak Temelli İzlemede Ana Bileşenler

Eğitim modülümüzün ilk iki bölümünde hak temelli ve toplumsal cinsiyete duyarlı izleme ve değerlendirme çalışmalarının, insan haklarının korunması, hayata geçirilmesi ve gelişmesi için önemini ve işlevini tartışmaya çalıştık. Sonraki bölümlerde izleme ve değerlendirme çalışmalarının nasıl hayata geçirilebileceğine ilişkin metodolojik ve teknik konulara yer vereceğiz. Buraya kadarki kısımda yer alan, norm standart, gösterge, etkinlik, yapı, ölçüt gibi kimi kavramları izleme metodolojisi içinde kazandıkları anlamlarla ele alacağız. Bu bölümde izleme ve değerlendirme çalışmalarında kullanılan temel yaklaşımlar, yapı, süreç ve sonuç odaklı izleme çalışmalarının anlamı, izlemeyi gerçekleştirirken referans aldığımız norm, standart ve ölçüt gibi temel kavramlar, gösterge temelli ve oluş temelli izleme yöntemleri ele alınacaktır.

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Hak Temelli İzlemede Farklı Yaklaşımlar

İzleme ve değerlendirme çalışmalarında izlenecek yöntemler çok çeşitli olabilir. Bu çeşitlilik izlemenin odağına, amacına ve beklenen sonucuna, aktörlerine yani kim tarafından, kime yönelik gerçekleştirildiğine bağlı olarak ortaya çıkar.

(1) Bu yöntemler öncelikle izlemenin **neye odaklandığına göre** değişiklik gösterebilir ve haklara yönelik teşvik, saygı duyma, korunma ve yaşama geçirme sorumluluklarını çeşitli yönlerden, farklı bağlamlarda ve düzeylerde ele alabilir. Örneğin bir izleme çalışması **hak ihlallerine**, bir kurumun bir hak alanında ne şekilde işlev gördüğüne yani **etkinliğine**, bir uygulamanın süreç içindeki **gelişimine** odaklanabilir.

(2) İzleme çalışmasının yönü ya da yönelimi, çalışmanın hangi **amaç** ya da izlemeden elde edilecek hangi **sonuç** için yapıldığına göre de değişiklik gösterebilir. Yukarıda anlattığımız üç ana işlevden hareketle düşünecek olursak izleme çalışmasının **bilgi edinmeyi** mi, **savunuculuğu** mu yoksa izlemeye konu olan alanda bir **değişiklik** yaratmayı mı önceliklendirdiğine bağlı olarak farklı bir yönelime sahip olabilir.

(3) İzlemede farklı yönelimler izleme **aktörlerinin** kimler olduğuna bağlı olarak da değişiklik gösterebilir. Uluslararası yapılar izlemede mevcut durumun tespitine yönelirken örneğin BM raportörleri ihlallere ilişkin süreçleri ortaya çıkarmaya odaklanır. Kamu, uygulamaların performansını görmek için izlemeye ihtiyaç duyarken sivil toplum kuruluşları, yaşama geçirilmesini takip ettikleri bir hak alanına ilişkin mevcut durumu görmek ya da ihmal ve ihlalleri görünür kılarak savunuculuk yapmak için izleme yapabilir.

Etkinlik:

Beyin Fırtınası: Tartışın!

İzleme ve değerlendirmenin yukarıda ifade edilen yönelimleri neler olabilir? Bu yönelimlere örnek olacak izleme çalışmaları neler olabilir?

Etkinlik kazanımı:

Bir önceki bölümde öğrenilenler ışığında izlemenin hangi biçimlerde gerçekleştirilebileceğine ilişkin fikirler geliştirilir. Konu hakkında katılımcıların zihninde bir zemine oturtulur. Böylece sonraki anlatılar için ilgi ve ihtiyaç uyandırılır. Bu bölümün ardından konunun kavramsal açıdan tartışılabilmesi için zemin hazırlanır.

Tüm bu değişkenleri akılda tutarak literatüre baktığımızda izlemenin pek çok biçimiyle karşılaşırız ve bu biçimlerin farklı kriterlere dayalı olarak çeşitli şekillerde sınıflandığını görürüz. Diğer yandan bu çeşitlilik bize aslında farklı sınıflandırmalar içinde yer alan başlıklar arasındaki ayrımların keskin ve mutlak olmadığını da göstermektedir.

Bu durumda,

- her izleme yaklaşımının birbiriyle ilişkili ve geçişli olabileceğini,
- izlemeye konu olan alanın özgün koşullarının gerektirdiği bir ilişkisellik içinde çalışma gerektirdiğini,
- farklı izleme yöntemlerinin aynı alana ilişkin izleme çalışması içinde bir arada bulunabileceğini unutmamak gerekir.

Bu biçimleri ve sınıflamaları, toplumsal cinsiyet eşitliğinin izlenmesine yönelik hak temelli izleme çalışmaları için aşağıdaki tabloda yer alan ilişki üzerinden basitleştirerek anlamamız ve ileride vereceğimiz eğitimlerde bu biçimde anlatmamız mümkün.

Aşağıdaki tabloda da görebileceğimiz gibi hak temelli izleme ve değerlendirme çalışmaları genellikle bir hak alanıyla ilgili sorumluluğun yerine getirilmesine ilişkin mevcut durumu, ihlal ya da ihmal durumunu veya sorumluların bu sorumluluğu yerine getirirken gösterdikleri performansı izleyebilir.

Şimdi bu üç başlık altında sınıfladığımız izleme ve değerlendirme çalışmalarının nasıl yürütüldüğüne, neyi amaçladığına ve hangi alanlara odaklandığına daha yakından bakalım.

Hak İhlallerine Yönelik İzleme Çalışmaları

Bu eğitim modülünün ilk bölümünde de ele aldığımız gibi, insan haklarına ilişkin dört temel sorumluluk vardır. Teşvik etme, saygı gösterme, koruma ve insan haklarını gerçekleştirme/yerine getirme sorumluluklarıyla ilgili hak ihlali devletin aktif olarak gerçekleştirdiği veya ihmal ettiği eylemlerle gerçekleşir.

Hak ihlallerinin izlenmesinde nihai **amaç** ihlale maruz kalan kişi ya da kişilerin, mağduriyetlerinin ortadan kaldırılması; benzer bir ihlalin ileride başkalarının da başına gelmesinin engellenmesi; söz konusu ihlale ilişkin gerekli yapısal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi olarak sıralanabilir. Hak ihlallerinin izlenmesi, bir tekil olayın işaret ettiği bir ihtiyacın gereklerinin yerine getirilmesi için yasal ve uygulamaya dönük önlemlerin alınması diğer bir deyişle insan haklarının gelişmesi için bir kaynak niteliği taşır.

"İhlaller yaklaşımı" genellikle Kişisel ve Politik Haklar Sözleşmesi kapsamında tanımlanmış yaşam hakkı, işkence ve kötü muameleye maruz kalmama gibi temel haklara ilişkin bir izleme yöntemidir. Önceki modüllerde de ayrıntılı biçimde ele aldığımız gibi kişisel ve politik haklar, bireyi ve insanlık onuru, ayrımcılık, özgürlük, eşitlik gibi temel konuları ele alır ve acil önlem alınması gereken durumlara ve hak ihlallerine odaklanır.¹⁴

Örneğin:

Pozitif Yaşam Derneği üçer aylık periyotlarda hak ihlalleri raporları hazırlamaktadır. Bu raporlar genellikle derneğe hukuksal destek talebiyle yapılan başvurular üzerinden hazırlanmıştır. Başvurular hak ihlallerinin hangi hak alanına ve hangi norma ilişkin olduğuna göre sınıflandırılmıştır. Yaşam hakkı, mahremiyete saygı, insan onuruna saygı, sosyal güvenlik bilgilerinin gizliliği, tıbbi gereklere uygun teşhis, tedavi ve bakım gibi farklı alanları içermektedir. Sınıflamanın yanında her vaka, oluş temelli izleme yöntemine uygun biçimde tek tek kaydedilip raporlanmıştır. Raporda son olarak medyaya yansıyan hak ihlallerine de yer verilmektedir. Böylece dönemsel bir tarama için hem oluş temelli hem de gösterge temelli bir izleme yapılarak hak ihlalleri görünür kılınmaktadır.

İhlaller yaklaşımı, kayda geçmemiş olan veya istatistiklerde rakam olarak görünen ve bu nedenle, yabancılaşma etkisi yaratan insan hakları ihlallerini görünür kılar. Somut olayları göstererek ihlallerin içeriği hakkında bilgi verir. CEİD tarafından 2015 yılında gerçekleştirilen araştırmada 2005-2015 yılları arasında yayımlanan 117 hak temelli izleme raporu analiz edilmiş ve bu raporların %46,7'sinin insan hakları ihlallerini görünür kılma hedefini taşıdığı tespit edilmiştir (Kurtoğlu, 2015).

Hak ihlallerine yönelik izleme çalışmaları **gösterge temelli** ya da **oluş temelli** bir yöntemle yürütülebilir ya da her iki yöntemin bir arada kullanılmasıyla gerçekleştirilebilir.

Oluş temelli izleme yönteminde ihlal olarak nitelendirilen fiillerin ortaya çıktığı olayın soruşturulmasına ve belgelenmesine yönelik çeşitli araçlar kullanılarak izleme yapılabilir.

¹⁴ İhlaller yaklaşımıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Windfuhr, 2006; Guzman ve Verstappen, 2003.

Bunun için ihlalin ortaya çıktığı sürece ve hak ihlalinin gerçekleştiği koşullara ilişkin tüm bilginin detaylı bir biçimde kayıt altına alınıp incelenmesi esastır. Tüm sürecin ve gelişmelerin takibi yapılır. Veri güvenliğinin sağlanması ise önceliklidir. Bu tür çalışmalar sistematik ve dikkatli bir kayıt altına alma süreci gerektirir. Hak ihlaline maruz kalan mağdurların rehabilitasyon süreci de dahil olmak üzere tüm süreç dikkate alınır ve takip edilir.

Örneğin

İnsan hakları örgütleri tarafından gerçekleştirilen raporlamalar ve kayıtlar bu tür izleme çalışmalarının örnekleri arasındadır. Bu izleme çalışmalarından yola çıkılarak yapılacak değerlendirmeler söz konusu hak alanında terk edilmesi gereken uygulamalara ve dolayısıyla atılması gereken adımlara da işaret edecektir.

İnsan hakları ihlallerinin oluş temelli izlenmesi sırasında, doğrudan ihlale ya da ihmale maruz kalan kişilerle veya gruplarla yakın ilişki kurulması gerekebilir. Bu nedenle izleme boyunca tüm hassasiyetler gözetilmeli, bir başka deyişle izlemenin kendisi de hak temelli bir anlayış içinde gerçekleştirilmelidir. Çoğu zaman hak temelli yaklaşım tek başına yeterli olmaz ve insan odaklı yaklaşımın güdülmesinin önceliklendirilmesi gerekir. Kaldı ki, özellikle bir kişinin ya da grubun maruz kaldığı hak ihlaline ilişkin izleme ve değerlendirme çalışması kimi zaman bir tür destek mekanizması işlevi de görebilmektedir.

İnsan hakları ihlallerinin izlenmesinde başvurulan en yaygın yöntemlerden biri de medya izleme çalışmalarıdır.

CEİD tarafından gerçekleştirilen araştırmada 2005-2015 yılları arasında yayımlanan 117 hak temelli izleme raporu arasında, pek çok yöntemin yanında medya taramasını da bir yöntem olarak kullanan raporların oranı %40,2'dir (Kurtoğlu, 2015).

Örneğin:

Hrant Dink Vakfı Medyada Nefret Söylemi ve Ayrımcı Dil Raporları;

Raporda belirtildiği gibi "Medyada Nefret Söyleminin İzlenmesi çalışmasının genel amacı Türkiye'de ırkçılık, ayrımcılık ve hoşgörüsüzlükle mücadeleye katkı sağlamaktır. Çalışma, medyanın sivil denetiminin önemini gözeterek ırkçılık, ayrımcılık ve ötekileştirmenin üretilmesi ve yeniden üretilmesinin en önemli araçlarından biri olan medyada insan hakları ve farklılıklara saygının güçlendirilmesini, belli kimlik özellikleri üzerinden hedef alınan kişi veya gruplara yönelik ayrımcı dil ve nefret söylemine dikkat çekmeyi ve bu konuda farkındalık yaratmayı hedeflemektedir."

Nefret söylemi odaklı medya tarama çalışması kapsamında, tüm ulusal gazeteler ve sayısı 1000'i bulan yerel gazete önceden belirlenen anahtar kelimeler üzerinden (örneğin işbirlikçi, Türk düşmanı, bölücü) medya takip merkezi aracılığıyla taranır.

Yukarıda belirlenen amaç ve kapsam doğrultusunda tespit edilen nefret söylemi içeren haberler benimsedikleri söylemin niteliğine göre kategorilere ayrılır. Bu konuda daha önce yapılmış olan uluslararası bilimsel çalışmalardan yararlanılarak ve ülkeye özgü dil ve kültür farklılıkları dikkate alınarak belirlenmiş olan nefret kategorileri şunlardır:

- 1) Abartma / Yükleme / Çarpıtma
- 2) Küfür / Hakaret / Aşağılama

3) Düşmanlık / Savaş Söylemi

4) Doğal Kimlik Ögesini Nefret Aşığılama Unsuru Olarak Kullanma / Simgeleştirme

Hrant Dink Vakfı'nın bu ayrıştırma ve kategorileştirme çalışması, alana ilişkin standartları belirlemede, göstergelerin oluşturulması için gereken referans sistemini sağlamaktadır. Bu nedenle izleme çalışmasını ihlallere yönelik ve gösterge temelli bir çalışma olarak da görmek mümkündür.

Katılımcılardan bildikleri örnekleri paylaşmalarını isteyin!

Eğer bir sözleşmenin tarafı olan devlet, toplumsal cinsiyet eşitliği de dahil olmak üzere, temel insan haklarından birinin hayata geçirilmesiyle ilgili asgari yükümlülüklerini yerine getirmiyorsa, bu hak ihlali olarak ele alınabilir ve göstergeler temel alınarak izlenebilir. Göstergeler aracılığıyla gerçekleştirilen ve insan hakları ihlaline ya da ihmaline yönelik olan izleme çalışmaları bir hak alanına ilişkin ihlalin ya da ihmalin ortaya koyulması için temel normlardan oluşan göstergeleri kullanır.

Örneğin:

İstanbul Sözleşmesi gereğince Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde toplumsal cinsiyet temelli şiddete maruz kalmış her kadın, ülkenin vatandaşı olması şartı aranmaksızın mevcut tüm hizmet ve olanaklardan yararlanır. Yabancı uyruklu kadınların kadın sığınma evlerine kabul edilmemesi bir grubun haklarının ihlal edilmesi anlamına gelir. Bu kadınların sığınma evlerine kabul edilmeleri durumunda dahi, sığınma evi içinde sağlanan güçlenme sürecine ilişkin hizmetlerden yararlanmaları için gerekli kapasitenin oluşturulmamış olması, örneğin yabancı uyruklu kadınların anlayacakları dilde materyallerin ya da danışmanlığın sağlanamaması bu hakların ihmal edilmesi demektir. Söz konusu ihlal ve ihmal durumunun izlenmesi için yabancı uyruklu kadınların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde sığınma evine yerleştirilmelerine ilişkin sayılar, sığınma evlerinden yabancı uyruklu kadınların yararlanmalarına ilişkin yasa ve yönetmelik, yaygın olarak konuşulan dillerde hizmet üretme kapasitesinin mevcut ve yeterli olup olmadığı gibi göstergeler aracılığıyla bu hakkın ihmaline ya da ihlaline ilişkin izleme çalışması gerçekleştirilebilir.

İhlal ya da ihmale yönelik izleme çalışmaları çoğunlukla kişisel ya da politik haklara yönelik olarak gerçekleştiriliyor olsa da izlemeyi bu çerçeveye sınırlı bir alan içinde düşünmek birtakım kısıtlamalar doğurmaktadır. Kişisel ve politik haklardan yola çıkan bir izleme ve değerlendirme yaklaşımı özel alana ilişkin bilgi üretme konusunda sınırlılıklar taşıyabilir. Ensest, eş tecavüzü gibi özel alana ait hak ihlalleri söz konusu olduğunda ihlaller yaklaşımı için öngörülen kimi yöntemler geçersiz kalabilmektedir. İhlaller yaklaşımıyla gerçekleştirilen bir izleme ve değerlendirme çalışması toplumsal cinsiyet ilişkileri söz konusu olduğunda karmaşıklaşır. Çünkü toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ilişkin konular sadece kişisel ve politik alanı değil, ekonomik, sosyal ve kültürel alanı da içerir. Üstelik bir hak ihlali aynı zamanda hem kişisel ve politik hem de ekonomik, kültürel ve sosyal olabilir.

Örneğin işyerinde cinsel taciz ya da duygusal taciz olayını kişisel ve politik alana indirgemek mümkün değildir. Konunun ekonomik, kültürel ve sosyal alanla da güçlü bağlantıları vardır. Kadınların ekonomik yaşama katılımıyla ilgili algı ve düzenlemelerdeki sorunlardan, medyada cinsel obje olarak temsil edilmesine; çalışan bir kadının ahlaken zayıflıkları olduğunu kabul eden ataerkil söylemden, kadını esas olarak özel alanla ilişkili kılan sosyal yapıya kadar pek çok konu insan hakları alanı içinde gündeme gelebilmelidir. Sadece kurumsal yapılar ve uygulamalar değil, yasalar ve insan hakları çerçevesinin kendisi de toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik izlemenin konusu olabilmelidir.

Mevcut Duruma Yönelik İzleme ve Değerlendirme

Mevcut duruma yönelik izleme çalışmaları bir hakkın ihlal edilmesinin mi yoksa hayata geçirilmesinin mi söz konusu olduğuna bakılmaksızın belirli bir zamanda ve yerde, insan haklarına ilişkin hâlihazırdaki durumun ne olduğunu ele alan bütüncül bir yaklaşıma işaret eder. **Amaç** insan haklarına ilişkin bir durumun genel olarak göz önüne serilmesi ya da belirli bir hak alanına ilişkin mevcut durumun ortaya konulmasıdır.

Mevcut duruma yönelik izleme çalışmalarının geniş bir **odağı** vardır. Bu çalışmalar izlemeye konu olan hak alanına ve bu alanda toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik uluslararası normların gözetilme düzeyi, ulusal mevzuattaki yeri, uygulamaya ilişkin mevzuat, uygulamaya ilişkin kurumsal yapı ve personel yapısı, kurumlararası ilişkiler (STK, özel sektör, kamu vb.) ve hak ihlalleri gibi pek çok alana aynı anda odaklanır. Bu geniş odak içinde yasal mevzuatın kaleme alınması ve yasama organından geçirilmesi, mevzuatın ve politikaların uygulanması, insan hakları kurumlarının gelişiminin izlenmesi de yer alabilir. Mevcut durum izlemesi hem sorumluluk sahiplerinin analizini hem de sorumluluk sahiplerinin sorumluluklarını nasıl yerine getirdiğine dair izlemeyi içerir. Bunlardan ilki hak sahiplerine odaklanır, insan haklarının gerçekleşmesine ve ihlallere ilişkin mevcut durumun ortaya konulmasını içerir. **Hak sahipleri** haklarını elde edebiliyor mu ve ne ölçüde elde ediyor sorularını yanıtlamayı amaçlar. İkinci analiz yöntemi **sorumluluk sahiplerinin** ve sorumlulukların yerine getiriliş düzeyinin analizini içerir ve “İnsan haklarını yerine getirmekle yükümlü taraflar kimdir?”, “Söz konusu taraflar neler yapıyor?” ve “Sorumluluklarını ne düzeyde yerine getiriyor?” soruları etrafında yürütülür (Woldegiorgis, 2010).

Sorumluluk sahipleri açısından baktığımızda insan hakları ihlalleri, mevzuat değişiklik tasarıları ve yasallaşma süreci, yasa ve politikaların uygulanması, insan hakları kurumlarının kuruluş ve gelişmelerinin izlenmesi ve değerlendirilmesi durum izlemesi başlığı altında ele alınmaktadır. Bir ülkenin durumunun izlenmesinin önemli bir bölümü, “ülkenin kanunlarını gözden geçirmek ve uluslararası standartların benimsenmesi yönünde bir değişimin olup olmadığını ortaya çıkartmaktır” (Guzman ve Verstappen, 2003, s. 30).

Durum izlemesi geniş bir verinin kullanıldığı izlemedir. Bu nedenle göstergeler kullanılarak gerçekleştirilen, yani gösterge temelli bir izlemedir ve çoğu zaman uzun vadeli bir strateji ve perspektif gerektirir (gösterge temelli izlemenin ayrıntılarını ilerleyen bölümde ele alacağız).

Örneğin:

BM raporörleri tarafından gerçekleştirilen izleme çalışmaları, küresel dönemsel gözden geçirme ve gönüllü ulusal raporlama bu tür izleme çalışmalarıdır. Örnek oluşturması açısından bu çalışmalardan birine daha yakından bakalım.

Gönüllü Ulusal Raporlama (VNR):

Sürdürülebilir **Kalkınma Hedefleri’nin temel niteliklerinden biri izlemedir. İzleme konusunda Yüksek Düzeyli Siyasi Forum (High Level Political Forum) 2030 gündeminin takibinden ve gözden geçirilmesinden sorumlu tutulmuştur. Yüksek Düzeyli Siyasi Forum 4 yılda bir devlet başkanları düzeyinde ve yıllık olarak da bakanlar düzeyinde toplanır. Yüksek Düzeyli Siyasi Forum, küresel hedeflerin uygulanma düzeyini ortaya koymak için hazırlanan ulusal, bölgesel ve uluslararası raporlamanın yapıldığı ya da görüşüldüğü bir kurumsal mekanizma işlevi görür. Toplam 193 ülkenin katılımı ile yürütülen bir süreçte, uzlaşmış ve belirlenmiş olan küresel hedefler yasal bir bağlayıcılık taşımamakta ancak küresel dünyanın bir parçası olan üye ülkelerin bu hedefleri sahiplenmesi ve ulusal mevzuat ve uygulamaları bu çerçevede gerçekleştirmeleri beklenmektedir (Bayrakçeken Tüzel, 2018).** Türkiye 2016 yılında Yüksek Düzeyli Siyasi Forumda 22 gönüllü ülkeden biri olarak ilk ülke raporunu sunmuş, 2019 yılında ikinci raporunu hazırlamıştır.

İlerlemeye Yönelik İzleme Çalışmaları: Aşamalı Gerçekleşme, Etkinlik ve Geçerlilik

Toplumsal cinsiyet eşitliğine ve insan haklarına odaklanan bir izleme ve değerlendirme çalışması mevcut durumun ya da hak ihlallerinin yanında insan hakları standartlarına erişmek için atılan adımları da ele alır. Yani izleme ilerlemeyi de konu alır. Talep edilen hakların dile getirilmesi, bunların yasalara ve uygulamalara yansıtılması ve bu yolla hayata geçirilmesine ilişkin süreçler bu bağlamda izleme çalışmalarının kapsamı dahilindedir. Bu tür bir izleme ve değerlendirme çalışmasında üç ana amaç vardır.

- **Mevcut olan ile olması gereken arasındaki mesafenin tespit edilmesi,**
- **Bu mesafenin aşılması yönünde atılan adımların diğer bir deyişle söz konusu hakkın aşamalı olarak gerçekleşmesi sürecinin takip edilmesi,**
- **Bu süreçte atılan adımların etkinliğinin ve geçerliliğinin ortaya konulması**

Guzman ve Verstappen aşamalı gerçekleştirme yaklaşımını genellikle ekonomik, sosyal ve kültürel hakların izlenmesinde kullanılan bir izleme yaklaşımı olarak ifade eder (2001). Bir önceki bölümde ayrıntılarına yer verilen "ekonomik, sosyal ve kültürel haklar, işyeri ve çalışma yaşamı, sosyal güvenlik, aile yaşamı, kültürel yaşam, barınma, beslenme, su sağlık ve eğitime erişim gibi haklar" genellikle aşamalı gerçekleştirme yaklaşımıyla ele alınmaktadır. Burada odak ihlallere değil atılan adımlara yöneliktir ve "acil, ani ve tepkisel değil, süreç içinde gelişen, yerleşen, aşama aşama sağlanacak haklara" işaret eder. (Windfuhr, 2006: 93). Bu yaklaşım, insan haklarının gelişmesine ilişkin devletin ve sorumluluğu olan diğer sektörlerin gösterdiği çabanın periyodik olarak ortaya koyulup değerlendirilmesini sağlar. Bir anlamda insan hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına ilişkin performansın izlenmesidir.

Örneğin:

Eşitlik eylem planları toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması yönünde belli bir dönemde atılması gereken adımları ve sorumluluk sahiplerini tanımlar. Her eylem planı bir izleme planı içerir. İzleme planında yapılması planlanan eylemlerin gerçekleştirme düzeyinin nasıl ortaya konulacağını gösteren göstergeler yer alır. Eylem planları içinde yer alan izleme mekanizmaları kısa, orta ve uzun vadede gerçekleştirilmesi beklenen adımlara ilişkin aşamalı gerçekleştirme göstergeler yoluyla ortaya koyar. Dolayısıyla bir eylem planının etkinliği o planın izlenmesine ilişkin düzenlemenin varlığıyla garanti altına alınmış olur. Ne yazık ki her eylem planı bir izleme planı içermez.

Etkinlik: Eylem planları ve aşamalı gerçekleştirme

"Kadınların Güçlenmesi Strateji ve Eylem Planı"¹⁵ içinde yer alan tematik alanlarından 4 tanesini seçin,

Her bir tematik alana ilişkin bölümden birer çıktı olarak hazırlayın.

Katılımcıları 4 gruba ayırın,

Her bir gruba bir tematik alanı verin,

Gruplardan bu tematik alana ilişkin aşamalı gerçekleştirmenin nasıl izleneceği konusunda fikir tartışması yapmalarını isteyin.

Bunu nasıl yapabileceklerine ilişkin birkaç örnek verin. Örnekleri gruplara dağıtmadığınız alanlardan biri içinden vermeye özen gösterin.

Her bir grup içinden bir sözcünün yürütülen tartışmaya ilişkin bilgi vermesini isteyin.

¹⁵ Bkz. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/887>

Etkinlik kazanımı: Bu etkinliğin amacı, aşamalı gerçekleşmenin nasıl izlenebileceğine ilişkin katılımcıların fikir geliştirmesini sağlamaktır. **Katılımcılardan** birer izleme planı oluşturmaları, normları tespit etmeleri ve göstergeleri oluşturmaları, vb. teknik bir bilgi geliştirmelerini beklemeyin ve bunu talep etmeyin. Aksine bu aşamaya kadarki bilgileriyle olası bir **izleme** çalışmasına ilişkin fikirler geliştirmelerini isteyin. Kimi gruplar **normları** ve standartları ön plana çıkarabilir, kimi gruplar göstergelerin geliştirilmesi yönünde bir yaklaşım sergileyebilir, kimileri ise mevcut göstergeleri kullanarak izleme çalışması yürütebilir. Bu tür keşifler için zemin hazırlayın ve bu ifadelerin ileride göreceğimiz tekniklerle nasıl örtüştüğüne kısaca değinip, söz konusu bölümde tartışmak üzere not edin.

Aşamalı gerçekleşme yaklaşımı ile yürütülen izleme ve değerlendirme çalışmaları sadece insan hakları alanında zaman içinde kat edilen yolu gösterme olanağına değil aynı zamanda, bölgesel farklılıkları karşılaştırma olanağına da sahiptir. Bu yönüyle dönemsel ve bölgesel karşılaştırmaya olanak veren ve zaman içinde elde edilen değişimin izlendiği bir süreçtir.

Örneğin:

Yukarıdaki bölümde de değindiğimiz gibi, BM için özel raportörler tarafından yürütülen raporlamalar bu çerçevede ele alınabilir. Benzer biçimde uluslararası endeksler de aşamalı gerçekleşmeye ilişkin dönemsel ve bölgesel karşılaştırma olanağı sunar. İnsani kalkınma endeksi, cinsiyet uçurumu endeksi gibi doğrudan insan hakları alanlarına yönelmiş endeksler bölgesel ve uluslararası bir karşılaştırma sağlayabilir. Endeksler ile ilgili detaylı bilgi ve çalışmaları bir sonraki **Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Veri ve Göstergeler** başlıklı modülde ele alacaksınız.

İlerlemenin izlemeye konu olması durumunda sadece bir alanda hakların aşamalı olarak gerçekleşmesi değil, bu süreçte atılan adımların **etkinlik ya da geçerliliğinin izlenmesi** de gerekir. Bu tür bir izleme ve değerlendirme çalışması insan haklarıyla ilgili uygulamaların hayata geçirilip geçirilmediğine ilişkin aşamalı gerçekleşme yaklaşımını tamamlayan sorulara yanıt arar:

- *Hayata geçirilen uygulamalar istenen etkiyi yaratıyor mu?*
- *Devlet ve ilgili kurumlar haklara ilişkin sorumluluğu etkin biçimde yerine getiriyor mu?*
- *İnsan haklarıyla ilgili uygulamalar yeterli ve etkili mi?*

Hem aşamalı gerçekleşme hem de etkinlik ve geçerliliğin izlenmesi, mevcut hakların uygulanmasının yanı sıra insan hakları alanının kendisini de geliştirmeyi hedefleyen bir yaklaşım taşır. Bir hak alanına ilişkin uygulamaların nasıl yaşama geçirildiğine, etkinliğine, yeterliliğine ve gerçekleşme düzeyine ilişkin bir değerlendirme, o alanın gelişmesine doğrudan etki yapan bir işlev üstlenir.

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı ve Hak Temelli İzleme ve Değerlendirmede Yöntemler

Bu bölümde son olarak izleme ve değerlendirme çalışmalarında kullanılan iki temel yöntem üzerinde duracağız: oluş temelli izleme ve gösterge temelli izleme.

Bir izleme ve değerlendirme çalışmasını yürütmek için çoğunlukla iki ana yöneme başvururuz. İster ihlallere ister aşamalı gerçekleştirmeye ve etkinliğe ister mevcut duruma yönelik olsun, izleme çalışmaları kimi zaman göstergeler aracılığıyla kimi zaman da oluş temelli bir yaklaşımla yürütülür. Bu bölümde her iki aracın da nasıl işlediğini anlamaya çalışacağız.

Oluş Temelli İzleme

Oluş temelli izleme, insan haklarına ilişkin bir ihlal durumunu anlamak için göstergelere başvurmak yerine bir olayın daha çok nitel ve sübjektif veriye dayanarak derinlemesine izlenmesini hedefler ve olaya ilişkin tüm sürecin ve sonucun kaydedilmesini içerir. Özellikle bir hak ihlaline maruz kalmış kişilerin ve grupların doğrudan müdahaleye ihtiyaç duyduğu durumlar için uygun bir izleme yöntemidir.

Oluş temelli izleme de gösterge temelli izleme de temel norm ve standartlara referans verilerek gerçekleştirilmelidir. İzleme, izlenen olayla ilgili haklar çerçevesini oluşturan norm ve standartlara dayalı olarak gerçekleştirilir. Yaratılan kayıta ise, olay sürecinde ve/veya sonucunda sorumluluk sahiplerinin davranışlarının normlara ve standartlara uygun olup olmadığı değerlendirilir. Söz konusu kaydetme eylemi, izleme hedefiyle yürütüldüğünde bir hikâye etme biçiminden farklı olmalıdır.

Oluş temelli izleme, insan hakları alanında ortaya çıkan yeni ihtiyaçların görünür olmasını da sağlar. Kimi zaman norm ve standartlar olayda söz konusu mağduriyetin oluşmamasına ya da giderilmesine ilişkin bir çerçeve sunmakta yetersiz kalabilir. Bu tür olayların kaydedilmesi ve raporlanması, normatif yapıdaki eksikliklerin ortaya konulması ve tartışmaya açılması açısından büyük önem taşır.

Örneğin:

2010 yılında eski eşi tarafından öldürülen Ayşe Paşalı'nın yaşadıkları sorumluluk sahiplerinin ihmaline yönelik bir süreci gözler önüne sermiştir. O tarihte yürürlükte olan 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun çerçevesinde Ayşe Paşalı'nın yaptığı korunma talebi başvuruları, aile birliğinin mevcut olmadığı gerekçesiyle işletilmemiştir. Yasanın ve uygulayıcıların sınırlı yaklaşımı, Ayşe Paşalı'yı koruyamamıştır. Tüm süreç şiddetten korunma konusunda devletin üstlenmesi gereken sorumlulukları ulusal hak savunucularının ve yasa koyucuların gündemine getirmiştir.

Benzer biçimde dijital haklar, dijital araçların geliştirilmesiyle, kullanılmasıyla ve yaygınlaşmasıyla söz konusu olmuştur. Bir şiddet biçimi olarak ısrarlı takibin dijital platformları ve sosyal medyayı da içermesi buna örnek gösterilebilir. Koronavirüsle mücadele önlemleri sürecinde sığınmaevine yerleştirilme prosedürlerinin işleyişine ilişkin kayıtlar, doğal afet, çatışma ve kriz dönemlerinde kadına yönelik şiddet ve ilişkili hizmetlerin işleyişine dair normların gelişmesine olanak verebilir. Suriye krizi ardından göç alan bölgeler başta olmak üzere kadına yönelik şiddetin uluslararası bir nitelik kazanması ve İstanbul Sözleşmesi'nin söz konusu normlarının Türkiye sınırları açısından anlam kazanması ile ilgili örnekler uygulamanın daha etkin bir biçimde hayata geçirilmesini sağlayacaktır. Koronavirüs salgını süresince bazı meslekler için söz konusu olan evden çalışma düzeninin insana yakışır çalışma standartlarında gelişmesi ancak bu mevcut düzende yaşanan sorunların ortaya koyulduğu bilgi ile mümkün olabilir. Oluş temeli izleme çalışmalarıyla ortaya koyulacak tekil durumların işaret ettiği mağduriyet alanları, ihlal ve ihmaller yeni normatif çerçevenin oluşmasını sağlayabilir.

Etkinlik:

Katılımcıları 5'er kişilik gruplara ayırın her birine kurgusal bir vaka verin ve oluş temelli izleme çalışması yapmalarını isteyin.

- *16 yaşında bir kız çocuğunun doğum yapması*
- *Eşcinsel bir mültecinin sınır dışı edilmesi*
- *Bir toplu eylem sırasında gözaltı sürecinde kadın gazetecinin yaşadıkları*
- *Bir tecavüz davası*

Bu izleme çalışması için aşağıdaki soruları yanıtlamalarını isteyin.

- *Hangi kaynaklara başvururdunuz?*
- *Hangi yasa ve uluslar arası dokümana başvururdunuz?*
- *Tutacağınız kaydın çerçevesini nasıl oluştururdunuz?*
- *Gizlilik ve güvenlik ile ilişkili süreçleri nasıl yönetirdiniz?*

Yukarıdaki etkinlik kurgusal ihlal durumları üzerinden yürütülebileceği gibi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları üzerinden de yürütülebilir. Bu etkinliği gerçekleştirirken söz konusu kararların birer özetinin vaka olarak katılımcılara dağıtılması gerekir.

Etkinlik Kazanımı: Katılımcılar hangi göstergelerden yararlandıklarını, izlemeyi hangi araçları kullanarak yaptıklarını tartışılar. Temel kavram ve terimlerin somut uygulamalar çerçevesinde katılımcıların zihninde yer etmesi hedeflenir.

Gösterge Temelli İzleme Nedir?

Gösterge temelli izleme insan haklarına ilişkin teşvik etme, saygı gösterme, koruma ve hayata geçirme sorumlulukları bağlamında sürdürülen geniş kapsamlı ve yaygın bir izleme yöntemidir. Gösterge temelli izleme, insan haklarının korunması ve gerçekleştirilmesi, haklara ilişkin ihtiyacın karşılanması hedeflerini gerçekleştirme düzeyini gösteren göstergelerle çalışır. İnsan hakları göstergeleri, bir olay, vaka, sayı veya çıktı aracılığıyla insan haklarının durumunu görmemize yarayan, insan hakları normlarına ve prensiplerine dayalı olarak geliştirilen bilgilerdir.

Gösterge bir ölçüt çerçevesinde (kısa vadeli ulusal bir hedef ya da doğrudan insan hakları normları ve standartlarının gerçekleştirilmesine yönelik bir nihai hedef olabilir) izleme yapılacak alana ilişkin bilginin hangi yönde toplanacağına ilişkin yol gösterici olarak tanımlanabilir. Göstergeler, hak temelli izleme ve değerlendirmeye konu olan bir alanda bir ihlale ya da bir hakkın yaşama geçirilme sürecine ilişkin durumu anlayabilmek için nelere bakmamız gerektiğine işaret eden analitik araçlardır.

Örneğin:

Anne ölüm oranları, kalkınma alanında yaygın olarak kullanılan bir göstergedir. Çünkü kalkınmaya ilişkin pek çok değişkene dair bilgi verir: Sağlık sisteminin varlığı, etkinliği, kadınların erişimine uygun olması, sağlık hizmetlerine erişiminin aile içinde engellenmemesi ya da aile içinde bu tür kararın alınmasıyla ilgili kadınların aleyhine bir durum olmaması, kız çocuklarının sağlık hizmetlerine erişebilmesi, evlenme ve gebelik yaşının sağlıklı doğum yapılabilecek aralıkta kalması, doğum kontrolünün var olması, çok ve sık gebeliğin az olması, üreme sağlığına ilişkin yaygın bilgilenme yapılması, ulaşım olanaklarının mevcut olması, yol ve altyapı hizmetlerinin var olması gibi pek çok konuyu bir arada gösterdiği düşünülen bu tür göstergeler temel kalkınma göstergeleri olarak kullanılabilir. Bu, bir gösterge ile gösterdiği alan arasında dolaylı bir ilişkinin var olabileceğine örnektir.

İkinci bir örnek üzerinden düşünecek olursak, kız çocuklarının okullaşma oranı, kadınların eğitim hakkından yararlanma düzeyine ilişkin durumu gösterir ya da devletin taraf olduğu uluslararası anlaşmaların niteliği, taraf olma yılı ve bu anlaşmaları iç tüzüğe yansıtma düzeyi, elindeki kaynakları etkin biçimde kullanma düzeyi insan haklarına ilişkin yapısal dönüşüm konusundaki kararlılığının göstergesi olabilir.

Hak temelli izleme ve değerlendirme çalışmaları için göstergeler izlemeye konu olan alanın insan hakları normlarına ve standartlarına uygunluğunu anlamayı amaçlar. İnsan hakları çerçevesinde kurgulanmış göstergeler:

- insan hakları normları ve standartları ile ilişkili olan,
- insan haklarıyla ilgili konulara ve prensiplere işaret eden,
- insan haklarının gerçekleşmesi düzeyini gösteren,
  - izlemeye ve değerlendirmeye mümkün kılan bilgiyi edinmemizi sağlar.

Örneğin:

Üreme sağlığına erişimle ilgili hakların hayata geçip geçmediğine dair mevcut durumu görmek istediğimizde, sağlık kuruluşlarında üreme sağlığı birimlerinin oranı ve/veya sayısı; herkes için ücretsiz ve erişilebilir üreme sağlığı hizmetlerini güvence altına alan yasal düzenleme; bu düzenlemenin uygulamaya konulmasına ilişkin yönetmelik; üreme sağlığı alanında çalışan personele, “kadınlara yönelik şiddet”, “erken ve zorla evlilikler” gibi toplumsal cinsiyet eşitsizliği alanlarına ilişkin temel bilgilendirme sağlayacak eğitimlerin düzenlenmiş olması; bu tür eğitimlerin süresi, yaygınlığı, eğitim alan personelin diğer personele oranı gibi bilgiler söz konusu alandaki hakların hayata geçirilmesine ilişkin durumu gözler önüne serebilir.

Yukarıdaki örnekten de anlaşılacağı gibi bu bilgiler insan haklarının durumu, uygulanması veya teşviki hakkında değerlendirme yapılmasına aracılık eder. Filmer-Wilson insan hakları göstergelerini, hükümetlerin, Birleşmiş Milletler sözleşmelerinin hayata geçirilmesi ile ilişkili yapıların ve sivil toplum örgütlerinin, devletin insan haklarına ilişkin sorumluluklarını yerine getirme sürecini izlemesine yarayan araçlar olarak tanımlar (2005:1).

Göstergeler aynı zamanda sözleşmeler tarafından da içerilir ve sözleşmeler kapsamında da göstergelerin geliştirilmesine ya da kullanılmasına yönelik sorumluluklar dile getirilir. Kimi sözleşmeler ilgili insan hakkına ilişkin istatistiksel, yani nicel bilgi sunulmasını öngörür.

Örneğin:

Uluslararası gösterge setlerine bir örnek: Sürdürülebilir kalkınma hedefleri Ağustos 2015 tarihinde tüm Birleşmiş Milletler Üye Devletleri tarafından onaylanan 2030 Gündemi 17 ortak hedef belirlemektedir. Bu hedefler içinde 193 ülkenin ortak ihtiyaçları temsil edilmektedir.

Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinde cinsiyet eşitliği BM’nin iki yönlü yaklaşımına uygun biçimde yer almaktadır: On yedi kalkınma hedefinden biri (5. hedef) cinsiyet eşitliğine ayrılmıştır ve kadınlara ve kız çocuklarına karşı her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır. Bununla birlikte, diğer 16 hedefin de cinsiyet eşitliği perspektifinden ele alınması yaklaşımı bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği, eşitsizliklerin azaltılması ve “kimsenin geride bırakılmamasının” sağlanması, Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin farklı ama birbiriyle bağlantılı temel ilkeleri olarak görülmektedir.

Söz konusu 2030 yılına kadar erişilmesi öngörülen 17 hedef, 169 alt hedefe ilişkin gerçekleştirme durumu 247 göstergeyle izlenmektedir.¹⁶ Göstergelerden 12’si, iki ya da üç alt hedef içinde tekrarlanmıştır. Birbirinden farklı gösterge sayısı 231’dir.

İnsan hakları alanında gerçekleştirilen izleme ve değerlendirme çalışmaları her zaman yeni gösterge setlerinin oluşturulmasını gerektirmez. Çoğunlukla doğrudan katılım, ayrımcılık karşıtlığı, eşitlik gibi temel insan hakları normlarına dayalı mevcut gösterge setleri ile yürütülebilir. Ancak bu tür çalışmalar yine de yerelin özgün niteliklerinin, çeşitli ve farklı insan

¹⁶ Sürdürülebilir Kalkınma hedefleri göstergeleri için bkz: <https://unstats.un.org/sdgs/indicators/indicators-list/>

deneyimlerinin içerilmesini sağlayacak bir katılımcılık ve kapsayıcılık anlayışıyla desteklenmelidir.

Hak Temelli İzlemede Göstergelerin Nitelikleri

Hak temelli izleme çalışmalarında kullanılacak göstergelerin neler olacağı, hangi göstergelerin kullanılacağı, hangi göstergelerin seçilmesi gerektiği konuları farklı izleme yapıları tarafından tartışılan konulardır. Diğer yandan iyi bir göstergenin taşıması gereken asgari nitelikler vardır. Bu niteliklere, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından hazırlanan insan hakları göstergeleri rehberinde yer aldığı biçimde kısaca değinelim. Rehberde "rights criteria" olarak ifade edilen formül içinde insan haklarına ilişkin izleme, analiz ve değerlendirmelerde kullanılacak göstergelerin asgari nitelikleri belirtilmiştir. Türkçede Haklar anlamına gelen Rights kelimesi içinde geçen her harf göstergelerin bir niteliğine vurgu yapar.

R *levant* *eliable*

Göstergelerin **geçerli** (relevant) ve **güvenilir** (reliable) olmasına işaret eder. İyi bir insan hakları göstergesi söz konusu hak alanı ve izleme yapılan alandaki normun ve standardın hayata geçirilmesindeki sorumluluk ile doğrudan ilişkili bilgi vermelidir. Diğer yandan göstergenin güvenilir ve sağlıklı bir veriyi ortaya koymaya olanak vermesi gerekir. Örneğin hane düzeyinde toplanan pek çok istatistiki bilgi hanedeki kadınların ve kız çocuklarının içinde bulunduğu gerçek koşulların anlaşılmasına olanak vermez.

i *ndependent*

Söz konusu göstergenin oluşturulmasında veri toplama konusunda **bağımsız** (independent) yöntemlerin kullanılabilmesi gerektiğini ifade eder. Toplanan verinin kontrol edilmesi ve belirli sınırlılıklar içinde toplanabilmesi durumunda ilgili göstergenin bağımsız olmadığı düşünülebilir.

G *lobal*

Bir göstergenin **küresel** (global) ve **evrensel** olarak anlamlı olan ancak aynı zamanda farklı ayrımcılık biçimlerine göre ayrıştırılmaya ve bağlama uygun şekilde revize edilmeye elverişli olmasını anlatır. Daha önce değindiğimiz gibi hak temelli bir izleme ve değerlendirme, normatif çerçevenin sunduğu küresel vizyonla birlikte yerelin ve/veya bağlamın özgün niteliklerini de görmelidir.

H *uman rights* *based*

İyi bir göstergenin hak temelli olması, yani **insan haklarını merkeze alması** (human rights based) ve insan haklarına dair normatif çerçeveyi ana çerçeve olarak kullanması gerektiğini anlatır. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi normlar ve standartlar toplumsal cinsiyet eşitliğinin hak temelli izlenmesinde ana çerçeveyi oluşturmaktadır, göstergeler ise temel olarak bu çerçevenin yaşama geçmesine ilişkin kanıtları bize sunacak nitelikte olmalıdır.

Transparent
imely
imebound

Göstergelerin **şeffaf** (transparent), **güncel** (timely) ve **belirli bir zaman dilimi içinde gerçekleştirilebilir** (timebound) nitelikte olmasına işaret eder. Zamanı etkin kullanmaya olanak veren göstergeler, izleme yapılan alana ilişkin değerlendirmenin bir an önce yapılmasını sağlayarak, insan haklarının gelişmesine destek olabilmelidir. Bu tür göstergeler sivil toplum kuruluşlarının politika üretme süreçlerinde ihtiyaç duydukları somut bilgiye hızla erişmelerine yardımcı olur. Diğer yandan uzun soluklu ve yoğun çaba gerektiren bir veri toplama faaliyeti, hak temelli izleme için caydırıcı olabilir, gündemi takip etmekte gecikme yaratabilir, sürecin etkinliğini azaltabilir. Özellikle de insan haklarına ilişkin gündemin yoğun olduğu yerlerde ve dönemlerde güncel analizlerin yapılabilmesini geciktirebilir.

Simple
pecific

İyi bir göstergenin **sade/basit** (simple) ve **duruma özgü** (specific) olması gerektiğini ifade eder. Bu, göstergenin etkin bir zamanlama içinde bilgi toplanmasına ve izleme yapılabilmesine olanak vermesiyle de ilgilidir.

Etkinlik:

Katılımcılardan, toplam sayıya bağlı olarak ikişer ya da üçer kişilik gruplara ayrılımları istenir. CEİD projesinde gerçekleştirilen on alana ilişkin raporlardan her biri oluşturulan gruplara (en fazla on grup oluşur) dağıtılır. Raporların çerçevesi ve düzeni hakkında genel bir bilgilendirme yapılır. Ardından grupların raporlarda yer alan göstergeleri incelemeleri ve bu göstergelerin arasından üçünü yukarıdaki niteliklerle uyumu açısından değerlendirmeleri istenir.

Etkinlik kazanımı: Hak temelli izleme için göstergelerin sahip olması gereken nitelikleri somut ilişkiler içinde görme

Hak Temelli İzlemede Gösterge Türleri

Hak temelli izleme ve değerlendirme çalışmalarında göstergeler üç alana işaret eden üç kategoride değerlendirilebilir. Buna göre göstergeler; **yapısal göstergeler, süreç göstergeleri ve sonuç göstergeleri** olarak üçe ayrılır.

Örneğin:

Devlet ülkedeki yurttaşlarının eğitim hakkını sağlamakla yükümlüdür. Eğitimden yararlanmayı sağlayacak yasal düzenlemeler ve bununla ilgili kurumsal yapıların oluşturulması, uluslararası sözleşmelere ve devletin taahhütlerine bağlı olarak izlenebilir. Burada mevcut yasa ve düzenlemeler yapısal göstergelerdir. Okullaşma oranı sonuç göstergesidir. Okul sayısı ve erişilebilirliğine ilişkin bilgi süreç göstergesidir.

Şimdi bu üç kategoriye biraz daha ayrıntılı olarak değinelim.

Yapısal göstergeler, yasal araçlara ve kurumsal mekanizmalara bakarak insan haklarının gerçekleştirme düzeyinin anlaşılmasını sağlar. Yapısal göstergeler, daha çok toplumsal yapıdaki sabit ve kurucu ilişkilere işaret eder. Yasalar ve yasal belgeler bunlar arasındadır. Bir ülkenin yasalarında cinsiyet eşitliğinin nasıl ele alındığı, cinsiyet eşitliğine ilişkin uluslararası sözleşmelerin kabul edilip edilmediği yapısal göstergelerdendir.

Filmer-Wilson (2005), yapısal göstergelerin devletin insan haklarına ilişkin hukuki araçları kabul etme ve temel kurumsal mekanizmaları oluşturma konusundaki tutumunu ortaya koyduğunu belirtir. Yakın Ertürk (2008) ise, bir hak alanında bu hakkın yerine getirilmesi için gerekli yasal süreç ve uygulamayı gerçekleştirecek yapısal düzenlemelerin izlenmesinin yapısal göstergeler aracılığıyla gerçekleştirilebileceğini ifade eder.

Süreç göstergeleri, politikaların uygulanmasını ve sorumluluk taşıyanların bu sorumluluklarını yerine getirme düzeyinin anlaşılmasını sağlar. Süreç göstergeleri konuyla ilgili uygulamaları ve bu uygulamalarda meydana gelen değişiklikleri ortaya koymayı amaçlayan araçlardır. Ekonomik ve sosyal haklar sözleşmesinde, sorumlulukların yerine getirilişiyle ilgili olarak yer alan "*obligation to conduct*" yani harekete geçme sorumluluğuyla ilişkili olan süreç göstergeleri icraata işaret eder. Bir önceki bölümde ele aldığımız farklı izleme yönelimleri içinde aşamalı gerçekleştirmeyle ve etkinliğin izlenmesiyle ilgili çalışmalarda süreç göstergeleri sıklıkla kullanılır. Ayrıca, insan hakları ihlali ya da ihmalinin oluşma süreci de süreç göstergeleri aracılığıyla izlenebilir.

Örneğin:

Açılan kadın sığınmaevi sayısı, alanda çalışan uzmanlara verilen eğitimlerin içeriği ve süresi, cinsiyet temelli şiddet nedeniyle başvuranların ihtiyaç duydukları hizmetlere ulaşmasının sağlanması ya da adli yardıma başvuranlarla tüm adli sürecin gelir düzeyine bakılmaksızın ücretsiz olarak yürütüldüğü başvuru sayısının oranı gibi göstergeler haklara ilişkin sürece dair bilgiler verebilir.

Sonuç göstergeleri insan haklarının gerçekleştirme ve insanların bundan yararlanma düzeyini, yasal düzenlemeler ve uygulamalar sonucunda ulaşılan durumu ortaya koyar. Böylelikle izlemeye konu olan alandaki hakların kullanımı konusunda güncel duruma ilişkin bir görüntü sağlar. Ekonomik ve sosyal haklar sözleşmesinde yer alan insan hakları alanında etkili sonuçlar yaratma sorumluluğu (*obligation of result*) ile yakından ilişkilidir. Bu, insan haklarına ilişkin sorumlulukların yerine getirilmesiyle ilişkilidir, aşamalı olarak gerçekleştirilecek ya da derhal elde edilmesi beklenen sonuçlara işaret eder.

Örneğin:

Yaşam hakkı için bildirilmiş kayıp kişilerin sayısı, örgütlenme hakkıyla ilgili olarak kuruluş başvurusu reddedilen sivil toplum kuruluşlarının sayısı, ifade özgürlüğünün varlığıyla ilgili olarak hapishanedeki gazetecilerin sayısı gibi göstergeler sonuç göstergelerine örnek olarak gösterilebilir.

Hak alanına ilişkin bir uygulamanın izlenmesi sırasında, her üç göstergeden de yararlanmak gereklidir. Hak temelli bir izleme ve değerlendirmede hem yasal çerçeveye dayalı yapısal bir değerlendirme yapılmasına hem tüm sürecin insan haklarına saygılı biçimde sürdürülmesine dayalı, süreç odaklı, hem de söz konusu alandaki hak ihlalinin giderilmesine, hakların korunmasına ve ihtiyacın karşılanmasına ilişkin sonuç odaklı bir yaklaşım gereklidir.

Etkinlik:

Bir önceki etkinlikte oluşturulan ve CEİD tarafından hazırlanan tematik raporlar üzerine yürütülen çalışmanın devamı olarak ikişer ya da üçer kişilik gruplara bu sefer de seçilen göstergelerin hangi tür gösterge olabileceğine ilişkin kısa bir tartışma yürütmeleri ve göstergeleri bu sefer de bu açıdan değerlendirmeleri istenir.

Etkinlik kazanımı: Farklı gösterge türlerini tanıma

Etkinlik:

A5 büyüklüğünde kartlar hazırlayın. Katılımcı sayısının yarısı kadar kart kullanın. Her bir kart içine CEİD tarafından hazırlanan 10 tematik alan raporu içinden seçilecek bir gösterge yazın. Göstergelerin yapısal göstergeler, süreç göstergeleri ve sonuç göstergeleri olmasına özen gösterin.

Ayrıca A5 büyüklüğünde kartonlara "yapısal göstergeler", "süreç göstergeleri" ve "sonuç göstergeleri" başlıklarının her birini yazın.

Katılımcıların ellerindeki gösterge yazılı kartları yapısal, süreç ve sonuç göstergesi altına yerleştirmelerini isteyin. Her bir kartı yerleştirmeden önce, iki katılımcının kartın nereye yerleştirileceğini kendi arasında tartışarak karar vermesini isteyin.

Son olarak da her bir başlık altına yerleştirilen göstergeler üzerine değerlendirme yapın.

Etkinlik kazanımı: Farklı gösterge türlerini tanıma.

Bu bölümde ne öğrendik ve öğrendiklerimizi başkalarına nasıl aktarabiliriz?

Bu bölümde yukarıda yer verilen sınıflama yardımıyla izlemenin alabileceği farklı biçimleri tanımaya çalıştık. Bu sınıflama içinde anlatılan yaklaşımlar yürüteceğiniz eğitim çalışmalarında karşılaştığınız kitlenin ihtiyacına ve ilgisine bağlı olarak çeşitli biçimlerde içerilebilir ya da bu bilgiler sizler için arka plan bilgisi olabilir. Bu bilgiyi eğitim vereceğiniz kitlenin ihtiyaçları doğrultusunda uyarlayarak kullanabilir, bir bölümüne veya belirli bir biçimine öncelik verebilir, genel olarak tanıtabilir ya da uygulama biçimine getirebilirsiniz. Üçlü bir sınıflama içinde, izleme ve değerlendirme çalışmalarının farklı yönelimlerini, nelere odaklandığını ve nasıl bir çerçeve içinde gerçekleştirildiğini anlamaya çalıştık.

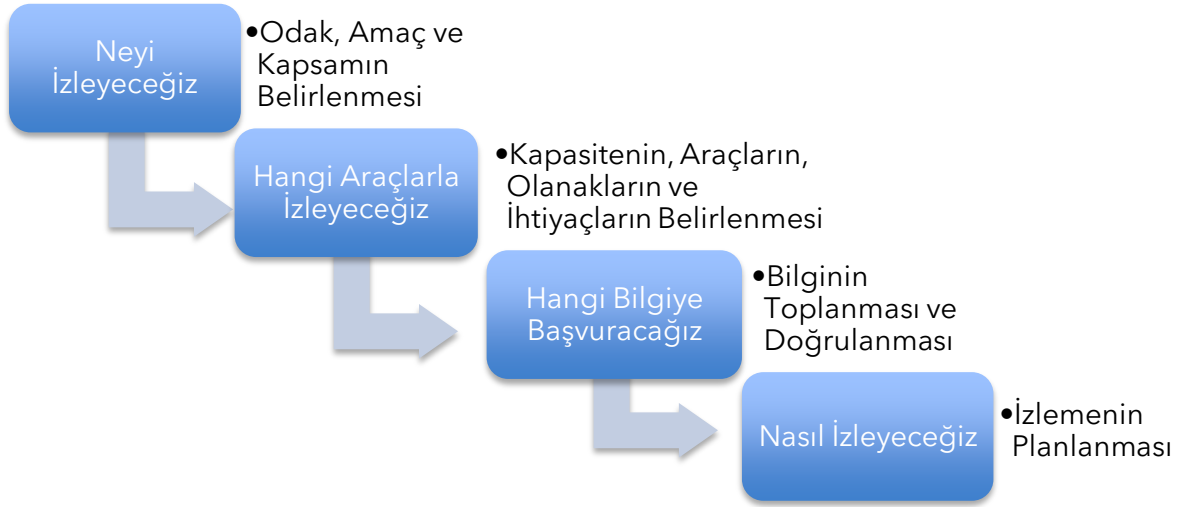
Uygulama çerçevesinin araçları olarak gösterge temelli ve oluş temelli izleme çalışmalarının nasıl hayata geçirildiğini gördük.

Göstergelerin farklı biçimlerini inceledik ve iyi bir göstergenin niteliklerinin ne olduğuna ilişkin BM çerçevesini tanıdık. Farklı izleme biçimlerinden örneklerle ve etkinliklerle bu bilgileri pekiştirdik.

Yürüteceğiniz eğitim çalışmalarında, bir izleme çalışmasının biçimine önceden karar verildiği durumda yukarıda ele aldığımız yönelimlerden ve yöntemlerden ilgili olana daha çok yer verebilir, diğer bilgileri ihtiyaç duyulduğunda ele alabilirsiniz. Verilen örnekleri çoğaltabilir ve etkinlikleri katılımcılarınızla birlikte uygulayabilirsiniz.

4. Bölüm: Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Hak Temelli İzleme Nasıl Yapılır?

Bu bölümde toplumsal cinsiyete duyarlı ve hak temelli izleme ve değerlendirme çalışmalarının yapılmasını sağlayan aşamaları takip edecek ve bu aşamalarla ilgili kavramsal ve pratik bilgi edineceğiz. İzleme çalışmasının planlanması ve hayata geçirilmesi ise Planlama ve Savunuculuk başlıklı, sonraki eğitim modülü içinde ayrıntılandırılacak. İzleme çalışmalarına ilişkin aşamaları aşağıdaki tabloda genel olarak görmemiz mümkün.

Şimdi, bu tabloda yer alan her bir aşamayı biraz daha ayrıntılandıralım.

Neyi İzleyeceğiz?

İzleme ve değerlendirme çalışmaları neyi, neden ve ne kapsamda izleyeceğimizin biliniyor olmasıyla başlar. Bu sorunun yanıtı odağın, amacın ve kapsamın belirlenmesi ve böylece izleme yapılacak alanın tespit edilmesi anlamına gelir.

Odağın Belirlenmesi

İzleme ve değerlendirme çalışmalarında ilk adım izleme yapılacak alanın, yani izlemenin neye odaklandığının belirlenmesidir. İzleme ve değerlendirme çalışmaları, kendi başına bir amaç değil, araçtır. Bu nedenle de izleme çalışmasının yapılacağı alanın ya da neye odaklanacağını tespit edilmesi onu yürütecek yapının (sivil toplum kuruluşu, devlet, uluslararası kuruluş) kim olduğuna ve izleme çalışmasını hangi amaç için kullanacağına bağlı olarak değişir.

Örneğin:

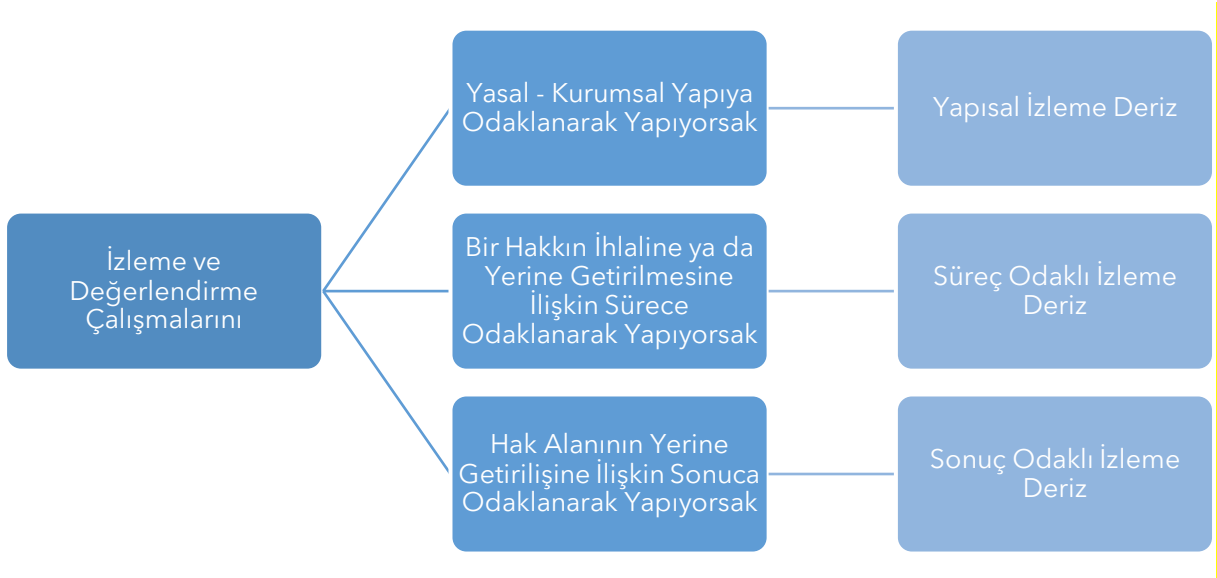
Engelli Hakları Sözleşmesi'nin uygulamaya koyulma düzeyine yönelik bir izleme çalışması BM raportörleri, engelli dernekleri ve/veya kurumsal yapılar tarafından gerçekleştirilip yasalar ve bu yasaların uygulanış biçimleri gibi konulara odaklanabilir.

Bir insan hakları örgütü engelli bir bireyin, eğitim hakkına erişimini engelleyen bir olayı rapor edebilir.

İŞKUR, ulusal istihdam eylem planı içinde özel grupların işe erişimine ilişkin eylemlerin gerçekleşme düzeyiyle ilgili göstergeleri sorumlu kuruluşların raporları çerçevesinde değerlendirebilir.

Her bir izleme çalışmasında, izlemeyi engelli hakları sözleşmesinin sunduğu normatif çerçeveye yürütürüz.

Bir önceki bölümde anlatılan mevcut durum, ihlaller ya da gerçekleşmele ilgili her üç izleme yönelimi insan hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin yapıya, süreçlere ve sonuçlara odaklanarak yürütülebilir. Şimdi bu üç odak üzerinde kısaca duracağız.

İzlemede Yapıya Odaklanmak

Yapıya odaklanan izleme, bir durum izlemesidir ve esas olarak kamu politikalarının izlenmesini ve değerlendirilmesini içerir. Devletlerin uluslararası mevzuat çerçevesinde üstlendiği sorumluluklarını yerine getirmek için oluşturduğu yasal düzenlemeye ve buna dayalı uygulamaya odaklanır. Bu çerçevede yapılan izleme çalışmaları, bize insan haklarının gerçekleşme düzeyine ilişkin ilk bulguları verecek olan çalışmalardır. Yapıya odaklanan izleme aşağıdaki sorular çerçevesinde şekillenir:

- İnsan haklarının hayata geçirilmesi için gerekli ve yeterli yasal mevzuat var mı? Geçerli ve etkin mi?
- İnsan haklarının hayata geçirilmesi için gerekli ve yeterli kurumsal yapı ve ilgili mevzuat var mı? Geçerli ve etkin mi?
- İnsan haklarının hayata geçirilmesi için mevzuatın uygulanmasını ve kurumların işlemlerini sağlayacak genel ve dönemsel plan ve programlar var mı? Geçerli ve etkin mi?
- İnsan haklarının hayata geçirilmesi için gerekli bütçeleme yapılmış mı? Geçerli ve etkin mi?

İzlemede Sürece Odaklanmak

Sorumluluk sahibinin bir hak ihlaline karşı gösterdiği tepki, bütçe gereklerini yerine getirme düzeyi, kaynakların gerektiği şekilde seferber edilip edilmediği gibi konular süreç odaklı izleme içinde değerlendirilebilir. Süreç odaklı izleme, süreç göstergelerinin kullanıldığı izleme biçimidir. İnsan haklarının ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması sadece sonuçları itibarıyla değil süreci itibarıyla da önem taşır.

Örneğin

Kız çocuklarının temel eğitime erişim hakkının tümüyle karşılanması için atılacak adımların, sürdürülebilir kalkınma amaçları, kimseyi geride bırakmama, zarar vermeme gibi temel ilkeleri, sürecin tümüyle hak temelli bir biçimde gerçekleştirilmesini önceliklendirmesi gerekir. Eğitime katılım için yasal düzenlemelerin yapılması ve zorunlulukların getirilmesi yeterli değildir. Bunun yanında erişilebilir eğitim ortamlarının ücretsiz olarak herkes için sağlanabilmesi, örneğin engelli bireylerin erişimine uygun fiziksel koşulların sağlanması, ergenlik çağındaki kız çocuklarının rahatlıkla kullanabileceği su ve hijyen olanaklarının var olması, herkes için erişilebilir ve yeterli sayıda eğitim araç ve gerecinin sunulması, eğitim hakkının yerine getirilmesinde sürece ilişkin göstergelerdir ve eğitim hakkına ilişkin izlemenin odaklandığı alanlar olmalıdır.

İzlemede Sonuca Odaklanmak

Sonuç odaklı izlemede "Ulaşılmak istenen hedefe ulaşıldı mı?" sorusu esastır. Burada insan hakları açısından insan hakları normlarına ve standartlarına ilişkin devletin saygı, koruma ve ihtiyacı karşılama işlevlerini nasıl düzenlediği ele alınmaktadır. Özellikle, "Hak ihlallerinde bir azalma oldu mu?" ve "Hak ihlallerine maruz kalan insan sayısında azalma oldu mu?" gibi sorulara odaklanır. Sonuç odaklı izleme, çerçevesini ve sınırlarını net biçimde belirlediğimiz bir izleme çalışmasıdır.

Örneğin:

İstanbul Sözleşmesi, 6284 sayılı kanun ve 5393 sayılı belediyeler kanunu içinde dile getirilen, kadınlara yönelik şiddetle mücadeleyle ilgili olarak koruma sorumluluğu içinde sığınmaevi / sığınma yeri açılmasına ilişkin taahhütlerin ne kadarının yerine getirildiğine ilişkin bir izleme çalışması sonuca odaklanmaktadır. Çünkü bir hak sahibi olarak kadınların,

şiddete karşı korunma haklarının yerine getirilmesine ilişkin bir sonuç doğurur. Farklı şiddet biçimlerine maruz kalmış kadınların bu haktan yararlanmasını sağlayacak hizmet sunumunun mevcut hale gelmesi ile hak ihlaline karşı bir sonuç alınmış olur. Burada ulaşılmak istenen kriter yasaların ve uluslararası standartların öngördüğü sayıda sığınma yerinin hak sahiplerine sunulmasıdır. Sonuç odaklı izleme ise bu hakkın sunumuna odaklanır. Sığınmaevi sayısının artırılmasının kadına yönelik şiddetin azalması sonucunu doğurması ise bir başka sonuç odaklı izleme çerçevesidir.

Amacın Belirlenmesi

Yukarıdaki açıklamalar bize izleme yaparken nelere odaklanabileceğimizi göstermektedir. İzleme çalışmasını hayata geçireceğimiz zaman yukarıdaki üç alandan hangisine ya da hangilerine odaklanacağımızı ancak izlemeyi yapmaktaki amacımızı belirlediğimiz zaman netleştirebiliriz.

Odaklandığımız alanda izlemeyi neden yaptığımız sorusu, izlemenin planlanması sürecine ilişkin pek çok adımı belirginleştirmemizi sağlar. İzleme-değerlendirme çalışmasının kimi hedeflediğinin kararlaştırılmış, kimin için ve ne amaçla kullanılacağına tasarlanmış olması, ayrıca izleme değerlendirme çerçevesinin kurulmasından göstergelerin belirlenmesine, zaman planlamasından bilgi kaynaklarının saptanmasına, bilgi toplama yöntemlerinin seçilmesinden raporlama ve geribildirim sürecinin planlanmasına kadar pek çok aşamanın netleşmesine yardımcı olur.

Ayrıca izlemenin amacının net olarak belirlenmesi gerekli işbirliklerinin kurulması açısından da önem taşır. Zaman planlaması, raporlama ve diğer geribildirim araçlarının nasıl ve kime yönelik olarak kullanılacağı amaç çerçevesinde belirlenir.

Etkinlik

Katılımcıları beşer kişilik gruplara ayırınız.

Aşağıdaki tablonun yer aldığı A3 büyüklüğünde çıktıları her bir gruba veriniz ve tabloyu incelemelerini isteyiniz.

Amaç:	
Kimi hedefler? / Sorumluluk sahibi kimdir?	
Kimin yararına (kimin için) yapılır? / Hak sahibi kimdir?	
Ne tür bir amaçla kullanılır (savunuculuk, anaakımlaşma vb.)?	
İzleme ne zaman yapılmalı?	
Ne tür göstergeler kullanılabilir?	
Hangi bilgi kaynaklarına başvurulmalı?	
Hangi bilgi toplama yöntemleri kullanılabilir?	
Nasıl bir geribildirim süreci işletilmelidir (raporlama yaklaşımı)?	
Diğer	

Eğitim ortamı içinde hazır bulundurduğunuz farklı izleme raporlarından birini seçiniz. Bu raporun amacını okuyunuz. Bu seçimi eğitim verdiğiniz grubun ilgi alanına yönelik olarak yapabilirsiniz.

Bu tür bir amaca yönelik olarak gerçekleştirilecek bir izleme çalışmasının genel çerçevesinin nasıl olabileceğini tartışarak tabloyu doldurmalarını isteyiniz.

Etkinlik Kazanımı: İzlemede amacın belirlenmesinin neden önemli olduğu ve izlemenin sonraki adımlarına nasıl ışık tutacağını deneyimleyerek öğrenme olanağı kazanmak.

Kapsamın Belirlenmesi

İzleme alanında yürütülecek çalışmaların kapsamı çok çeşitli olabilir. Kapsanan haklar açısından geniş ve genelleyici ya da spesifik bir alana yönelik olabilir; tüm toplumu ya da belirli bir ortak hak talebi altında birleşen etnik azınlık, tutuklular vb. grupları içerebilir; küresel düzeyde, tüm ülke çapında ya da bir bölgede yaşanan bir hak ihlalini içerecek şekilde bölgesel olarak gerçekleştirilebilir.¹⁷

Haklar	<ul style="list-style-type: none"> • Kapsanan haklar açısından spesifik bir hak alanına ya da geniş kapsamlı bir incelemeye yönelebilir.
İnsanlar	<ul style="list-style-type: none"> • Tüm toplumu, bir cinsiyeti, belli bir yaş grubunu, bir ilde yaşayanları, bir iş kolunda ya da yerinde çalışanları, bir etnik grubu, bu gruplar içinde hem sorumluluk sahiplerini hem de hak sahiplerini hedef alabilir.
Yerler	<ul style="list-style-type: none"> • Küresel, bölgesel, ulusal, yerel, il düzeyinde ya da bir kurumda uygulanabilir.

Daha önceki bölümlerde ifade ettiğimiz gibi, hak temelli izlemenin odağı ve kapsamı ne olursa olsun, toplumsal cinsiyet eşitliğini her alan için gözetilmesi gereken bir mesele olarak ele alınmalıdır. Diğer bir deyişle, tüm hak temelli izleme ve değerlendirme çalışmaları, doğrudan kadın haklarına ilişkin olup olmadıklarına bakılmaksızın toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yarattığı özgün durumları görebilme kabiliyeti taşımaktadır.

Etkinlik

Bir önceki etkinlikte amacın belirlenmesiyle ilgili olarak gözden geçirdiğimiz raporu bu kez de kapsam açısından değerlendirelim.

Aşağıdaki tablonun yer aldığı A3 büyüklüğünde çıktıları her bir gruba veriniz. Yukarıdaki şekli yansıta tutunuz ve birlikte inceleyiniz. Buna göre, bir önceki

¹⁷ İzleme çalışmalarında kapsamın belirlenmesiyle ilgili olarak bkz. Guzman ve Verstappen, 2003:13.

etkinlikte ele alınan izleme çalışmasını göz önünde bulundurarak aşağıdaki tabloyu doldurmalarını isteyiniz.

İzleme çalışmasının kapsamı	
Haklar	
İnsanlar	
Yerler	

Etkinlik Kazanımı: İzlemede kapsamın ne anlama geldiği ve nasıl belirleneceğini deneyimleyerek öğrenme olanağı kazanmak.

Hangi Araçlarla İzleyeceğiz? Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Yönelik Hak Temelli İzleme ve Değerlendirme İçin Referans Sistemi

İzleme ve değerlendirmenin en önemli yapı taşı referans sistemidir. Hatırlayacağınız gibi, izleme ve değerlendirme çalışmalarının olanın, olması gerekene referansla ele alınması, olanın olması gerekene mesafesini ortaya koyan çalışmalar olduğunu eğitimin başında ele almıştık. O halde "olması gereken"i yani "referansı" doğru biçimde tanımlamak izleme ve değerlendirmenin en önemli adımıdır. İnsan hakları çerçevesi içinde normlar, standartlar, iyi uygulamalar ve talepler bir referans sistemi oluşturur. Söz konusu sistem

- İzlemeye tabi olan yapının gelişim alanlarını gösterir.
- İzlemenin hesapverebilirliğini sağlar.
- İzleme ile yürütülecek savunuculuğu güçlendirir.

Normlara, standartlara odaklanmak, iyi örneklerle ve taleplere referansla yürütülen çalışmalar izlemenin haklar alanının gelişmesine ilişkin işlevlerini de güçlendirir.

- Haklar alanının bilinirliğini artırır.
- Haklar alanının gelişimine katkı sunar.
- Hak taleplerinin dile getirilmesine aracılık eder.

Normlar ve Standartlar

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin izlenmesine yönelik hak temelli izleme değerlendirme çalışmaları izlemeye konu olan hak alanına ilişkin normlara ve standartlara dayalı bir çerçeve içinde hareket eder. Hatırlayacağınız gibi önceki modüllerde eşitlik, insan onuruna saygı, ayrımcılık karşıtlığı gibi kavramlar üzerinden durup izlemeye ilişkin yapıları ele alırken normlara ve standartlara ilişkin bilgilere yer vermiştik.

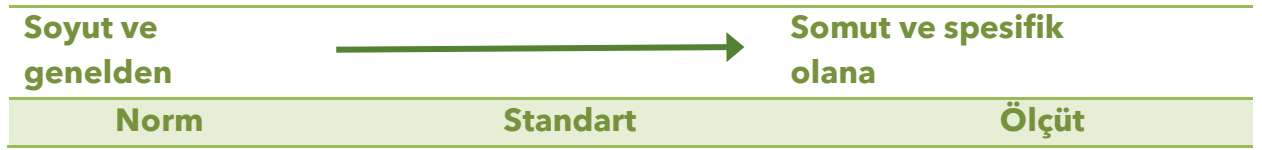
İzleme ve değerlendirme metodolojisi çerçevesinde ise, normaler ve standartlar, incelenen durumun ya da oluşun/vakanın değerlendirilmesi için başvuru, ilerlemenin ne yönde gerçekleştiğini ya da yanlış giden şeyin ne olduğunu anlamaya yarayan referansları oluştururlar. Hak temelli bir izleme çalışmasında normlar, geniş kitlelerce benimsenen ve üzerinde uzlaşılan, toplumsal mücadele deneyimi kapsamında üretilen, ulusal ve uluslararası mevzuat aracılığıyla güvence altına alınan temel değerlerdir. Standartlar ise uygulamanın içeriğini, kapsamını, biçimini, işlevini vb. belirleyen ulusal ve uluslararası

kabullerdir ve uygulamaya dair somut kriterleri şekillendirirken bu normlara dayalı olarak belirlenirler.¹⁸ Bu kabuller bazen ulusal ve uluslararası mevzuata yansiyarak çeşitli düzeylerde yaptırım gücüne sahip olurlar.

İnsan hakları alanındaki herhangi bir duruma ilişkin olarak gerçekleştirilecek her izleme çalışması toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili normatif araçlara başvurmalıdır. Bunlar, İnsan Hakları Evrensel Beyanname, Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) gibi küresel, Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi) gibi bölgesel ve CEDAW ülke raporları, kadına yönelik şiddetle mücadele ulusal eylem planı, toplumsal cinsiyet eşitliği ulusal eylem planı vb. gibi ulusal dokümanlar, CEDAW gölge raporları gibi sivil toplum kuruluşları tarafından hazırlanan raporlar olabilir.

Ölçüt

Ölçüt; hak temelli ve toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı hak temelli izleme ve değerlendirme çalışmalarında kullanılıp genellikle normların ve standartların referans alındığı çerçeve içinde yer alan en somut araçtır. Guzman ve Verstappen’in tanımına göre “ölçüt belli göstergeler kullanıldığında ulaşılmaya hedeflenen düzeydir. Örneğin yetişkin okuryazarlığı bir gösterge olarak kullanıldığında bunun düzeyinin %75 olması o göstereye ilişkin ölçüttür” (2003: 29).

Ölçüt, göstergelere dayalı izleme çalışmalarında, özellikle aşamalı gerçekleşmenin izlenmesi sırasında kullanılan ve değerlendirmenin yapılabilmesini destekleyen bir araçtır. İzleme yapılacak alandaki normlar, standartlar, ilgili yasal çerçeve ya da ilkeler bütünü ile ilişkili bu araç kimi zaman ulusal, kimi zaman da uluslararası hedeflere işaret edebilir.

Örneğin:

Sürdürülebilir kalkınma hedefleri içinde yer alan alt hedefler kimi zaman ölçütler koyarken hedeflerin kendisi hak alanının tam olarak hayata geçirilmesini ifade eden bir standart niteliğindedir.

Hedef 3: Sağlıklı ve Kaliteli Yaşamı her Yaşta Güvence Altına Almak

Alt hedef: 3.1. 2030’a kadar küresel anne ölüm oranının her 100.000 doğumda 70’in altına indirilmesi

Gösterge 3.1.1. Anne ölüm oranı

Gösterge 3.1.2. Uzman sağlık personeli katılımıyla yaptırılan doğumların oranı

¹⁸ Norm ve standartları kullanımıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Jacobsen; 2008, Guzman ve Verstappen 2003; Woldegiorgis.

Ölçüt kimi zaman doğrudan söz konusu edilen hak alanına ilişkin normlar ve standartlardır. Kimi zaman da bir hakkın aşamalı gerçekleşmesi için belirli bir zamanda ulaşılması hedeflenen belirli bir düzeydir.

İyi Uygulamalar ve Hak Talepleri

Hak temelli bir izleme çalışması söz konusu olduğunda, sadece mevzuata yansıyan normları ve standartları temel almak yeterli olmaz, mevcut mevzuatın öngördüğü çerçevenin ötesine geçerek hak temelli mücadele içinde biriken deneyime ve bu deneyimle şekillenen bilgiye de başvurmak gerekir. O halde hak temelli bir izleme için normlar ve standartlar hem üzerinde uzlaşmış ve sözleşmelere yansımış temel prensipleri hem de toplumsal alanda biriken deneyimi içermelidir. İzleme ve değerlendirme çalışması için kaynak oluşturacak deneyim iyi uygulamalardan ya da dile getirilmiş hak taleplerinden oluşabilir.

Temel insan hakları dokümanları içinde belirginleşen ve güvence altına alınan normlar ve standartlardan oluşan referans sisteminin yanında bu sistemin, ortaya çıkan yeni hak taleplerini ve dönemsel ve bölgesel ihtiyaçları ve nitelikleri göz önünde bulunduracak şekilde genişletilmesi önem taşır. Özellikle toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik olarak, kadın hakları ve cinsiyet eşitliği alanında mücadele veren sivil toplum örgütlerinin bilgilerinin, deneyimlerinin ve taleplerinin insan hakları ortak zemininde bir araya getirilmesi gereklidir. Kaldı ki, önceki modüllerde yer verildiği gibi gerek CEDAW gerek İstanbul Sözleşmesi kadın hakları mücadelesinin somutlaşmış kazanımları olarak insan hakları alanındaki yerini almıştır. Söz konusu sistemler gölge raporlar aracılığıyla ortaya çıkan yeni talepleri sistematik biçimde toplamakta, ek protokoller aracılığıyla bu talepleri insan hakları çerçevesi içinde görünür hale getirmektedir. O halde toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik hak temelli bir izleme çalışması da henüz normatif sistem içinde şekillenmemiş taleplere duyarlı olmalıdır.

Deneyimin Çeşitliliğini ve Yerelin Niteliklerini Hesaba Katmak

İnsan haklarının temelinde insan deneyimi yatmaktadır ancak belirli bir deneyimler bütünü referans alarak hazırlanan insan hakları normları fazla özcü ve bu nedenle de zaman zaman dışlayıcı olabilir. İnsan hakları normlarının dayandığı deneyim yani, batılı, beyaz, orta sınıf ve erkek egemen bir toplumsal hareketler bütününe ortaya koyduğu deneyiminin kıyasında kalanlar, yani üçüncü dünya ülkeleri, kadınlar, LGBTİ+ bireyler, engelliler gibi çoklu dezavantajlarla karşılaşan gruplar açısından durum insan hakları dokümanlarında içerilebildiğinden farklı olabilir. Kennan vd. (2011) hak temelli izlemeye temel oluşturan normların kimi zaman çok geniş, çok genel, çok kapsayıcı olabildiğine dikkat çekmektedir. Bu nedenle söz konusu normlar özgün ve yerel ihtiyaçları çok genel anlamda kapsamakta, bu da çok çeşitli biçimde yorumlanmasına neden olabilmektedir.

Öte yandan meseleye kadın hakları ve cinsiyet eşitliği açısından baktığımızda da insan hakları normlarının kapsayıcı ancak çok genelleşen bir çerçeve sunduğunu görürüz. Bamberger (2013) toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifi taşımayan izleme değerlendirme

yaklaşımlarının toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikleri anlama, insan haklarının kadınlar ve erkekler açısından farklı sonuçlarını değerlendirme konusunda birtakım kısıtlılıkları olduğunu belirtmektedir.

İnsan hakları çerçevesi içinde yukarıda sözü edilen genelleyici yaklaşımın aşılması için kapsayıcılık ve katılım bir ana yöntem olarak vurgulanır. Bu nedenle izleme ve değerlendirme sürecini belirleyen normatif çerçevenin ve standartların oluşturulması için uluslararası ve ulusal mevzuatı, yorum ve tavsiye kararlarını referans alırken, hem yükümlülük sahibi hem hak sahibi tarafların katılımı sağlanmalıdır.

Farklı deneyimlerin ve yerelin özgün niteliklerinin içerilebildiği bir referans sistemi oluşturabilmek için işbirliği ve insan hakları alanında sivil örgütlenmeler düzeyinde yukarıda sözünü ettiğimiz ortak algının geliştirilmesini sağlamak önem taşır. Ortak algı, insan hakları kavramsallaştırmalarının evrenselliği nedeniyle ortaya çıkan sorunları aşabilir, yere ve zamana dayalı etkileri ortaya koyabilir, yeni ihtiyaçları görünür kılabılır, talepleri geliştirebilir. Böylece sistematik tekrarlanabilir bir izleme ve değerlendirme çalışmasını mümkün kılar; karşılaştırılabilir bir bilgi birikimi oluşturur.

İzlemeyi Mümkün Kılan Pratik Araçlar

İzlemeyi hangi araçlarla gerçekleştireceğimiz sorusunun yanıtı, izleme için gerekli kapasitenin tespiti ve oluşturulması ihtiyacına işaret eder. O halde yürütülecek çalışmanın hayata geçirilebilmesi için mevcut kaynakların, ihtiyaçların yani kapasitenin ne olduğunu bilmek, gerekli iyileştirmeler ya da düzenlemeler için harekete geçmek gerekir. Bunun için öncelikle izleme ekibinin oluşturulmasıyla, ardından da katılımcı yaklaşımın sağlanmasıyla ilgili konular üzerinde duracağız. Bu bölümde her iki konuyu da hem teknik hem siyasi açıdan tartışacağız.

Özkaynaklar ile Uyumlu Planlama

İzleme ve değerlendirme çalışmalarında yukarıdaki tüm sürece ve adımlara dair planlamayı yaparken izleme ve değerlendirme çalışmasını hayata geçirecek olan yapının özkaynaklarının bilinmesi gerekir. Özellikle sivil toplum kuruluşları tarafından gerçekleştirilecek izleme çalışmalarında ya da sivil toplumun rol aldığı çalışmalarda ekibin kapasitesi, zaman ve diğer olası kaynaklar dikkatli biçimde değerlendirilmeli, çalışmayı yürütecek sivil toplum kuruluşunun örgütsel yapısının nitelikleri göz önünde bulundurulmalı, bu yapıya uygun metotlar ve araçlar seçilmelidir.¹⁹ Böylece mevcut kaynaklarla yürütülebilecek bir çalışmanın kapsamı, bu kapsama uygun çalışma yöntemleri belirlenip yönetilebilir nitelikte bir çalışma planlanabilir.

Kimi zaman kadın örgütleri ve diğer sivil toplum kuruluşları, örgütsel kapasite yetersizliğinin izleme ve değerlendirme çalışmalarını yürütmeye elvermediğini ifade edebilmektedirler.

¹⁹ Bkz. Baliwala&Pittman, 2010.

Bazen mevcut kapasite içinde belirlenecek bir kapsamda ve uygun bir yöntemle savunuculuk yapılan alanlarda, savunuculuğu destekleyecek bir izleme yürütmek mümkün olabilir.

Örneğin

Mor Çatı tarafından kürtaj hakkına ilişkin, kamu hastanelerinde kürtaj yapıp yapılmadığına dair bir tek soru ile yürütülen çalışma kurumsal kapasite ve işbirliği içinde kolayca çözümlenen bir izleme çalışması için başarılı, tipik bir örnektir. İzleme çalışmasında alandan toplanan bilginin, kürtaj hakkının yerine getirilmemesi ve kürtaj hakkına ilişkin hizmet sunumundaki eksiklik, dolayısıyla sorumluluğun yerine getirilmemesi çerçevesi içinde kısa ve öz bir değerlendirmesi yapılmıştır. Kürtaj hakkına ilişkin ihlallere yönelik spekülasyonlara somut bilgilerle ışık tutan bu çalışma pek çok düzeyde savunuculuk için başvurulmuş bir somut bilgi kaynağıdır.

<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/432>

Bazen de gerekli işbirlikleri kurularak ve farklı kaynaklar birleştirilerek benzer bir çerçeve içinde çalışan yapıların bir araya gelip güç birliği yaptığı bir çalışma mümkün olabilir. CEİD tarafından hazırlanan Hak Temelli İzleme ve Değerlendirme ve Toplumsal Cinsiyet Anaakımlaştırması başlıklı proje kapsamında yürütülen analizde, izleme çalışmalarını gerçekleştirmek için farklı biçimlerde işbirliklerinin kurulduğu, kimisinin bir platform niteliği taşıdığı, kimisinin sürekli, kimisininse o izleme çalışmasının gerçekleştirilmesi süresince kurgulandığı tespit edilmiştir. Aşağıda, bu anlamda kurulan bazı işbirliklerini görebilirsiniz.

Örneğin

Kadın hakları ve LGBTİ hakları alanında çalışan 12 bağımsız sivil toplum örgütünden oluşan CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulunun sekreteryasını Türk Kadınlar Birliği yürütmektedir. Gölge raporlar yürütme kurulu üyesi örgütlerin aktif çalışması ve diğer kadın örgütleri ile yürütülen etkin işbirliği ile hazırlanmaktadır.

Ayrıntılı bilgi için bkz. Shadow NGO Report On Turkey's Seventh Report to the Committee on the Elimination Of Discrimination Against Women for Submission to the 64th Session of CEDAW, July 2016,

<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/150>

LGBTİ bireylerin insan hakları 2008 yılı raporu, Ankara, İstanbul, İzmir, Eskişehir ve Diyarbakır'daki örgütlerin birlikte oluşturduğu LGBTİ insan hakları platformu tarafından hazırlanmıştır. Platformun bileşenleri şöyledir:

Ankara'da Kaos GL ve Pembe Hayat LBTT Dernekleri,

İstanbul'da Lambda İstanbul LBTT Derneği,

İzmir'de Kaos GL İzmir Oluşumu ve İzmir Travesti ve Transeksüel İnisiyatifi,

Eskişehir'de MorEl LBTT Oluşumu

Diyarbakır'da Piramid LBTT Oluşumu

Çocuklar İçin Adalet Girişimi, 2009 yılında BM Çocuk Hakları Komitesine Yönelik STK Raporu: Türkiye'de Çocuk Adalet Sistemi ve Silahlı Çatışma Raporunu hazırlamıştır. Girişimin üyeleri arasında barolar, vakıf ve dernekler, tabip odaları, sendikalar, girişim ve çalışma grupları gibi sivil toplumun pek çok yapısı yer almakta, aileler girişimin bir parçası

olarak çalışmaya katılmaktadır. Bu yönüyle girişim sadece işbirliğinin değil katılımcılığın da iyi uygulamalarından biri olarak kendisini gösterir.

Üyeler: Aileler, Ankara Barosu, Amargi Kadın Akademisi, Başak Kültür ve Sanat Vakfı, Berfin Yoksullukla Mücadele Derneği, Boğaziçi Gösteri Sanatları Topluluğu, Çağdaş Hukukçular Derneği Van Şubesi, Cizre Esnaf ve Sanatkârlar Odası, Cizre Şoförler Odası, Cizre Üniversiteliler Derneği (CÜDER), Çocuklar Aynı Çatı Altında Derneği (ÇAÇA), Çocuk Çalışmaları Birimi (ÇOCA), Dives Cizre Temsilciliği, Diyarbakır Barosu, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Çocuk Müdürlüğü, Diyarbakır Göç-Der, Diyarbakır Sarmaşık Yoksullukla Mücadele ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği, Eğitim Sen Genel Merkezi, Eğitim-Sen Cizre Şubesi, Gündem Çocuk: Çocuk Haklarını Tanıtma, Yaygınlaştırma, Uygulama ve Uygulamaları İzleme Derneği, Irkçılığa ve Milliyetçiliğe Dur De Girişimi, İnsan Hakları Derneği, İnsan Hakları Gündemi Derneği, İstanbul Çocuk Hakları Aktivistleri Grubu, İzmir Çağdaş Hukukçular Derneği, KESK Şırnak Şubesi, MEM U ZİN Kültür Merkezi, Mazlum-Der, Mazlum-Der İstanbul Şubesi, Mazlum-Der Van Şubesi, Özgürlüğünden Yoksun Gençlerle Dayanışma Derneği (Öz-Ge Der), Sendika.Org, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi ve Tüm Şubeleri, Şırnak Barosu, Şırnak Kadın Derneği (Şar-Der), Şırnak Gençlik Çalışma Grubu (Genç-der), Şırnak Tabipler Odası, Travma Çalışmaları Enstitüsü, Tutuklu ve Hükümlü Aileler Demokratik Dayanışma Derneği (TUHAD-DER), Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV), Türkiye Barış Meclisi, Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı Ankara Şubesi, Türkiye Gençlik Federasyonu, Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi (TTB), Uçan Süpürge, Vakit Geldi Girişimi ve Van Barosu

Türkiye’de ve Dünyada Başörtüsü Raporu (2009-2010)’nu hazırlayan Sakarya Adalet Girişimi-Sagir ise Diriliş Saatiş Dergisi, İlim ve Hizmet Vakfı, Ribat Eğitim Vakfı Salarya Şubesi, Sakarya Dayanışma Derneği, Vahdet Vakfı Sakarya Şubesi’nden oluşur.

İzleme ve Uzmanlık Bilgisi

İzleme ve değerlendirme çalışmalarının hayata geçirilmesi için bir uzmanlık bilgisine ihtiyaç duyulup duyulmadığı konusu hem literatürde hem de sivil toplumun gündeminde sıklıkla tartışılan konulardan biridir. Yukarıda tanıtıma çalıştığımız izleme ve değerlendirme çalışmalarının çok çeşitli kapsamlarda, farklı biçimlerde hayata geçirildiğini düşünecek olursak bu soruya tek bir yanıt vermenin mümkün olmadığını görürüz.

Toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlılık göstermeyen izleme ve değerlendirme yaklaşımları ve araçları, uzmanlığı, tekniği ve metodolojiyi önceleyen bir tavır sergilemektedir. Buna karşın feminist yaklaşımı önceleyen izleme ve değerlendirme çalışmaları bilgiye ve yönetime değer vermekle birlikte, teknik yeterliliğe ve uzmanlık bilgisine dayalı hiyerarşiyi mutlak bir gereklilik olarak görmez. Batlıwala, klasik anlayış içinde oluşturulan “analitik araçların kadın hakları savunucuları tarafından değil, izleme ve değerlendirme uzmanları tarafından” hazırlandığını, izlemenin “çok teknik bir ilişki olarak” görüldüğünü ve “alanın teknisyenlerinin tekelinde” kaldığını hatırlatmaktadır (2011: 14). Cinsiyet körü çalışmalar, gerekli araçları, yöntem ve teknikleri, politik perspektifi ve bakış açısını taşımadıklarından toplumsal cinsiyete dayalı farklılıklarla birlikte, bireysel, bölgesel, kültürel farklılıkları genelin içinde eritme ve görünmezleştirme riski taşır. İzleme ve değerlendirme çalışmaları içinde feminist metodoloji bu tür bir riski ortadan kaldırmak için gerekli araçları ve perspektifi sunar. Bu

yaklaşım, bilgi ve teknik ile oluşan hiyerarşilerin aşılmasına olanak verir. O halde toplumsal cinsiyete duyarlı hak temelli izleme ve değerlendirme çalışmaları feminist metodoloji ve bir metodolojik yaklaşım olarak kadın bakış açısını taşımalı, bu bakış açısının gerektirdiği teknikleri kullanmalı ve karşılıklılık ve katılımcılık yaklaşımını öncelemelidir.

AWID tarafından 2010 yılında gerçekleştirilen ve çok sayıda kadın örgütünün yürüttüğü izleme değerlendirme çalışmalarını konu alan araştırmada izleme değerlendirme alanında uzmanlar tarafından gerçekleştirilmiş sistematik uygulamalardan çok, basit, kullanıcı dostu, yerelin niteliklerine duyarlı ve nüanslar içeren izleme değerlendirme araçlarına ihtiyaç duyulmakta olduğu ortaya çıkmıştır (bkz. Batliwala & Pitmann, 2010). Gerçekten de kimi zaman izleme değerlendirme çalışmalarında kullanılan kavramların ne olduğunun anlaşılması bile zaman almaktadır ve bu alanın bir uzmanlık alanı olarak kapanmasına, bir bilgi hiyerarşisinin ve buna dayalı iktidar biçimlerinin yaratılmasına neden olmaktadır.

Klasik izleme anlayışı içinde teknik bilgiyi öncelikli sayan çalışmalar, farklı teknik kapasiteye sahip kadın örgütleri için dışlayıcı olabilmektedir. Bu yaklaşımlar izleme çalışmalarının, izlemeyi kendileri için temel bir çalışma alanı olarak gören birkaç örgütün ana gündemi içine sıkışmasına neden olabilmekte ve izlemenin bir bilgi edinme, savunuculuk ve değişim aracı olarak demokratikleşmesini engellemektedir. Dahası, izleme ve değerlendirmenin teknik bir mesele olarak belirlenmesi ve sınırlandırılması alanda faaliyet gösteren sivil aktivistlerin çalışmalarını sınırlamakta, hatta caydırıcı bir etki yaratmaktadır.

Dolayısıyla, bilgi hiyerarşisine öncelik veren bu yaklaşım hak temelli feminist örgütlenmelerin temel değerleriyle de çelişir. Oysa sivil alanda hak temelli çalışmalar yürüten örgütlerin tümü doğal olarak öyle ya da böyle izleme olarak adlandırılabilir bir çalışma içinde olabilmektedir.

Uzmanlık ile savunuculuk arasındaki bu gerilimi aşmak için izleme ve değerlendirme çalışmalarında uzmanlık bilgisinin kolaylaştırıcılık yönünde kullanılması öngörülmekte, bu şekilde hem zaman ve kaynakların etkin kullanımı hem de katılımın aynı anda sağlanması çalışılmaktadır (Sibanda, 2004). Toplumsal cinsiyete duyarlı ya da diğer bir deyişle feminist/kadın bakış açısını taşıyan metodolojik bir çerçeveye sahip izleme değerlendirmenin mümkün olabilmesi için, bu tür bir kolaylaştırıcılık süreci, farklılıklara ve toplumsal cinsiyete duyarlı, kadın bakış açısına sahip uzmanlar tarafından gerçekleştirilmelidir.

Ekip Çalışması ve Ekibin Nitelikleri

Uzmanlık bilgisi sadece izleme ve değerlendirmeye ilişkin teknikler ve yöntemle ilişkili değil aynı zamanda da izlemenin yapılacağı tema ile ilişkili olarak da tartışılmalıdır. İzleme ve değerlendirme çalışmalarının yürütüleceği alanlar çok çeşitli başlıklar içerebilir. Sağlık, eğitim ya da şiddet gibi alanlarda yürütülecek izleme çalışmaları, mevzuat, örgütlenme ve kurumlara yönelik analizler, veri toplama ve değerlendirme süreçleri farklı alanların bilgisine başvurma ihtiyacı doğurabilir. Bu nedenle izleme ve değerlendirme çalışmalarında planlamanın büyüklüğüne dayalı olarak farklı bilgi birikimine sahip kişilerin birlikte

çalışacağı ekiplerin oluşturulması, uzmanlık bilgisine bu ekipler içinde yer verilmesi etkin bir yöntemdir.

İzlemeyi yapacak yapının sivil örgüt mü, kamu kuruluşu mu, uluslararası örgüt mü olduğundan bağımsız olarak izlemeyi gerçekleştirecek ekibin birleşimi, yürütülen çalışmalarda belirleyici olabilmektedir. İzleme çalışmalarının, insan hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konularında farkındalığı ve uzmanlığı olan, izleme değerlendirme konusunda yetkin, izleme konusu alana dair bilgi sahibi uzmanları içinde barındıran bir ekip tarafından yürütülmesi en yaygın biçimlerden biridir. Ancak unutulmamalıdır ki, izlemeyi yürütecek ekibin tüm üyelerinin toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin temel yöntem bilgisine ve perspektife sahip olması önemlidir.²⁰

Örneğin:

Kırsal bölgelerde suya erişime yönelik bir altyapı çalışmasının insan hakları perspektifinden incelendiği bir durumu düşünelim. Götürülen hizmetin toplumda yarattığı etkinin, hak sahiplerinin ihtiyacını karşılama düzeyinin, su kullanımına ilişkin önceden gelen ve yeni oluşabilecek çatışmalara etkisinin ölçülmesi için yürütülecek izleme çalışmasında insan hakları savunucularının ve sosyal bilim alanında çalışan araştırmacıların yer alması uygun olabileceği gibi, gerekli teknik altyapıya ve çevresel etkilere ilişkin bilgi sahibi kişilerin de bulunması gerekir. Bu kişiler de dahil olmak üzere ekibin tamamının toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifi taşıması, toplanan bilginin doğru yöntemlerle toplanması, izleme yapılan alandaki tüm yaşam deneyimine dair bir fikir verebilmesi, kapsayıcı olması için kaçınılmazdır.

Ramilo & Cinco, "toplumsal cinsiyet konularında bilgili ve deneyimli en az bir uzmanın, izlemeye konu olacak spesifik alanın (işkence, engellilik, çocuk hakları vb.) bilgisine sahip en az bir uzmanın ekip içinde yer alması" gerektiğini, izlemeye konu olan alanın doğrudan kadın hakları ve cinsiyet eşitliğine odaklanıp odaklanmadığına bakılmaksızın tüm izleme ve değerlendirme çalışmalarında, "çalışmayı yürütecek olan tüm ekibin toplumsal cinsiyet duyarlılığı geliştirmesine olanak sağlayacak eğitimlerin planlanması ve gerçekleştirilmesi" gerektiğini vurgulamaktadır (Ramilo ve Cinco, 2005: 79).

Bu tür bir ekip çalışması ile hak temelli izleme ve değerlendirme çalışmalarının toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşım içinde gerçekleşmesi, diğer bir deyişle toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinin hak temelli izleme çalışmalarında anaakımlaştırılması sağlanır. Böylece, mevcut çerçevelerin toplumsal cinsiyet bakış açısından değerlendirilmesi, eksikliklerinin tespit edilmesi, yeniden biçimlendirilmesi için bir olanak yaratılabilir. Alan uzmanlarının farkındalığının gelişmesi, kullanılan analitik araçların yeni bir perspektiften gözden geçirilmesini mümkün kılar.

²⁰ İzleme ekiplerinde toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifine ilişkin bkz. Ramilo & Cinco, 2005, ayrıca bkz Marcelino, 2004.

Katılımcı Yaklaşım

Etkin bir izleme ve değerlendirme çalışması, buna konu olan alana ilişkin tüm tarafların görünür olmasını gerektirir. Özellikle ana paydaşların çalışmanın tüm aşamalarına katılımının sağlanması, izleme ve değerlendirmenin etkinliğini artıracak en önemli unsurlardan biridir. Katılımcı yaklaşımla yürütülecek bir izleme ve değerlendirme çalışması içinde, hak sahiplerinin, sorumluluk sahiplerinin ve izleme değerlendirme sürecinden etkilenecek olan tüm toplumsal kesimlerin katılımını sağlamaya olanak verilmelidir. Katılım hem planlama hem uygulama aşamasında öncelenmelidir (Marcelino, 2004). Kaldı ki, katılım temel insan haklarından biridir. Katılım hak temelli yaklaşımla çalışmalar yürütülen bir örgütlenme için temel bir prensip olmalıdır. Bu prensip izleme değerlendirme çalışmalarında özellikle takip edilmelidir.

Katılımcı bir izleme ve değerlendirme yaklaşımının 3 önemli etkisi vardır. Bunlar aşağıdaki şekilde sıralanır.

- *Farklı deneyimlerin görünür kılınması ve hesaba katılması*
- *Hedeflenen değişimin tüm tarafların katılımıyla hayata geçirilmesi*
- *İzleme ve değerlendirme çalışmasının hesap verebilirliğinin artması*

İster akademik çalışmalar için ister izleme ve değerlendirme gibi değişime yönelik uygulamalar için olsun, herhangi bir toplumsal olguya dair bilgi, mevcut kavramsal ilişkilerin uyarlanması ve bu kavramsal çerçevelerin sınırları içinde değil de o olguyu pratik eden aktörlerin deneyimlerine başvurularak edinildiğinde gerçeğe ilişkin bilgi üretme olasılığı artmaktadır. İzleme ve değerlendirmede uzman temelli bir yaklaşımdan ayrılıp, paydaşların izleme ve değerlendirme sürecinde etkin katılımının yer aldığı katılımlı bir yaklaşıma yönelmekle "toplumun farklı segmentlerinin izleme değerlendirme sürecine dahil edilmesi"nin sağlanabileceğini ifade etmektedir (Sibanda, 2004:9).

Katılım, feminist metodoloji ile uyumlu bir biçimde katılım, izleme ve değerlendirme çalışmalarının kimi zaman dışlayıcı olabilen çerçevesini dönüştürmekte; farklı deneyimleri içeren ve izlemeye konu olan alanın özgün niteliklerine uygun bir izleme değerlendirme çerçevesi kurma olanağı yaratmaktadır.

Aralarındaki farklılıklardan dolayı insanların hayata geçirilen yasalarla uygulamalardan farklı biçimde etkileneceklerinin hesaba katılması; izlemenin göstergelerin geliştirilmesinden bilgi toplanmasına kadar tüm süreçlerde bu farklılıkları ortaya çıkaracak, eşitlikçi, ayrımcılık karşıtı ve kapsayıcı bir yaklaşımla geliştirilmesi gerekir (bkz. Theis, 2003). Katılımcı yaklaşım buna olanak verecek bir izleme ve değerlendirme sistemi öngörmektedir.

Kadınların stratejik ihtiyaçları, ancak katılımlarıyla sağlanabilecek ve gerçek yaşam deneyimlerine başvurularak birlikte planlanabilecek bir süreçte göz önüne serilebilir. Üstelik kadınlar açısından katılım, güçlenmenin de önemli araçlarından biridir. Katılımcı yaklaşım,

izleyen izlenen hiyerarşisini dönüştürmekte ve karşılıklılık, birlikte öğrenme ve güçlenme gibi temel feminist prensiplerle uyumlu bir sistem ve yöntem önermektedir. O halde katılımcı yaklaşım, hem politik hem de metodolojik olarak kadın bakış açısı taşıyan cinsiyete duyarlı bir izleme değerlendirme için en uygun yöntemlerden biridir. Ancak, katılımcı yaklaşımın kendisinin de cinsiyete duyarlı olması gerekir. Kaldı ki, kadınlar katılım konusunda daha az istekli, haklar konusunda daha az bilgili olabilirler. Bunun için katılımcı yaklaşımın kadınların katılımını özendirerek biçimde planlanması, izleme çalışmasının planlanması sürecinde bu tür bir hassasiyet taşınması gerekir. Bu konuyu planlamaya ilişkin bölümde yeniden tartışma olanağı bulacağız.

Katılım, yürütülen izleme değerlendirme çalışmasının tüm paydaşlar tarafından benimsenmesini ve hesap verebilirlik açısından güçlenmesini sağlar. İzleme ve değerlendirme sürecine paydaşların katılımı onların deneyimlerine ya da yaşam anlatılarına yer verilmesinden ibaret değildir. Sürecin tamamına yayılmalıdır. İzlemenin nasıl yapılacağı, neyin izleneceği ve sonuçların nasıl yorumlanacağı, soruların seçimi, başlıkların belirlenmesi, verinin toplanması, analizi ve kullanılması da paydaşların katılımıyla gerçekleştirilmelidir.

Etkinlik

Daha önce amaç ve kapsam ile ilgili etkinlikler için gözden geçirdiğimiz raporu bu kez de özkaynaklar, katılımcılık, kapsayıcılık, ekip çalışması konuları açısından değerlendirelim.

Aşağıdaki tablonun yer aldığı A3 büyüklüğünde çıktıları her bir gruba veriniz. Yukarıdaki şekli yansıda tutunuz ve birlikte inceleyiniz. Buna göre, bir önceki etkinlikte ele alınan izleme çalışmasını göz önünde bulundurarak aşağıdaki tabloyu doldurmalarını isteyiniz.

<i>İzlemenin hayata geçirilmesi için gereken araçlar</i>	
<i>İzlemeyi yapmak için ihtiyaç duyulan uzmanlık biçimi</i>	
<i>Özkaynakların neler olduğu</i>	
<i>Özkaynakların nasıl kullanılacağı</i>	
<i>Özkaynakların nasıl artırılacağı</i>	
<i>İzleme ekibi içinde bulunması gereken uzmanların nitelikleri</i>	
<i>İzleme çalışmasını yapacak ekibin izleme ile ilgili mevcut kapasitesi</i>	
<i>İzlemenin tüm tarafları</i>	
<i>Tarafların katılımıyla ilgili izlenecek yol</i>	
<i>Kurulacak olası işbirlikleri</i>	

Etkinlik Kazanımı: İzlemede özkaynaklar, katılım, kapsayıcılık ve ekip çalışması ile ilişkili teknik çerçevenin ne olduğu ve belirlenmesinin neden önemli olduğunu deneyimleyerek öğrenme olanağı kazanmak.

Örneğin:

Bir Katılımcı İzleme Çalışması Örneği Olarak CEİD ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi*

Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği 2017 yılının Mart ayında Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini İzleme Projesi’ni hayata geçirmeye başlamıştır. Proje Avrupa Birliği Fonu ile gerçekleştirilmiş ve CEİD Avrupa Birliği Başkanlığı yararlanıcı kuruluşu olmuştur. Proje, toplumsal cinsiyet eşitliğinin izlenmesi için bilgi birikiminin oluşturulması ve aktarılması yoluyla toplumun farklı kesimlerinde kapasitenin artırılması; toplumsal cinsiyet eşitliğinin hak temelli çalışmalarda bir ana yaklaşım olarak yerleşmesi; temel insan haklarının hayata geçirilmesi yönünde kamu-sivil toplum arasında işbirliğini geliştirmek ve politikalarına destek olmak için planlanıp hayata geçirilmiştir. Bu amaçlar, hem elverişli ortama hem işbirliğine, ortak amaca ve ortak anlayışa hem de katılımcı yaklaşıma vurgu yapmaktadır.

Proje, kadınlara yönelik şiddet, siyasete/karar alma mekanizmalarına katılım, eğitim, istihdam, medya, sağlık hizmetleri, insan/kadın ticareti, spor, din, kentsel hizmetler ve kentsel haklar olmak üzere 10 tematik alanda cinsiyet eşitliğinin izlenmesi için yola çıkmıştır. Öncelikle tematik alanlara ilişkin mevcut durumun bilgisini, normları, standartları ve izleme araçlarını ortaya koyan uzmanlık bilgisinden yararlanılmıştır. Bu süreç, izleme ve değerlendirme çalışmalarında bilgi ve uzmanlığın süreci kolaylaştırmak için kullanılması yaklaşımına bir örnek teşkil eder niteliktedir.

Ancak CEİD’in çalışması ve yaklaşımı, izleme ve değerlendirme çalışmasının uzmanlık sınırları içinde kalan bir çalışma olmadığı; katılımcı bir uygulama sürecinin işletilmesi gerektiği yönündedir. Konunun uzmanları tarafından hazırlanan raporlar, alandaki bilginin ortaya konulması; norm ve standartların belirli temalar çerçevesinde sınıflandırılması; mevcut göstergelerin ortaya konulması ve bu göstergelerin yetmediği alanların tespit edilmesi; yeni göstergelere ilişkin önerilerin geliştirilmesi amacına hizmet eder niteliktedir. Söz konusu süreçte, uzun vadeli ve çok çeşitli çalışmalar için kaynak oluşturacak zengin nitelikte raporlar hazırlanmıştır. Uzmanlık bilgisine başvuru bu aşamada, yukarıda da sözünü etmeye çalıştığımız izlemenin mümkün olması için gerekli elverişli ortamın yaratılmasını, izleme yapacak aktörlere kolay erişilebilir bir bilgi bütünü sunarak sağlamayı hedefler.

Projenin dolaylı çıktılarında birisi, tematik alan raporlarını hayata geçiren, konusunda deneyimli, çok sayıda uzmanın, kendi çalışma alanlarına bu kez de izleme ve değerlendirme perspektifinden bakmaları; akademik bilginin dışında sivil toplum tarafından üretilecek ve bilimsel meraktan ziyade eşitlikçi bir toplumsal düzenin kurulması amacına hizmet eden bir bilgi üretme sürecini deneyimlemeleridir. Bu anlamda proje, sivil toplumun sadece kamu ile değil akademi ile de yakın işbirliği kurma ve mevcut işbirliklerinin geliştirilmesine ve güçlenmesine yönelik etkiler yaratmıştır.

Katılımcı ve geliştirici İzleme hedefine ilişkin bir diğer adım da Proje kapsamında hazırlanan “[e-kütüphane](#)”dir. Bu kütüphane aracılığıyla, izleme çalışmaları yürütürken ihtiyaç duyulacak teknik bilgi ve akademik kaynaklara; norm ve standartları oluşturan uluslararası ve ulusal dokümanlara; endekslere ve göstergelere erişmek mümkün olabilmektedir. Bilgi ve kaynakların erişilebilirliği de elverişli ortam açısından projenin oluşturduğu bir diğer katkıdır.

Kaynak ve bilginin sağlanması elverişli ortamın temel unsurlarından biri olmakla birlikte, bunu mümkün kılacak olan asıl adım toplumsal cinsiyet eşitliğinin izlenmesi ile ilişkilenebilecek farklı aktörlerin bir araya gelmesi için olanaklar yaratmaktır. Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini İzleme Projesi, elverişli ortamın yaratılması için çalışmalarına atölyelerle devam etmiş, seçilen 7 ilde (Adana, Ankara, İstanbul, İzmir, Kars, Gaziantep ve Trabzon) çok farklı kurum ve kuruluşu temsil eden katılımcılar, farklı başlıklar altından 3 ayrı düzeyde gerçekleştirilen atölye çalışmalarında bir araya gelmiştir. Kamu kurum ve kuruluşlarının il temsilcilikleri, valilikler, belediyeler, toplumsal cinsiyet temelli örgütler, akademisyenler, hak temelli izleme yapan örgütler bu aktörler arasında yer almış ve bir arada çalışma olanağı bulmuştur. Çok sektörlü yaklaşımın önemli bir örneğini oluşturan bu çalışma, katılımcılığın yarattığı faydayı doğrudan deneyimleyerek ortaya koymuştur.

Yürütülen tüm bu çalışmalar temel bir hedef etrafında kurgulanmıştır. Bu hedef yukarıda bahsedilen katılımcı izlemenin hayata geçirilmesi için aktörlerin ortak amaç ve algıyı/anlayışı geliştirmelerine olanak vermektir. Bunun için toplumsal cinsiyet ilişkileri ve eşitlik gibi temel kavramlardan başlayarak izleme ve değerlendirmenin ne olduğuna ve nasıl yapılabileceğine; yerel izleme sürecini hayata geçirebilmek için farklı aktörlerin birlikte çalışmasının neden önemli olduğuna; CEİD tarafından gerçekleştirilen tematik alan raporlarının içeriğine, nasıl kullanılabileceğine ilişkin atölye çalışmaları gerçekleştirilip yerel izleme atölyelerinde yerelin özgün ihtiyaçlarına ve yapısına yönelik izleme planları oluşturulmuştur.

CEİD’in önceki çalışmalarında olduğu gibi bu projede de bir diğer temel amaç, izleme ve değerlendirme çalışmaları ile savunuculuk arasındaki ilişkiyi net olarak ortaya koymaktır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi hak temelli izleme ve değerlendirme, sivil toplum örgütleri için savunuculuğun en önemli araçlarından birisidir. CEİD’in amaçlarından biri de bu önemli savunuculuk aracının sivil toplum faaliyetlerinin vazgeçilmez bir parçası olmasını sağlamaktır. İzlemenin kendisi, nihai olarak yapılmakta olanın arzu ettiğimiz yönde gelişmesini sağlamaya odaklanır. Toplumsal cinsiyet eşitliği ve insan hakları için yürütülen bir geliştirici izleme değerlendirme çalışması için “arzu edilen”in yerini kurumsal ya da aktivite bazlı hedeflerimiz değil, “uluslararası ve ulusal insan hakları ve eşitlik normları” alır. Bu kamu politikalarının ve uygulamalarının geliştirilmesini sağlamak yönündeki amaçla yakından ilişkilidir. Projenin, katılımcı bir yaklaşımla ve geliştirici bir anlayışla izleme ve değerlendirme çalışmalarının hayata geçirilmesine ilişkin iyi uygulamalar arasındaki yerini alacaktır.

*Bu metin söz konusu projenin çıktılarında biri olan “Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini İzlenmesi İçin El Kitabı” başlıklı yayın içinde yer almaktadır.

İzleme İçin Gerekli Bilginin Toplanması

İzleme çalışmaları için gereken verinin nasıl elde edileceğiyle, kullanılacağıyla ve değerlendirileceğiyle ilgili konuları bir sonraki Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Veri ve Göstergeler başlıklı eğitim modülünde ayrıntılı olarak tartışma fırsatı bulacağız. Bu bölümde, izleme çalışmasının temel aşamalarından biri olduğunu vurgulayarak genel bir giriş yapmakla yetineceğiz.

Hak temelli izlemeye ilişkin literatürde, etkin bir izleme ve değerlendirme çalışması için nitel ve nicel yöntemlerin birlikte, uyumlu ve tamamlayıcı biçimde kullanılması tavsiye edilmekte, farklı düzeylerde verilerin karşılaştırılıp birlikte değerlendirilmesi, yürütülen çalışmalarda farklı örgütlenmelerin veri alışverişinde bulunup deneyimlerini bir araya getirmesinin önemi vurgulanmaktadır.²¹

Bilgi toplama, ister gösterge temelli izleme ve değerlendirme çalışması olsun, ister tek bir hak ihlaline ilişkin olarak yürütülen dava izleme olsun, her çalışma için geçerlidir. Söz konusu bilgi mevcut istatistiksel veri ya da basına yansıyan haberlerden, doğrudan gözlem ya da alan araştırmalarından, basit haritalama çalışmaları ya da uzun soluklu nitel veri toplama için yürütülen derinlemesine görüşmelerden, doküman ve olay incelemelerinden elde edilebilir. O halde bilgiye, hem birincil hem ikincil kaynakların kullanılmasıyla, hem nitel hem nicel araçlarla erişilebilir. Çalışmanın odağına, amacına, kime ve neye yönelik olduğuna bağlı olarak farklı kaynaklardan, çeşitli şekillerde ve farklı yöntemler kullanılarak bilgi edinilebilir.

Örneğin:

Kadınların istihdama katılım oranı TÜİK tarafından yıllık olarak toplanan bir veridir. Personel dairesi kayıtları, kadınların kamu sektöründeki çalışma şekillerine ya da karar verici mekanizmalarda temsiline ilişkin bir gösterge olarak kullanılabilir. Üniversite sınavının gerçekleştirildiği binalarda engelli erişiminin olup olmamasına ilişkin gözlem, eşit fırsatlar yaratılmasına dair hakların yerine getirilme sorumluluğu hakkında bilgi sağlar.

Öte yandan uluslararası öncelikler doğrultusunda, diğer bir deyişle normların ve standartların ortaya koyduğu konulara ilişkin bilginin toplanması, standartlaşmış ve tekrarlanabilir verinin oluşturulması, hem bölgesel olarak hem de periyodik olarak karşılaştırma yapma olanağı sunar.

Örneğin:

Birleşmiş Milletlerin 2030 gündemi çerçevesinde Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları göstergelere dayalı somut ilerlemeyi ortaya koymayı önemsemektedir. Bu çerçevede, "toplumsal cinsiyet istatistikleri üzerine ajanslar arası uzmanlar grubu" oluşturulmuş, bu grup bir çekirdek liste geliştirmiştir. Söz konusu liste ile beş temel alana bölünmüş 51

²¹ İzleme çalışmalarında kullanılacak bilgi ve bilgi toplama yöntemleriyle ilgili olarak bkz. Batliwala, 2011; Ramilo ve Cinco, 2005; Bamberger 2013; Theis, 2003.

toplumsal cinsiyet göstergesinin üye ülkeler tarafından toplanması önerilmektedir. Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri Minimum Seti olarak adlandırılan bu göstergeler seti ekonomik yapılar, üretim süreçlerine katılım ve kaynaklara erişim; eğitim; sağlık ve ilgili servisler; kamusal yaşam ve karar alma; kadınların ve kız çocuklarının insan hakları olmak üzere beş alanda sınıflanır.²²

Özellikle toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin tezahürlerine ilişkin bilgiyi kadınların özyaşam deneyimine başvurarak elde edebileceğimiz düşünülürse, kadın bakış açısını metodolojik bir yaklaşım olarak koruyan bilgi edinme yöntemleri ve analizler önem taşır. İzleme yaparken başvuracağımız bilgi; temel istatistiklerden, kurumlar tarafından toplanan basit veriye, katılımlı gözlem, derinlemesine görüşme, odak grup çalışması gibi kimi yöntemlerle elde edilen bilgilerden, daha önce kaydedilmiş raporlar, sivil toplum kuruluşları ya da sosyal hizmet birimlerince hak ihlallerine ilişkin alınan başvuru kayıtları, medya haberleri ve dava dosyaları gibi çok çeşitli kaynaklardan elde edilebilir.

Örneğin:

Bir köyde dokuma tezgâhı olan kadın sayısını ortaya çıkartmak için nicel verilerden yararlanılabilir. Ancak bu tezgâhların kadınların üretime katılımı, ekonomik olarak güçlenmesi ve bağımsızlaşmasına mı yoksa farklı sömürü ilişkilerine maruz kalmalarına mı neden olduğunu ancak nitel veri toplama yöntemleriyle anlayabiliriz.

İzleme çalışmalarında toplanan bilgi özellikle öngörülmeleyen durumların ya da mevcut insan hakları çerçevesi içinde kapsanmayan konuların ortaya çıkarılmasına olanak vermesi açısından da değerlidir. Bu yönüyle hem gerçek bilgiyi ortaya koymayı hem de insan hakları çerçevesini genişletmek için somut örnekler oluşturmayı sağlar. Bu durum, özellikle oluş temelli izleme çalışmaları içinde anlam kazanır. Ancak bilgi edinme sürecinin kendisi kişisel hakların, özel yaşamın gizliliğinin, veri toplayanın ve verinin içeriğine konu olan kişilerin güvenliğinin gözetildiği etik bir yaklaşım dahilinde gelişmelidir.

Hak ihlali mağdurları ile derinlemesine görüşmelerde dikkat edilecek hususlar

- Konuya ilişkin ön bilgi toplamak, benzer durumların bilgisine sahip olmak her görüşme için yeterince zaman ayırmak, birbiri ardına randevu vermemek ve zaman sınırlaması olmaksızın çalışmak
- Çevirmenle çalışılması gereken durumlarda çevirinin birebir yapılması, çevirmenin söylenmemiş herhangi bir ifadeyi dile getirmemesi, görüşmecinin kaynak kişi ile göz temasını koruması ve çevirmene değil kaynak kişiye yönelik olarak konuşması gibi konulara özen gösterilmesi, konunun önemine vakıf bir çevirmenle çalışılması, çevirmene bir ön bilgilendirme verilmesi
- Görüşmeden kullanılan kayıt ekipmanının, kalem kağıt dahil, kaynak kişide tedirginlik yaratması durumunda bunların kullanılmaması, gerekirse görüşmeye iki kişi katılmak

²² Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Minimum Göstergeleri için bkz. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068

- Güvenli ve uygun bir görüşme yeri sağlamak
- Çocuklar, göçmenler, engelliler, şiddet görmüş kadınlar vb. kategorilerde özel ihtiyaç sahiplerinin katılacağı görüşmelerde söz konusu durumun ve ihtiyacın gereklerini bilerek hazırlıklı olmak, yeniden travmaya neden olmamak
- Görüşmenin yeri tarihi ve diğer detaylarla kişisel bilgileri ve demografik bilgileri hem görüşmeci hem kaynak kişi açısından kaydetmek, bu verileri diğer verilerden ayrı ve güvenli biçimde sağlamak.

(Kaynak: Jacobsen, 2008: 11-13)

Doğrulama

İzleme değerlendirme çalışmasında hesap verebilirlik açısından bilginin toplanması kadar bu bilginin doğrulanması da önemlidir. Bir insan hakkına ilişkin olarak gerçekleştirilen akademik ya da entellektüel çalışmalardan farklı olarak izleme değerlendirme çalışmaları ikna yeteneği güçlü çalışmalar olmalıdır. Bu nedenle verinin doğrulanması, izleme değerlendirme çalışmalarının savunuculuk gücünü artıran etkilerdendir. Özellikle aşamalı gerçekleştirilmenin ya da etkinliğin izlendiği izleme çalışmalarında atılan adımlara ilişkin bilginin doğrulanması önem taşır.

Örneğin:

Eylem planlarında hedefler ve eylemlerle birlikte, bu eylemlere ilişkin doğrulama araçlarının ve kanıtların da tanımlanması gerekir. Örneğin, sağlık personelinin kadına yönelik şiddet konusunda vaka buluculuğu kapasitesini geliştirmeye yönelik bir eylemin hayata geçirildiğini gösteren eğitim planları, katılımcı formları ve eğitim içerikleri söz konusu alandaki ilerlemeyi gösterir.

Doğrulama için farklı izleme çalışmalarında farklı araçlara başvurulabilir. Örneğin, oluşum temelli ve insan hakları ihlallerine yönelik izleme çalışmalarında, izlemeye konu olan duruma ilişkin mevcut kayıtlar, ilgili haberler, bir grup kaynak kişinin anlatıları, konuyla ilgili uzman görüşü, aynı duruma ilişkin ifadeler yer verilip benzer değerlendirmeler yapılması söz konusu verinin güvenilirliğini artırır.

Bu bölümde neler öğrendik? Öğrendiklerimizi başkalarına nasıl aktarabiliriz?

Bu bölümde toplumsal cinsiyete duyarlı ve hak temelli izleme ve değerlendirme çalışmalarının nasıl yapılabileceğini anlamamıza yarayacak bazı temel aşamalar üzerinde durduk.

Bir izleme çalışmasının planlanmasına ilişkin eğitimi tamamlayacak bilgiler edindik ve planlama aşamasına hazırlık yaptık.

Neyi izleyeceğimiz, yani izleme çalışmasının odağının, amacının ve kapsamının ne olduğunu, neden ve nasıl belirlememiz gerektiğini tartıştık. İzlemeyi hangi araçlarla yapacağımızı, normları, standartları ve iyi uygulamaları içeren referans sistemi, izlemeyi yapabilmek için gereken kapasitenin, araçların, olanakların ve ihtiyaçların belirlenmesi üzerinde durduk. Uzmanlık bilgisi, ekip çalışması, karşılıklılık ve hiyerarşik olmayan yaklaşım ve katılımcı yaklaşıma ilişkin görüşlere yer verdik.

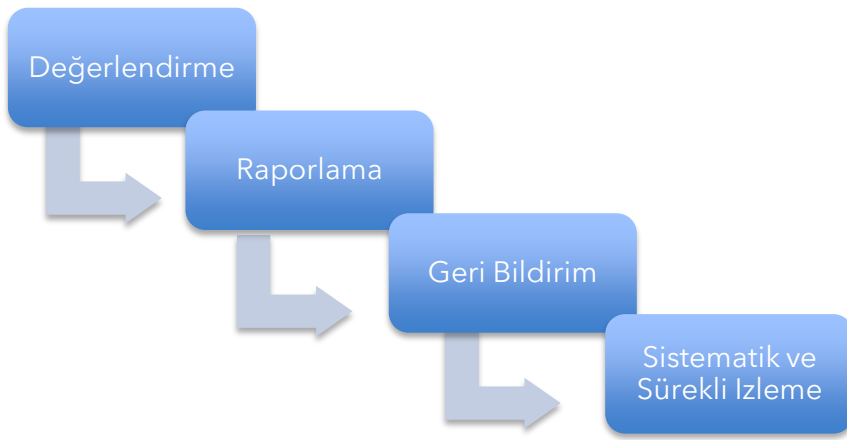
Özellikle sivil alanda gerçekleştirilen izleme çalışmalarının özkaynaklarla uyumlu bir biçimde planlanması gerektiğini ve farklı sivil oluşumların özkaynaklarının bir araya getirilmesi için işbirliklerinin önemli olduğuna vurgu yaptık. Farklı işbirliklerinden örneklere yer verdik.

Ardından sonraki eğitim modüllerinde ele alacağımız bilgi toplama konusu için genel bir giriş yaptık ve doğrulamanın önemini vurguladık.

5. Bölüm: İzlemeden Toplumsal Değişime Giden Yolda Tamamlayıcı Süreçler

Toplumsal cinsiyete duyarlı ve hak temelli izleme ve değerlendirme çalışmalarının anlamına, biçimlerine, yöntemlerine, araçlarına, yarattığı etkiye ve aşamalarına ilişkin bu eğitimin son aşamasında izleme çalışmasının toplumsal değişim yaratması için gerekli birkaç adımı daha tartışmaya açmak istiyoruz.

Bu bölümde, aşağıdaki şekilde özetlenebileceği gibi, izleme çalışmalarının değerlendirme, geribildirim ve raporlama aracılığıyla sürekli ve sistematik bir içeriğe kavuşması konuları üzerinde duracağız.

İzlemeye Dayalı Değerlendirme

İzleme ve değerlendirme genellikle birlikte kullanılır ve bütünlüklü bir çalışmanın ana parçaları olarak görülür. Çünkü izlemede elde edilen bilginin yaygınlaştırılması ve paydaşlar açısından somut bir anlam kazanabilmesi için izlemeye dayalı bir değerlendirme çalışması yürütülmelidir. Bu nedenle, izleme ve değerlendirme ifadesi, birbiriyle bağlantılı ve birbirinden ayrılmaz iki farklı faaliyete işaret eder. Bu bağlantılı sürecin izleme kısmı alana ilişkin bilginin oluşmasına katkı sunarken, değerlendirme kısmı izlemeden elde edilen bilgiyi bir bağlam içinde ele alıp toplumsal dönüşüme katkı sağlar. Bu nedenle izlemenin sistematik ve sürekli olarak yürütülmesi önem taşırken değerlendirme çalışmaları belirli periyotlarda gerçekleştirilebilir. Bir politika veya programla ilgili izleme çalışmaları faaliyetlerin gerçekleşmesini ve ilerlemeyi takip ederken buna dayalı olarak yapılan değerlendirme söz konusu program ya da politikanın sonuçları itibarıyla değerlendirildiği bir süreci ifade eder. Değerlendirme aşamasında, karar alıcılara yönelik ve gelecek uygulamaları etkilemeyi hedefleyen bir politik yaklaşım geliştirilir.

Raporlama

İzleme ve ardından gerçekleştirilen değerlendirme, raporlama ile paylaşılabilir bir bilgi birikimine dönüşür. Raporlama, genellikle sorumluluk sahiplerine ve yaptırım gücü olan yapılara (BM, AB, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu vb.) yönelik olarak gerçekleştirilir. Raporlama ve geribildirim, belgelemenin önemli araçlarıdır. Sürecin değerlendirilmesi ve zaman dilimleri arasında karşılaştırma imkânı sağlayacak bir belgeleme sisteminin varlığı, izleme açısından çok işlevseldir. Diğer yandan, izlemeye konu olan alanda hak sahiplerinin de izleme ve değerlendirme çalışmasının sonuçları konusunda bilgilendirilmesi önemlidir. Bu nedenle izleme ve değerlendirme raporları kolay erişilebilir olmalıdır.

Hak temelli uygulamalarla ilgili alanlarda raporlama büyük önem taşımaktadır. Raporlama, kayıt tutma, veri saklama ve özetleme gibi faaliyetlerin özenle ele alınması gerekir. Söz konusu faaliyetin ulusal, hatta uluslararası düzeyde karşılaştırmaya olanak verecek şekilde ortak kriterlerle yürütülmesi gerekir. Aynı şekilde, raporlar zamana bağlı karşılaştırmaya olanak verecek şekilde tekrarlanır olmalı, mümkünse, periyodik bir çalışmaya dönüşmelidir.

Bir izleme ve değerlendirme raporu, aşağıdaki başlıkları içermelidir.

- Genel özet
- İzlemeye konu olan alana ilişkin temel bilgiler, mevcut durum bilgisi
- İzlemenin hedefi
- İzleme ekibinin kim olduğuna ve niteliğine ilişkin bilgi
- İzlemenin hangi dönemi kapsadığı
- İzleme yöntemleri (mülakat, vaka buluculuğu, uzman görüşleri, medya tarama, dava izleme vb.)
- Varsa görüşmelerin sayısı ve kimlerle gerçekleştirildiğine ilişkin kategorik bilgi, kişisel bilgiler içermeyecek şekilde, cinsiyetlerine ve yaşlarına göre ayrıştırılmış olarak kaynak kilerin bilgisi (sivil toplum temsilcileri, hak sahipleri, hak ihlaline maruz kalan kişiler, kamu görevlileri vb.)
- Veri toplama yöntemleri
- İnsan hakları ihlallerine maruz kalanların ve buna şahit olanların deneyimlerine dayalı bilginin özeti
- İzlemeye konu olan alandaki ilgili uluslararası insan hakları yükümlülükleri, yerel mevzuat
- Ülkenin insan hakları taahhütleri ile ilişki içinde yaşanan hak ihlallerinin değerlendirilmesi
- Bu bulgulara ilişkin devletin yanıtları ya da tepkileri
- Devleti insan haklarını korumaya yöneltecek öneriler (Bu önerilerin temel insan hakları normları ve standartları dayanak gösterilerek yapılması gerekir.)
- İlgili bölgesel ve uluslararası insan hakları yapılarının elçilik etmesine ilişkin öneriler

Kaynak, Jacobsen, 2008

İzleme ve değerlendirmenin hedeflerine ulaşabilmesi için raporlama en temel aşamalardan biridir. Ancak Theis'e (2003) göre, izleme ve değerlendirme çalışması, ilgili birime yönelik raporlamanın hazırlanmasıyla sonuçlanmış sayılmamalıdır; bilginin tüm paydaşlarla paylaşılması ve değerlendirilmesi, yani geribildirim, karşılıklı öğrenme sürecinin önemli bir parçasıdır.

Geribildirim

Geribildirim, sorumluluk sahiplerinin ve hak sahiplerinin izleme ve değerlendirme çalışmalarının sonuçlarından haberdar olması, yani izlemeye konu olan alanda hakların yerine getirilişine ilişkin durumun bilgisine sahip olması anlamına gelir.

Geribildirim katılımcı yaklaşımın ve işbirliğinin gereklerinden biridir. Geribildirim çalışmaları, öğrenilenlerden yola çıkarak hakların yerine getirilmesini ve talep edilmesini sağlayacak eylemlilik biçimlerinin geliştirilmesi için ilham verici ve bilgilendirici kaynaklar yaratılması sürecidir. Geribildirim ayrıca araştırma sonuçlarının araştırmanın gerçekleştirildiği öznelere paylaşılmasını önceleyen feminist metodolojinin temel prensiplerinden biridir. O halde geribildirim, cinsiyete duyarlı bir insan hakları temelli izleme ve değerlendirme çalışması için öncelikli olmalıdır.

Etkinlik:

İzleme ve değerlendirme çalışması raporları için birer geribildirim etkinliği planlayalım. Atölye çalışmaları, medyada görünürlük çalışmaları, video, infografik poster vb. yöntemleri kullanarak bir geribildirim etkinliği planlayalım.

Katılımcıların etkinlik planlamasında kullanacakları kırtasiye malzemeleri ve raporları bir masada hazır bulunduralım.

- İzleme çalışmasını kısaca tanıtalım
- Geribildirim için hedef kitlemizi belirleyelim
- Geribildirim için yöntemimizi belirleyelim

Geri bildirimde dahil olacak ya da olmayacak bilgiyi seçelim, bu seçimi neye göre yaptık açıklayalım

Süreklilik

İzleme ve değerlendirme çalışmalarının nihai amacına, yani toplumsal değişim yaratma hedefine ulaşması için süreklilik arz etmesi gerekmektedir. Ancak bu süreklilik sadece çalışmaların periyodik olarak tekrarlanması yoluyla sağlanmaz. Toplumsal değişimin gerçekleşmesi için izleme yapılan alana ilişkin bir takip sürecinin hayata geçirilmesi önemlidir.

İnsan haklarının temel prensiplerine göre hakların korunmasında temel sorumlu yerel ya da ulusal yapılardır; bu nedenle, izlemeyle elde edilen bilginin bu yapıların insan haklarını

koruma ve gerçekleştirme yönündeki müdahalelerine kaynaklık etmesini sağlayacak girişimlerde bulunmak, bunun için sorumluluk sahipleriyle temasa geçerek ilgili bilginin iletilmesini sağlamak gereklidir. Ayrıca edinilen bilginin kamuoyuyla paylaşılması, uluslararası platformlarda duyurulması, medya ve basın aracılığıyla yaygınlaştırılması savunuculuk açısından önem taşır. Elbette bu koşullar elverişli siyasal ortamların mümkün olduğu durumlar için geçerlidir. Savunuculuk alanında etkin ve öncü çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşlarının yanında, sorumluluk sahipleri ile ilişkilerin kurulmasını sağlayacak teknik bilgi ve destek sunan sivil yapılar bir tür kolaylaştırıcı rolü üstlenerek her iki grup arasındaki bilgi akışının aracısı olabilir. Bu tür işlevleri üstlenen sivil toplum kuruluşlarıyla işbölümü ve ortak anlayış içinde sürecin tamamlanmasını sağlamak mümkün olabilir. CEİD tarafından yürütülen ve yerel izleme kapasitesinin gelişmesini hedefleyen çalışmalar, hem katılımcı bir yaklaşım içinde sürdürülmesi hem de teknik kapasitenin geliştirilmesi için bilgi ve belge sağlama açısından bu tür bir girişim olarak değerlendirilmelidir.

Bu bölümde ne öğrendik ve öğrendiklerimizi başkalarına nasıl aktarabiliriz?

Bu bölümde izleme ve değerlendirme çerçevesini tanımak için gerekli olan birkaç kavramsal ilişkiyle eğitim modülümüzü sonlandırdık. Bir izleme çalışmasının, eşitlik ve insan hakları yönünde bir toplumsal değişim yaratabilmesi için gerekli birkaç temel adımı bu bölümde ele aldık. Buna göre, izleme çalışmalarının paylaşılabılır anlamlı bir bilgi bütünü haline gelmesini sağlayan ve çoğunlukla izleme ile birlikte hayata geçirilen değerlendirme çalışmalarının genel çerçevesi, bu çalışmaların paylaşılabılır olmasını sağlayan raporlama, raporlamaya dayalı olarak tüm paydaşları hedefleyen bir geri bildirim yaklaşımı ve nihayet izlemenin sürekli ve sistematik bir içeriğe kavuşmasının önemi üzerinde durduk.

Kaynakça

Bamberger, M. (2013). *Engendering monitoring and evaluation*, World Bank PREM Notes, No: 27.

Barlett, K. T. (1995). Tradition, change, and the idea of progress in feminist legal ought, *Wisconsin law review*, 1, (s. 303-43).

Batliwala, S. & Pittman, A. (2010). *Capturing change in women's realities a critical overview of current monitoring & evaluation frameworks and approaches*, Association for Women's Rights in Development (AWID), Cape Town, South Africa.

Batliwala, S. (2011). *Strengthening monitoring and evaluation for women's rights: Insights for women's organizations*, Toronto: Association for Women's Rights in Development, (AWID).

Bayrakçeken Tüzel, G. (2018). *Sürdürülebilir kalkınma hedefleri ve toplam faktör verimliliği*, Erişim: www.tr.undp.org/content/dam/turkey/S%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilir-Kalk%C4%B1nma-Hedefleri-Uzun-Versiyon-pdf

Bayrakçeken Tüzel, Gökçe (2019). Toplumsal cinsiyet eşitliğini hak temelli izleme, Y. Ecevit & G. Bayrakçeken Tüzel (Der.), *Toplumsal cinsiyet eşitliğinin izlenmesi için el kitabı* (s. 23-46), Ankara: CEİD Yayınları.
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/180>

Bikmen F. ve Meydanoğlu, Z. (Der.) (2006). Türkiye'de sivil toplum: Bir değişim süreci, uluslararası sivil toplum endeksi projesi türkiye ülke raporu, İstanbul: TUSEV.

Brett, R. (2009). Role of NGO's: An overview, G. Alfredsson, J. Grimheden, B. G. Ramcharan, A. de Zayas (Der.) *International human rights monitoring mechanisms: essays in honour of Jakob. Moller*, Leiden: Martinus Nijho Publishers.

Çalı, B. ve Bruch, N. (2011). *Monitoring the implementation of human rights judgments: a handbook for non-governmental organisations*. Erişim: https://ecthrproject.files.wordpress.com/2011/07/monitoringhandbook_calibruch1.pdf (12 Aralık 2018)

Dworkin, R.. (1978). *Taking rights seriously*. Cambridge M.A.: Harward University Press.

Ertürk, Y. (2008). Report of the special rapporteur on violence against women, its causes and consequences: Indicators on violence against women and state response. *UN Digital Library*. Erişim: <https://digitallibrary.un.org/record/619912?ln=en>

Evans, Derek G.. (2007). Human rights: Four generations of practice and development, A. Abdi ve L. Shultz (Der.) *Educating for human rights and global citizenship* içinde (s. 1-2)

New York: SUNY Press.

Foucault, M. (2000). Aydınlanma nedir?, *Toplumbilim*, 11(Temmuz), s. 69-76.

Filmer-Wilson, E. (2005). Human rights based approach to development: the right to water, *Nederlands quarterly of human rights*, 23(12), s. 213-42.

Guzman, M. ve Verstappen, B. (2003). *What is monitoring*, Versoix: HURIDOCS. Erişim: <https://www.huridocs.org/wp-content/uploads/2010/08/whatismonitoring-eng.pdf>

Jacobsen, A. F. (2008). *Human rights monitoring: A field manual*, Martinus: Nijho Publishers.

Kennanan, D., C. Keenaghan, U. O'Connor, L. Kinlen ve McCord, J. (2011), *A rights-based approach to monitoring children and young people's well-being*. Ulster: University of Ulster.
http://www.childandfamilyresearch.ie/sites/www.childandfamilyresearch.ie/files/2011_10_24_full_report.pdf (11.10.2011).

Kenya National Commission on Human Rights Act, 2011.

Kirkemann B. J. & Martin. T (2007). *Applying a rights-based approach: An Inspirational guide for civil society*. Danish Institute for Human Rights.
<https://www.humanrights.dk/files/media/dokumenter/udgivelser/applying-a-rights-based-approach-2007-an-inspirational-guide-for-civil-society.pdf>

Kurtoğlu, A. (2020). Kadınlara yönelik şiddet ile mücadelede etik normlar, kanıta dayalı politika üretmek ve ulusal eylem planları, Yüksel-Kaptanoğlu, İ. (Der). *Kişisel olan politiktir kadınlara yönelik şiddet verisi ve politika* içinde. Ankara: NotaBene Yayınları.

Kurtoğlu, A. (Der.) (2015). *Hak temelli izleme ve değerlendirme ve toplumsal cinsiyet anaakımlaştırması*, Ankara: CEİD Yayınları, No:2
<https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/92>

Kurtoğlu, A., Bayrakçeken, G, ve Ülker, G (2014). *Kadına yönelik şiddetle mücadele mekanizması izleme modeli*, Ankara: CEİD yayınları No:1
<https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/383>

Lundy, Laura ve Lesley McEnvoy. (2012) Childhood, the United Nations convention on the rights of the child, and research: What constitutes a 'rights-based' approach? Freeman, M. (Der.) *Law and childhood studies: current legal issues*, C. 14. Oxford: Oxford University Press, (s. 75-91).

Marcelino, E. (2004), Tools and methodologies for rights and gender based monitoring and evaluation, *Proceedings of the third conference of the African Evaluation Association*,

1-4 December 2004, Cape Town, South Africa

Nash, K. (2002) Human rights for women: an argument for 'deconstructive equality', *Economy and society*, C. 31(3), s. 414-433.

Parisi, L. (2002). Feminist praxis and women's human rights, *Journal of human rights*, C. 1(4), s. 571-85.

Petersen, V. S. ve Parisi, L. (1998). Are women human? It's not an academic question, T. Evans (Der.) *Human rights fifty years on* içinde (s. 132-60), Manchester: Manchester University Press.

Ramilo, C. G. ve Cinco C. (2005), *Gender Evaluation methodology for internet and its: a learning tool for change and empowerment*.^[1]

Scott, J. W. (1989). French Feminists and the Rights of 'Man': Olympe de Gouges's Declarations. *History Workshop Journal*, C. 28 (1):1-21. <https://doi.org/10.1093/hwj/28.1.1>

Sibanda, A. (2004). Principles of Gender and Rights Based Result Oriented Participatory Monitoring and Evaluation, *Proceedings Of the third Conference Of the African Evaluation Association*, 1-4 December, 2004, Cape Town, South Africa

Theis, J. (2003). "Rights- based monitoring and evaluation: A discussion Paper", Save the Children.

Türkiye Barolar Birliği (TBB). (2015). *Hukukun üstünlüğü politikacılar için kılavuz*. Çev. M. Toprak. Ankara: Ayrıntı Basımevi. <http://tbbayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/526.pdf>

Vasak, K. (1977). *Human rights: A thirty-year struggle, the sustained efforts to give force of law to the Universal Declaration of Human Rights*, UNESCO Courier, Paris: United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization.

Wellman, V. (2000). Solidarity, the individual and human rights, *Human rights quarterly*, C. 22, s, 639-57.

Windfuhr, M.. (2006). *Right based monitoring, report of expert symposium, measuring developments in the realization of the right to food by means of indicators*. e IBSA - Procedure, 22-23, May 2006 Mannheim, Germany.

Woldegiorgis, G. M. (2010). *Conceptual and Methodological Frameworks for Human Rights Monitoring* <http://www.slideshare.net/gmgjorgis/conceptual-and-methodological-framework-for-human-rights-monitoring-updated-for-muhaz-8-1>

Zafer Toprak, (1992). Eski Türkçe yazında temel hak ve özgürlükler, *Tarık Zafer Tunaya'ya armağan* içinde (s. 531-555), İstanbul; İstanbul Barosu Yayını.